

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Алла ВИННИК

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Монографія

Львів
2021

УДК 343.2/7(477)
В48

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 23 грудня 2020 р. № 6)

Рецензенти:

М. В. Карчевський, доктор юридичних наук, професор, перший проректор
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка;

В. О. Гацелюк, кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та
судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корсецького НАН України.

Винник А. О.

В48 Спеціальна конфіскація у кримінальному праві:
монографія. Львів: Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021. 196 с.

ISBN

Розкрито стан дослідження спеціальної конфіскації; висвітлено її соціальну обумовленість; визначено правову природу та місце спеціальної конфіскації в системі кримінально-правових норм, а також мету, підстави та умови застосування. Наведено авторське визначення поняття «спеціальна конфіскація», обґрунтовано необхідність виключення конфіскації майна зі системи покарань України та запропоновано низку змін і доповнень до чинного кримінального законодавства.

Для науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти юридичних факультетів та закладів освіти юридичного спрямування, а також практичних працівників практичних органів Національної поліції.

The monograph is devoted to the criminal law characteristic of special confiscation in criminal law. The scientific paper reflects the current development in the research of special confiscation; its social determination, the legal nature and place in the system of criminal law provisions, as well as the purpose, basis and conditions for the application is highlighted. The author's definition of the special confiscation is substantiated, the necessity of exclusion seizure of property from the system of punishments of Ukraine is substantiated. On the basis of the obtained results of the provided research, specific proposals for solving the most problematic issues of special confiscation have been formulated.

For scientists, teachers, students and cadets of law faculties and legal education institutions, as well as law enforcement officials.

Видано в авторській редакції.

УДК 343.2/7(477)

© Винник А. О., 2021
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

ISBN

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
Розділ 1	
СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	8
1.1 Стан розгляду питання спеціальної конфіскації в науці кримінального права	8
1.2. Сучасний стан правової регламентації спеціальної конфіскації та її соціально-правова обумовленість.....	19
1.3. Європейський досвід правового врегулювання конфіскації майна.....	34
Розділ 2	
СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ	56
2.1. Поняття заходів кримінально-правового впливу та місце серед них спеціальної конфіскації.....	56
2.2. Правова природа, поняття та мета спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру	91
2.3. Підстави, умови та випадки застосування спеціальної конфіскації за чинним Кримінальним кодексом України	110
2.4. Порівняльний аналіз конфіскації майна та спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру	134
Розділ 3	
ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА ПРОПОЗИЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ	145
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

КК Австрії – Кримінальний кодекс Австрійської Республіки

КК Бельгії – Кримінальний кодекс Королівства Бельгії

КК Естонії – Кримінальний кодекс Естонії

КК Іспанії – Кримінальний кодекс Королівства Іспанія

КК Італії – Кримінальний кодекс Республіки Італії

КК Латвії – Кримінальний кодекс Латвійської Республіки

КК Литви – Кримінальний кодекс Литовської Республіки

КК Німеччини – Кримінальний кодекс Федеративної Республіки
Німеччини

КК Польщі – Кримінальний кодекс Республіки Польщі

КК України – Кримінальний кодекс України

КК Фінляндії – Кримінальний кодекс Республіки Фінляндії

КК Франції – Кримінальний кодекс Французької Республіки

КК Швеції – Кримінальний кодекс Республіки Швеції

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

н.м.д.г. – неоподаткований мінімум доходів громадян

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Рівень злочинності в Україні обумовлює необхідність постійного якісного удосконалення системи боротьби із нею, що, своєю чергою, потребує пошуку нових та підвищення ефективності вже наявних засобів її запобігання. В умовах прагнення України до вступу до єдиного європейського простору особливістю сучасної кримінально-правової політики є її спрямованість на гуманізацію кримінального законодавства, а також пошук, розвиток та закріплення у ньому альтернативних покаранню заходів кримінально-правового впливу, спрямованих на запобігання злочинності та усунення причин та умов.

Саме потреба увідповіднення кримінального законодавства України європейським стандартам та реформування тих правових інститутів, які мають забезпечити належний правовий захист прав і свобод людини та громадянина від протиправних посягань, і зумовили закріплення у чинному кримінальному законодавстві, а відтак і необхідність подальшого дослідження такого нового кримінально-правового інструменту, як спеціальна конфіскація.

Водночас доцільність вивчення на доктринальному рівні проблематики спеціальної конфіскації не правильно зводити лише до новизни цього заходу кримінально-правового характеру та його запровадження у чинне законодавство України Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 № 222-VII. Актуальність дослідження обраної теми зумовлена й тим, що останніми роками з метою виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, невід'ємною складовою якого є необхідність імплементації Директиви ЄС від 03.04.2014 № 2014/42/EU про арешт та конфіскацію предметів кримінально-протиправної діяльності та доходів від неї в ЄС, а також з огляду на вимоги

Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 265, законодавство, яке регламентує питання спеціальної конфіскації, змінювалося п'ять разів. І хоча останні законодавчі зміни, внесені Законом України від 18.02.2016 № 1019-VIII, надали спеціальній конфіскації чітко визначеного кримінально-правового статусу, проблематику її правової регламентації не можна вважати повністю вирішеною.

Питання спеціальної конфіскації вивчали такі науковці, як: В. С. Батиргарєєва, В. В. Березнер, С. Я. Бурда, Н. О. Гуторова, Л. М. Демидова, К. П. Задоя, Н. А. Орловська, М. М. Панов, О. С. Пироженко, В. М. Поляков, Г. М. Собко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк та інші. Однак, визнаючи вагомий вплив їхніх напрацювань у цьому напрямі, потрібно зауважити, що щодо проблематики спеціальної конфіскації нині надалі тривають дискусії серед науковців і це питання є одним із найбільш обговорюваних та потребує подальших наукових доробок. Зокрема, з'ясуванню підлягають питання правової природи спеціальної конфіскації, її місця в системі кримінально-правових норм, предмета спеціальної конфіскації, її мети, підстав застосування та дотримання при цьому принципу непорушності права власності особи, а також доцільність застосування конфіскації майна як виду покарання.

Мета цієї монографії полягає у комплексному дослідженні правової регламентації спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, а також вирішенні дискусійних питань щодо визначення кримінально-правової природи інституту спеціальної конфіскації, її місця в системі норм кримінального права України та особливостей застосування.

Для досягнення мети були окреслені такі завдання: з'ясувати ступінь наукової розробки питань спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру у доктрині кримінального права України; проаналізувати сучасний стан правової регламентації спеціальної конфіскації у чинному кримінальному законодавстві України та з'ясувати соціально-правову обумовленість цього заходу впливу; вивчити досвід європейських держав щодо кримінально-правової регламентації

спеціальної конфіскації; визначити місце спеціальної конфіскації в системі заходів кримінально-правового впливу; встановити правову природу спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру; сформулювати поняття спеціальної конфіскації та розкрити її зміст; з'ясувати мету спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру; розглянути умови, підстави та випадки застосування спеціальної конфіскації; здійснити порівняльно-правовий аналіз конфіскації майна як виду покарання та спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру; розглянути типові проблеми у правозастосуванні спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру; запропонувати шляхи удосконалення правової регламентації спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру.

Науково-теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі кримінального права, загальної теорії права та довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять 159 судових вироків щодо застосування спеціальної конфіскації, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Розділ 1

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1.1 Стан розгляду питання спеціальної конфіскації в науці кримінального права

Інститут спеціальної конфіскації майна не є принципово новим для кримінального права України, однак у зв'язку із перебуванням у стані постійного реформуванням цей правовий інститут упродовж декількох років є предметом дискусій і обговорень.

Нині питання спеціальної конфіскації регулюються ст. 96-1 КК України. Однак, попри правову регламентацію спеціальної конфіскації, не можна стверджувати про доктринальну розробленість питань цього інституту кримінального права.

Зокрема, питання спеціальної конфіскації у науці кримінального права досліджували такі науковці: Н. О. Гуторова, Н. І. Бажанов, О. Я. Кондра, М. І. Хавронюк, Н. А. Орловська, В. С. Батиргареева, К. А. Новікова, М. М. Панов, К. П. Задоя, О. О. Пашенко, В. В. Березнер, І. М. Горбачова, О. С. Пироженко, К. Н. Карпов, П. Л. Фріс, А. А. Пропостін, Г. М. Собко, В. М. Мельникова-Крикун, С. Я. Бурда та інші.

Здебільшого наукові праці вказаних вчених присвячувалися поверхневому висвітленню окремих аспектів спеціальної конфіскації – її правової природи, місця в системі кримінально-правових норм, цілей, умов та порядку застосування. Системного правового аналізу чинної редакції ст.ст. 96-1, 96-2 КК України та комплексного наукового дослідження інституту спеціальної

конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру нині в науці кримінального права нема. Окреслена проблематика не досліджена ні на доктринальному, ні на монографічному рівнях, що зумовлює більшу актуальність обраної тематики.

Це, насамперед, пов'язано з тим, що до недавнього часу термін «спеціальна конфіскація» у законодавстві не вживався і використовувався лише в доктрині кримінального права. Зокрема, під спеціальною конфіскацією зазвичай розуміли особливий захід примусового характеру, який поширюється на предмети, що визнані речовими доказами за справою (ст. 98 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК)), і застосовуються на підставі ч. 9 ст. 100 КПК¹. За своєю суттю така спеціальна конфіскація не була видом покарання, а була «інструментом розпорядження речовими доказами» та полягала у примусовому вилученні в дохід держави знярядь кримінального правопорушення, що належать обвинуваченому, а також грошей, цінностей, інших речей, нажитих незаконним шляхом².

Відтак, протягом тривалого часу доволі поширеною серед науковців була позиція про кримінально-процесуальний характер спеціальної конфіскації³. Так, про кримінально-процесуальний статус спеціальної конфіскації зазначали такі науковці: М. І. Бажанов та І. П. Голосніченко⁴, В. М. Бурдін⁵, Ф. М. Марчук і Л. А. Грабовський⁶ та інші.

¹ Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013.

² Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск: Акад. внут. дел, 2010. С. 192–193.

³ Марчук Ф. М., Грабовський Л. А. Особливості застосування конфіскації майна. *Вісник Верховного суду України*. 2006. № 7. С. 32–39.

⁴ Юридична енциклопедія: у 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 3: К–М. 2001. С. 334–335.

⁵ Бурдін В. М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 44–51.

⁶ Марчук Ф. М., Грабовський Л. А. Особливості застосування конфіскації майна. *Вісник Верховного суду України*. 2006. № 7. С. 32–39.

Наприклад, В. О. Навроцький стосовно спеціальної конфіскації майна зауважував таке: «що ж до статті, яка регламентує конфіскацію майна (ст. 59 КК України), то в ній слід вказати, що так звана спеціальна конфіскація застосовується щодо злочинів будь-якого ступеня тяжкості. А ще краще інститут спеціальної конфіскації взагалі регламентувати в кримінально-процесуальному законодавстві, а в КК України передбачити лише загальну конфіскацію як вид покарання»¹.

Ю. В. Баулін також стверджував, що правовий механізм спеціальної конфіскації майна має бути визначений у КПК України².

О. В. Єрмак зазначав, що конфіскація майна, придбаного злочинним шляхом, – це не міра покарання, вона не належить до розряду штрафних санкцій, а правовідновлювальна санкція і її місце важливе саме в КПК³.

Водночас спеціальною конфіскацією називали конфіскацію майна, що передбачалася приписами санкцій окремих статей Особливої частини КК України, якими прямо передбачається застосування конфіскації конкретно визначеного у цих статтях майна, а саме конфіскацію предметів, знарядь, засобів вчинення відповідних злочинів (ст.ст. 159-1, 176, 177, 203-1, 203-2, 204, 216, 229, 240, 244, 246, 248, 249, 300, 321-1, 332, 332-1, 334, 369-3 КК України)⁴.

Саме те, що про спеціальну конфіскацію традиційно йшлося у санкціях статей Особливої частини КК України, давало змогу деяким науковцям розглядати її не лише як кримінально-процесуальний, а і як кримінально-правовий інститут. Наприклад, І. Я. Козаченко та З. О. Незнамова, аналізуючи

¹ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 411.

² Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. *Питання боротьби зі злочинністю*: збірник наук. праць / ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. Х.: Вид-во «Кроссрод», 2006. Вип. 12. С. 33.

³ Єрмак О. В. Конфіскація в кримінальному праві України в періоді радянської державності й у сучасних умовах. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 156–162.

⁴ Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 50. С. 276–286.

конфіскацію майна як вид покарання, вказували, що вона може бути повною, частковою та спеціальною, хоча остання не є видом покарання й може призначатись незалежно від того, яку конфіскацію майна застосовано до засудженого (повну чи часткову)¹.

К. П. Задоя наголошував, що на нормативному рівні спеціальна конфіскація має бути змодельована як додаткове покарання, оскільки сама по собі вона не може забезпечити досягнення усіх цілей покарання, передбачених у ч. 2 ст. 50 КК, але у поєднанні з покараннями іншого виду у змозі забезпечити їх реалізацію щодо конкретного засудженого². Вважаючи, що за своїм змістом спеціальна конфіскація є остаточним позбавленням права власності на конкретне майно, науковець вказує, що такі правові наслідки не мають врегульовуватися на рівні кримінально-процесуального законодавства.

Г. М. Собко, пропонуючи назвати спеціальну конфіскацію видом покарання, зазначає, що вона полягає у «примусовому безоплатному позбавленні особи права власності на неправомірно належне, використане чи передане їй майно»³. Схожої думки дотримувався і К. П. Задоя, який стверджував, що спеціальна конфіскація має бути змодельована в структурі кримінального закону як вид додаткового покарання⁴. М. М. Панов також наголошував, що спеціальна конфіскація наділена усіма ознаками покарання⁵.

¹ Уголовное право. Общая часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. М.: НОРМА, 1998. С. 241.

² Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.

³ Собко Г. М. Шляхи вдосконалення додаткового покарання у вигляді конфіскації майна. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 39–40.

⁴ Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.

⁵ Панов М. М. Щодо спеціальної конфіскації як виду покарання за кримінальним правом України. *Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (26–27 червня 2006 р.)*. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. С. 257–262.

Натомість Д. С. Азаров вказував на обмеженість підходів визнання спеціальної конфіскації видом покарання чи належності її до кримінально-процесуальних заходів. Зокрема, науковець один із тих, хто запропонував передбачити підстави застосування спеціальної конфіскації в нормах Загальної частини КК, а відповідні вказівки у кримінально-правових санкціях вилучити. Водночас порядок застосування цього заходу, на його думку, має регулюватися нормами кримінального процесуального законодавства¹.

Досліджуючи питання спеціальної конфіскації, професор М. І. Хавронюк² ще у 2006 році у монографії передбачав прогрес кримінального законодавства, який призведе до зміни кримінального покарання системою соціально-терапевтичного впливу на осіб, які вчинятимуть кримінальні правопорушення.

Подібний підхід до розуміння правової природи спеціальної конфіскації у 2008 році запропонувала також І. М. Горбачова, яка наголошувала на потребі виокремити спеціальну конфіскацію поряд із примусовими заходами медичного характеру і примусовими заходами виховного характеру у спеціальний інститут – «заходи безпеки» та пропонувала врегулювати цей інститут нормами окремого розділу Загальної частини КК України³. Авторка, досліджуючи питання правової природи спеціальної конфіскації, вказувала, що за своєю суттю спеціальна конфіскація є заходом безпеки, який спрямований на запобігання і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, запобігання вчиненню такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також захист прав

¹ Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. К.: Атіка, 2007.

² Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. С. 105–106.

³ Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2008. С. 16.

та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи¹.

Підтримуючи наведені точки зору, Н. О. Гуторова та О. А. Шаповалова зазначали про доцільність віднесення спеціальної конфіскації до інших заходів кримінально-правового характеру, що мають бути докладно врегульовані нормами Загальної частини КК України².

Натомість О. Я. Кондра висловлював думку, що «спеціальна конфіскація» за своїм змістом є цивілістичною категорією³.

Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 № 222-VII⁴ та запровадженням терміна «спеціальна конфіскація» на законодавчому рівні, трансформувалися і наукові погляди щодо такого правового інституту, як спеціальна конфіскація.

Так, В. В. Березнер, в аспекті запровадження у чинне кримінальне законодавство України положень про спеціальну конфіскацію, зазначав, що подібні законодавчі зміни не усунули певної розбалансованості і неузгодженості між кримінальним, матеріальним і процесуальним правом⁵, а серед науковців тривали дискусії щодо належності її до кримінального чи до

¹ Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2008. С. 16

² Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 57.

³ Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 50. С. 278.

⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

⁵ Березнер В. В. Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру у боротьбі з підкупом працівника підприємства, установи, організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 151.

кримінально-процесуального права¹. При цьому актуалізувалося і питання про зарахування спеціальної конфіскації до системи заходів кримінально-правового характеру.

Н. А. Орловська обґрунтовує, що спеціальна конфіскація є примусовим заходом кримінально-правового впливу, який може застосовуватися до особи поряд із покаранням². При цьому в наступних своїх роботах авторка вказує, що спеціальна конфіскація є або суто компенсаційним заходом³, або заходом безпеки⁴.

В. В. Шпіляревич доходить висновку про необхідність віднесення спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру до системи заходів безпеки, які функціонують у рамках «інших заходів кримінально-правового характеру»⁵.

Своєю чергою, С. Я. Бурда, розглядаючи спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового впливу, зазначає, що вона є «не кримінально-правовим, а кримінально-процесуальним заходом»⁶.

Останні законодавчі зміни, яких зазнав інститут спеціальної конфіскації із прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 № 222-VII, зумовлюють нові диску-

¹ Козаченко О. В., Зіневич А. І. Види конфіскацій за кримінальним законом України. *Новітні кримінально-правові дослідження*. К., 2015. С. 129–135.

² Орловская Н. Актуальные проблемы уголовно-правовой регламентации специальной конфискации. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі: матеріали інтернет-конференції, присвяченої пам'яті Л. В. Багрій-Шахматова* (м. Одеса, 27 грудня 2013 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. С. 113.

³ Орловська Н. А. Спеціальна конфіскація як «інший захід кримінально-правового характеру». URL: <http://center.law.univ.kiev.ua>.

⁴ Орловська Н. Регулювання спеціальної конфіскації в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 140.

⁵ Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 20.

⁶ Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 4. С. 221–230.

сії щодо правової природи спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. Зокрема, на доктринальному рівні виникають питання відмінності спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру від конфіскації майна як виду покарання, а також правова обумовленість збереження конфіскації майна як виду кримінального покарання. Актуальності набуває питання доцільності виключення конфіскації майна із системи покарань, надання їй особливого правового статусу з обмеженням її застосування лише майном і предметами, пов'язаними із злочином, тобто визнання лише спеціальної конфіскації, але не як виду покарання, а лише як іншого заходу кримінально-правового характеру (подібно до законодавства Литви, Естонії, Молдови, Росії)¹.

Потрібно зазначити, що шлях трансформації, який проходить інститут спеціальної конфіскації у зв'язку зі зміною його законодавчої конструкції, відображається у поглядах багатьох науковців, які, досліджуючи питання конфіскації майна як виду покарання, виступають якщо не за повну відмову від цього інституту, то, принаймні, за зменшення його репресивності. Серед них, наприклад, М. І. Бажанов та В. Я. Тацій², Н. Гуторова³, О. С. Пироженко⁴, І. Г. Богатирьов⁵, Г. М. Собко⁶ та інші.

¹ Кличко А. О. Покарання у виді конфіскації майна за кримінальним законодавством України та інших країн: порівняльно-правовий аналіз. Міжнародний досвід. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 339–344.

² Бажанов М. І., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за редакцією проф. М. І. Бажанова. К.: Юрінком Інтер; Право, 2003. 480 с.

³ Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.

⁴ Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України: монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова; Кримінологічна асоціація України. Х.: НікаНова, 2012. 294 с.

⁵ Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 38–44.

⁶ Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2008. 20 с.

Так, наприклад Н. Гуторова вказує, що загальна конфіскація, на відміну від спеціальної конфіскації знярядь та засобів вчинення злочину, предметів злочину, а також грошей і інших цінностей, здобутих злочинним шляхом, застосовується лише щодо майна, здобутого законним шляхом. А в умовах правової реформи, що відбувається в Україні з огляду на такі провідні засади кримінального права, як принцип гуманізму, призначення покарання, яке заподіює надмірне страждання засудженому, перешкоджає меті покарання, адже деформує правосвідомість і перетворює злочинця у жертву¹.

З огляду на те, що законодавець наділив спеціальну конфіскація значно більшим ступенем репресивності, ніж це було раніше, з'ясування співвідношення спеціальної конфіскації із конфіскацією майна як покарання, обумовленість та доцільність виключення останнього з системи чинного КК України, постає питання про перелік умов та підстав застосування спеціальної конфіскації.

В юридичній літературі з окресленої проблематики простежуються також намагання деяких науковців провести розмежування між майном, яке є предметом спеціальної конфіскації та має бути конфісковане на підставі ст. 100 КПК України.

Ще одним напрямом дослідження спеціальної конфіскації є питання дотримання під час її застосування принципу непорушності права власності, зокрема права власності третіх осіб. У юридичній літературі з'являються публікації щодо підвищення ефективності застосування спеціальної конфіскації за рахунок того, що доцільно було б розглянути можливість перекладання тягаря доказування законності походження майна й статків на особу, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння. Йдеться про введення до кримінального законодавства України такого поняття конфіскації, як «in rem» – вид конфіскації, що застосовується до особи, коли розмір майна і статків не відповідають законним дже-

¹ Єрмак О. В. Конфіскація в кримінальному праві України в періоді радянської державності й у сучасних умовах. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 156–162.

релам доходів цієї особи і є обґрунтовані підозри, що майно нажите злочинним шляхом, зокрема, внаслідок корупційних дій тощо¹.

Варто зазначити, що можливість перекладання тягаря доказування передбачена в міжнародних конвенціях (наприклад, Конвенція ООН проти корупції)² за умови, що така вимога відповідатиме загальним принципам внутрішнього законодавства та характеру судового або іншого розгляду справи.

Загалом, покладання тягаря доказування законності походження майна на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, не суперечить основним принципам українського кримінального законодавства, адже йдеться не про доказування вини конкретної особи у його вчиненні (безумовно, що це є обов'язком сторони обвинувачення), а про покладання на особу обвинуваченого, підозрюваного чи засудженого обов'язку довести законність набуття конкретного майна, щодо якого виникають сумніви у слідчих органів. Водночас на законодавчому рівні така можливість має бути чітко обмежена випадками, спеціально встановленими в законі. Наприклад, необхідність доказування законності набуття майна, коли винна особа підозрюється, обвинувачується чи засуджена за одержання майна в результаті вчиненого кримінального правопорушення, а фактичний стан майнового положення зумовлює сумніви щодо законності статків у такої особи.

Очевидно, що на практиці можливі ситуації, коли походження майна встановити не так просто, наприклад, майно сімейного подружжя, коли воно все закріплене за одним із подружжя і є його власністю. Оскільки, гіпотетична можливість таких випадків не виключена, доводиться констатувати, що питання залишається невирішеним. Видається, в такому разі обов'язок доказування походження майна, яке становить спільну власність майна подружжя, має бути покладено на обох осіб, які перебувають у шлюбі.

¹ Алексеев А. Презумпция против коррупции. *Законность*. 2008. № 4. С. 2–4.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>

Зрозуміло, що в обсяг спільної сумісної власності не може бути включене майно, що належало кожному із подружжя до вступу у шлюб, а також отримано чоловіком чи дружиною, хоч і під час шлюбу, але як подарунок або як спадок тощо¹. Водночас у літературі простежується пропозиція не включати до переліку спільного майна подружжя і те майно, законність набуття якого особа зобов'язана довести, а саме майно, яке було набуто подружжям за три роки до вчинення злочину².

Очевидно, в процесі реформування та розвитку інституту спеціальної конфіскації в науковій літературі сформувалися різні позиції щодо його правової природи, місця в системі кримінально-правових норм, порядку застосування тощо. Однак, на сучасному етапі розвитку кримінально-правова думка з окресленого питання характеризується хаотичністю, безсистемністю та неузгодженістю правових позицій. Зазвичай це реакція наукового середовища на ті чи інші законодавчі зміни, їхня критика чи схвалення, яка полягає ймовірніше не у розробленні доктринальних положень цього інституту, а у з'ясуванні проблемних питань правової регламентації чи застосуванні спеціальної конфіскації.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що активне експертне обговорення проблемних питань спеціальної конфіскації є позитивною тенденцією, яка сприяє розвитку і цього правового інституту, і юридичної науки загалом. Однак необхідність розроблення загальних і спеціальних положень, присвячених вказаній проблематиці, залишається актуальною, а окреслений напрям наукових досліджень потребує подальших комплексних розробок.

¹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

² Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее: монография. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2011. С. 225.

1.2. Сучасний стан правової регламентації спеціальної конфіскації та її соціально-правова обумовленість

На законодавчому рівні термін «спеціальна конфіскація» запроваджений Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 № 222-VII¹. Із прийняттям вказаного закону Розділ XIV Загальної частини КК України отримав нову назву «Інші заходи кримінально-правового характеру» та об'єднав кримінально-правові норми, що регламентують положення про інші заходи кримінально-правового характеру, зокрема були доповнені ст. 96-1 «Спеціальна конфіскація» та ст. 96-2 «Випадки застосування спеціальної конфіскації», якими і визначаються поняття спеціальної конфіскації, її предмет та порядок застосування².

У первісному вигляді (за КК України у редакції Закону України від 18.04.2013 № 222-VII) спеціальна конфіскація полягала у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу³.

Вказаним законом санкції низки статей Особливої частини КК України (із зміною назв деяких із них у зв'язку із вилученням терміна «хабар») були доповнені посиланням на застосування спеціальної конфіскації. Зокрема, санкції чч. 1–3 ст. 364 («Зловживання владою або службовим становищем»), чч. 1, 2 ст. 366 («Службове підроблення»), чч. 2–5 ст. 368 («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»), чч. 1-3 ст. 368-2 («Незаконне збагачення»),

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

чч. 2–5 ст. 369 («Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі» та чч. 1–3 ст. 369² («Зловживання впливом»)) доповнено формулюванням «із спеціальною конфіскацією». У новій редакції викладено і відповідні статті КПК України, якими регулюються питання застосування спеціальної конфіскації певного майна, зокрема процесуальний механізм її забезпечення¹

Дата набрання вказаним Законом чинності, а саме 15.12.2013, стала основою в процесі реформування системи правових наслідків суспільно-небезпечного діяння загалом та інституту спеціальної конфіскації зокрема. Від моменту запровадження вказаних вище змін до КК України положення ст.ст. 96-1, 96-2 КК України змінювалися ще п'ять разів.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 № 1261-VII (дата набрання чинності 04.06.2014) законодавець дещо удосконалив сформульоване раніше визначення спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та виклав його у новій редакції. Зокрема, запропонував розглядати його як примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення злочину, передбаченого ст. 354 та ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 Розділу XVII Особливої частини цього Кодексу, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями»².

Фактично вказаними змінами застосування спеціальної конфіскації було обмежено лише низкою деяких корупційних діянь, а в санкціях цих статей з'явилася вказівка на її обов'язкове застосування.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній

¹ Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. К.: Атіка, 2007. С. 228–251.

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

корупції» від 08.10.2015 № 731-VIII (набрав чинності 26.11.2015) попередня редакція ст. 96-1 КК України змінена. Зокрема, змін зазнав перелік діянь, за вчинення яких застосовується спеціальна конфіскація. Так, під спеціальною конфіскацією стали розуміти примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення злочину, передбаченого ст.ст. 159-1, 354, 364, 365-2, 368–369-2 розділу XVII Особливої частини цього Кодексу, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями»¹.

Таке законодавче розуміння спеціальної конфіскації із одночасною наявністю в статтях Особливої частини КК України положень, які регулювали питання конфіскації предметів, знярядь, засобів вчинення відповідних кримінальних правопорушень, а також положень КПК України про розпоряджання речовими доказами не вирішило, а лише посилило суперечності щодо визначення правової природи спеціальної конфіскації.

Відтак 10.11.2015 Верховна Рада України ухвалила новий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні» № 770-VIII (набрав чинності 26.11.2015), із прийняттям якого сфера застосування спеціальної конфіскації була ще більше розширена, а також змінено визначення самого поняття спеціальна конфіскація².

Згідно з вказаною редакцією ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація розглядалась як «примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей, у тому числі коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, іншого майна, включаючи майно третіх осіб, у випадках, визначених цим Кодексом, за вчинення злочину, передбаченого статтями 146–150-1, 152–156, 190–192, 198, 201, 209–212-1, 222, 233, 255-260, 301–320,

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

354, 361–365-2, 368–369-2 цього Кодексу»¹. Водночас законодавець виключив із санкцій певних статей вказівку на обов'язкове застосування спеціальної конфіскації (ст.ст. 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2) або конфіскації предметів чи знарядь.

Зазнала змін на підставі цього Закону і ст. 96-2 КК України. Зміст нововведень зводився до того, що спеціальна конфіскація певним чином диференціювалась на спеціальну конфіскацію, яка застосовується у разі, якщо гроші, цінності, інше майно, отримані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися або використовувалися для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину чи винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю); були підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби або знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Цей вид спеціальної конфіскації міг бути застосований: 1) до осіб, які вчинили злочини, передбачені у переліку ст. 96-1 КК України; 2) до осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності через недосягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; 3) до неосудних осіб; 4) до осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності (крім звільнення у зв'язку із закінченням строку давності) чи покарання; 5) до третіх осіб, яким гроші, цінності, інше майно були передані особою, яка вчинила злочин, та які отримали чи придбали у підозрюваної, обвинуваченої або засудженої особи майно, отримане злочинним шляхом у випадках, передбачених ст. 96-1 КК України, безоплатно чи в обмін на суму, значно меншу за ринкову вартість, або знали чи повинні були знати, що метою такої передачі є уникнення спеціальної конфіскації.

Як очевидно, Закон України від 10.11.2015 встановлював можливість застосування спеціальної конфіскації до третіх осіб, при цьому, йшлося не про призначення її за злочини, перелічені в ст. 96-1 КК України, а про будь-які злочини, за вчинення яких

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

в санкціях відповідних статей вона передбачалася (наприклад, ст. 112 КК України тощо).

Вказаним Законом були внесені зміни і до КПК України (ч. 9 ст. 100), де передбачено конфіскацію предметів і знарядь злочину (наприклад, ст.ст. 203-2, 204, 229 КК України), а також конфіскацію будь-яких грошей, цінностей, іншого майна, які належали обвинуваченому, були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення для фінансування та/або матеріального забезпечення кримінальних правопорушень чи винагороди за їх вчинення, були набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, а також доходи від них.

Однак, вказані вище зміни до ст. 96-1 КК України не змогли систематизувати та узгодити між собою кримінально-правові норми, що стосуються конфіскації майна. Неоднозначно відреагувала на них і наукова спільнота, і правозастосовна практика.

Так, О. С. Пироженко зазначав, що хоча вирішення окремих суперечливих питань щодо спеціальної конфіскації відбулося (з прийняттям Закону України від 18.04.2013), однак подальші наукові розробки мають бути спрямовані на модернізацію зовнішньої форми закріплення норм досліджуваного кримінально-правового заходу з урахуванням практики його застосування¹. А міркування щодо введених новел у законодавство і реагування на це судових органів наводить В. В. Березнер, який проаналізував 50 кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками ст. 354 КК України (чинна була в редакції Закону України від 01.05.2011, а в санкціях чч. 1–4 ст. 354 КК України передбачалося обов'язкове призначення спеціальної конфіскації), та дійшов висновку, що практика того періоду застосування спеціальної конфіскації вирізняється значним розмаїттям та неоднозначністю підходів до призначення спеціальної конфіскації².

¹ Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти і еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 75.

² Березнер В. В. Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру у боротьбі з підкупом працівника підприємства, установи, організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 151.

Чергових змін редакція ст. 96-1 КК України зазнала із прийняттям Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015 № 743-VIII (набрав чинності 03.12.2015 року). Вказаним законом ст. 96-1 КК України в частині переліку діянь, за вчинення яких застосовується спеціальна конфіскація, була доповнена вказівкою на ст. 369-3 КК України («Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань»).

Дещо у правовій регламентації поняття спеціальної конфіскації, роз'яснив Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської Комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» від 18.02.2016 № 1019-VIII¹, який набув чинності 28.02.2016 та фактично надав спеціальній конфіскації чітко визначеного кримінально-правового статусу.

Відповідно до вказаного Закону, спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачене основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. 2, 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209-1, 210, чч. 1, 2 ст.ст. 212, 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301,

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18.02.2016 № 10-19-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19>

302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 цього Кодексу¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 96-1 КК України, застосовується спеціальна конфіскація на підставі 1) обвинувального вироку суду; 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) ухвали суду про застосування заходів медичного характеру; 4) ухвали суду про застосування заходів виховного характеру.

А у ч. 3 ст. 96-1 КК України закріплена новела, що стосується випадків, коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене із цивільного обороту. Так, спеціальна конфіскація може бути застосована на підставі: 1) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності; 2) ухвали суду, постановленої у порядку ч. 9 ст. 100 КПК України за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними.

Окрім того, вказаним Законом із санкцій ст.ст. 159-1, 176, 177, 203-1, 203-2, 204, 216, 229, 240, 244, 246, 248, 249, 300, 321-1, 332, 332-1, 334, 369-3 Особливої частини КК України виключаються положення, які до цього часу передбачали можливість застосування конфіскації предметів, знарядь, засобів.

У контексті зазначеного варто зауважити, що від моменту запровадження вказаних змін і до нині за своїм змістом та значенням положення ст. 96-1 КК України є незмінними. Водночас на деяких термінологічних моментах потрібно акцентувати. Йдеться про запровадження Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудових розслідувань окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII у чинний КК України такого нового терміна, як «кримінальне правопорушення», заміни ним поняття «злочин» із одночасним віднесенням останнього до одного із видів «кримінального правопорушення». Відтак у ч. 1 ст. 96-1, чч. 1, 5 ст. 96-2 слово «злочин» в усіх відмінках та числах замінений словами «кримінальне правопорушення» у відповідному відмінку та числі.

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Що ж стосується подальших намагань удосконалити безпосередньо законодавство, яке стосується спеціальної конфіскації (в рамках процедури її застосування), то свідченням цього можна назвати проєкт Закону України № 4057 «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо особливостей звернення у дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду», який пройшов перше читання 17.03.2016. У ньому запропоновано ще один вид спеціальної конфіскації, що застосовується за ініціативою прокурора до ухвалення вироку суду у кримінальних провадженнях і стосується злочинів, передбачених чч. 2–5 ст. 191, ст. 255, ст. 368 КК України за таких умов: а) переховування підозрюваного у вчиненні вказаних злочинів від органів слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошення його у розшук (державний, міждержавний чи міжнародний), а також перебування у розшуку терміном понад шість місяців; б) закриття кримінального провадження, якщо помер підозрюваний, обвинувачений або щодо кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Звернення в дохід держави зазначених вище предметів і доходів від них здійснюється, якщо їх власника не встановлено, або їх власником є підозрюваний чи треті особи, яким вони були передані підозрюваним до порушення кримінального провадження чи під час його проведення, проте ні підозрюваний, ні треті особи не можуть довести законність походження перелічених речей, цінностей. При цьому їх розмір не відповідає підтвердженням доходам вказаних осіб.

Свою думку з приводу цього проєкту Закону України висловив науковець В. В. Березнер, який вважає, що навряд чи реформування інституту спеціальної конфіскації у цьому напрямі є прийнятним, оскільки це, по-перше, суперечить загальним засадам кримінального провадження (недоторканості права власності, презумпції невинуватості, забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін в поданні ними суду

своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості (ст. 7 КПК України), а по-друге, абсолютно не зрозуміло, як можна стверджувати про вилучення у власність держави цінностей й майна, здобутих певним злочинним шляхом, якщо їх власника не встановлено?¹

Погоджуючись із наведеними міркуваннями автора, зазначимо, що Верховна Рада України так і не розглядала більше вказаного проєкту Закону від 17.03.2016 № 4057.

Отже, потрібно наголосити, що правовий аналіз поетапних кроків у процесі становлення спеціальної конфіскації як самостійного інституту кримінального права дає підстави констатувати, що від моменту запровадження у КК України інститут спеціальної конфіскації зазнав суттєвих змін, які полягають не лише у підході до законодавчого визначення поняття спеціальна конфіскація, а й розширили сферу її застосування². Очевидно, що результат такого законотворення є позитивним кроком у розвитку кримінального законодавства, адже удосконалення законодавства, що регламентує правові підстави й умови застосування спеціальної конфіскації, зумовлене посиленням міжнародних зв'язків України з іншими державами, передусім – державами-членами ЄС, необхідністю формування наблизених поглядів на сучасні виклики суспільного життя, а також виконання міжнародних договорів та домовленостей³.

Так, рекомендації щодо регламентації інституту спеціальної конфіскації майна у законодавстві України та подальше його удосконалення містять багато підписаних та ратифікованих Україною міжнародно-правових актів, з-поміж яких: Угода про Асоціацію між Україною та ЄС, яка була остаточно підписана

¹ Березнер В. В. Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру у боротьбі з підкупом працівника підприємства, установи, організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8).

² Винник А. О. Еволюція регламентації спеціальної конфіскації майна в умовах входження України до Європейського співтовариства. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 159.

³ Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична / головний редактор Р. І. Благута. Львів: ЛьвДУВС, 2017. Вип. 2. С. 267–281.

27.06.2014¹, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003, яка набрала чинності для України 01.01.2010², та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27.01.1999, яка набрала чинності 01.03.2010³. Крім того, вимоги ЄС щодо удосконалення національного законодавства в питаннях конфіскації містить прийнята 03.05.2014 Європейським парламентом та Радою Європейського Союзу Директива 2014/42/EU про замороження та конфіскацію засобів здійснення злочинів та доходів, отриманих злочинним шляхом, у Європейському Союзі (далі – Директива 2014/42/EU)⁴, яка ратифікована Україною, і є чи не найважливішим міжнародно-правовим документом, який має «гармонізувати» національні концепції конфіскацій.

Водночас потрібно зазначити, що кримінальне законодавство будь-якої держави посідає основне місце в системі регулювання відносин усього суспільства, тому від того наскільки кримінально-правові норми відповідають реальним потребам суспільства залежить ефективність їх запровадження у законодавстві тієї чи іншої держави, а зрештою і розвитку самого суспільства. Наука кримінального права має «відшукувати» нові, відповідні сучасному розвитку суспільства, методи захисту прав та законних інтересів, спрямованих на досягнення міжнародно-правових норм. Відтак вагоме значення для удосконалення вітчизняного законодавства з огляду на прагнення України до повномасштабної участі в політичному й економічному житті Європи, логічно зумовлене історією нашої держави та геополітичним розташуванням, є його наближення до зарубіжного досвіду регламентації та застосування інституту спеціальної конфіскації.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>.

³ Кримінальна Конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_101.78

⁴ Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union EUR-lex. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=EN>.

З огляду на важливість та необхідність вивчення досвіду зарубіжних держав щодо регламентації спеціальної конфіскації, окресленому питанню в рамках цієї монографії далі буде приділено більше уваги. Наразі необхідно вказати, що загальний огляд кримінального законодавства зарубіжних держав дає підстави стверджувати про ефективність протидії злочинності не лише шляхом застосування покарання, а й за допомогою інших кримінально-правових заходів.

Зокрема, в останні десятиліття декілька країн запровадили нові форми конфіскації. Водночас це зроблено і для виконання зобов'язань за міжнародним та європейським законодавством, яке наголошує на розробленні стратегій та інструментів, спрямованих на те, щоб позбавити злочинців їх незаконної вигоди¹. Зокрема, у законодавстві таких держав, як Австрія, Іспанія, Литовська Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Франція та інші паралельно із конфіскацією майна наявна і спеціальна конфіскація.

Отже, запровадження спеціальної конфіскації як самостійного інституту кримінального права України є закономірним етапом розвитку вітчизняного кримінального законодавства та, загалом, узгоджується і зі сучасними вимогами міжнародно-правових актів, і практикою застосування спеціальної конфіскації в зарубіжних державах.

Однак, обґрунтування необхідності запровадження, а також доцільності та шляхів подальшого удосконалення положень ст.ст. 96-1, 96-2 КК України не коректно зводити до впливу міжнародно-правових чинників. Лише визначення змісту всієї сукупності чинників (обставин, факторів, умов), які доводять обумовленість кримінально-правової норми або інституту кримінального права, дає змогу аргументувати необхідність їх запровадження, а також прогнозувати розвиток національного кримінального законодавства та підвищувати наукову обґрунтованість змісту закону.

Водночас потрібно наголосити, що під час опрацювання різних наукових джерел трапляються різні підходи науковців не лише щодо найменування обставини, які визначають соціальну обумовленість кримінально-правової норми, а й різні класифікації систем таких обставин. Найчастіше до визначення обставин, що

¹ Stessens G. Money Laundering. A New International Enforcement Model. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

зумовлюють соціально-правову обумовленість кримінальних норм, вживають такі терміни: «чинники»¹, «підстави»², «принципи»³, «фактори»⁴, «умови» або «критерії»⁵, «засоби»⁶ тощо.

Водночас у словнику української мови простежуємо, що значення слова «чинники» розглядається як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну із основних рис⁷. Відтак для констатації соціальної обумовленості норми про спеціальну конфіскацію як іншого заходу кримінально-правового характеру, доцільно використовувати термін «чинники соціально-правової обумовленості».

З огляду на вказане, потрібно констатувати, що міжнародно-правовий чинник у процесі запровадження у кримінальне законодавство положень про спеціальну конфіскацію має вирішальне значення. Однак, законодавчі новели у регламентації спеціальної конфіскації не суперечать ні правовій свідомості населення і моралі, ні суспільній думці загалом. Словом, вагоме значення у цьому процесі мають і соціальні чинники, що проявляється, насамперед, у суспільній необхідності та політичній доцільності появи у кримінальному праві цього нового інституту.

¹ Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2004. С. 36.

² Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з Європейським законодавством: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2011. С. 37.

³ Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2004. С. 20.

⁴ Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2006. С. 18.

⁵ Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочиним: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2005. С. 19.

⁶ Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2003. С. 20.

⁷ Словник української мови: в 11 т. 1980. Т. 11. URL: <http://sum.in.ua/s/chynnyk>

Перше розкривається у поширеності такого негативного явища, як корупція у більшості сфер нашого суспільного життя (не лише у сфері службової діяльності, а й на побутовому рівні) та одночасно тенденції до радикалізації суспільної думки стосовно цієї проблеми. А друге у наявності політичної волі в напрямі боротьби із цим негативним суспільним явищем, що виявляється у практичних кроках, спрямованих на створення, удосконалення, а згодом і виконання нових законів¹.

Важливе значення в системі загально-соціальних чинників, які обумовлюють появу (запровадження) або удосконалення будь-якої кримінально-правової норми, зокрема й норми про спеціальну конфіскацію майна, має правова свідомість населення та правозастосувачів. Законодавчі помилки та недосконалість окремих нормативно-правових актів перебувають у взаємозв'язку із недостатнім рівнем правової культури населення загалом та учасників законодавчого процесу зокрема.

Реалізація інституту спеціальної конфіскації у чинне кримінальне законодавство не можлива і без нормативно-правової основи, яка закріплює її легальність та дає змогу співвідносити її з правовими принципами.

Як вказує В. Р. Щавінський, нормативний чинник визначається передусім Конституцією України, актами цивільного, господарського права і тих галузей законодавства, які регулюють діяльність у відповідній сфері². В. Є. Михайлов і Г. А. Злобін також стверджують, що кожна норма Особливої частини кримінального закону має перебувати у відносинах змістовного і логічного непротивіччя не лише з іншими кримінально-правовими нормами, а й із приписами будь-якої іншої галузі права, а також із положеннями міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою³.

¹ Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична / головний редактор Р. І. Благута. Львів: ЛьвДУВС, 2017. Вип. 2. С. 275.

² Щавінський В. Р. Підстави кримінально-правової заборони незаконної емісії недержавних цінних паперів. *Право України*. 2003. № 10. С. 65.

³ Михайлов В. Є. Кримінальна відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. Х.: Право, 2011. С. 34.

З огляду на неодноразову зміну редакції ст. 96-1 КК України, її удосконалення та неодноразове викладення у новій редакції доводить намагання законодавця систематизувати чинне кримінальне законодавство в цьому питанні та увідповіднити його вимогам міжнародних нормативно-правових документів.

Варто зазначити і про те, що поява інституту спеціальної конфіскації у кримінальному праві України певною мірою обумовлена трансформацією законодавчої думки у питанні правового регулювання такого виду покарання, як конфіскація майна, зокрема від класичного розуміння конфіскації майна як виду покарання до виокремлення із неї спеціальної конфіскації, винесення останньої за межі системи покарань та віднесення до інших заходів кримінально-правового характеру із наділенням статусу самостійного правового інституту.

Водночас вивчення історії становлення та розвитку спеціальної конфіскації на українських землях не дає змоги стверджувати, що історичний чинник має вирішальне значення у процесі запровадження спеціальної конфіскації у чинне законодавство України.

Першу згадку про спеціальну конфіскацію простежуємо в Артикулі 33 Розділу XIV Литовських статутів 1588 року¹. Зокрема, у разі виявлення такої незаконної та забороненої діяльності, як виготовлення та розповсюдження у таємних корчмах пива, горілки та меду, крім призначення штрафу за таку діяльність, уся контрафактна продукція підлягала вилученню із наявним пивним, горілчаним та медовим обладнанням. Конфісковане майно стягувалося на користь замку або Двору Литовського, а частина із нього йшла до шпиталю.

Наприклад, спеціальна конфіскація була передбачена, зокрема, в ст. 407 Уложення про покарання кримінальні та виправні (в редакції 1845 року), ч. 3 ст. 373 Уложення про покарання кримінальні та виправні (в редакції 1885 року), а також ст. 662 Кримінального уложення 1903 року, ст. 136, чч. 1, 2 ст. 137 КК УСРР 1927 року.

¹ Ковальов С. Г. Судебник Великого Князя Казимира Ягайловича: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 112.

Однак у процесі становлення сучасного українського кримінального законодавства вказаний захід не знаходив більше свого об'єктивування та не застосовувався. Кримінально-правові норми, які можна вважати основою у дослідженні питання про правову природу спеціальної конфіскації містилися у КК УРСР 1960 року. Зокрема, низка статей Особливої частини цього кодексу містила вказівку про конфіскацію предметів (наприклад, ст. 211 КК – за ввезення, збут та розповсюдження порнографічних предметів).

Однак не правильно цілком виключити вплив історичного чинника на процес зародження та становлення спеціальної конфіскації. Попри те, що цей правовий інститут почав формуватися лише декілька років назад, численні зміни та перетворення, яких він зазнав за цей період, можна вважати історією його розвитку. Відтак повністю оминати історичний аспект під час вивчення спеціальної конфіскації не можна, хоча стверджувати про обумовленість запровадження спеціальної конфіскації у кримінальне право України лише історичним чинником не має підстав.

Отже, загальний огляд генези спеціальної конфіскації у кримінальному законодавстві України, а також правовий аналіз міжнародно-правових актів, Конституції України, КК України дає змогу зробити висновок, що інститут спеціальної конфіскації перебуває на початковому етапі свого становлення та потребує подальшого удосконалення у питаннях правової регламентації. Водночас запровадження у КК України спеціальної конфіскації вносить певну узгодженість в системах наявних до цього часу кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм. А правова основа для формування нормативно-правової конструкції спеціальної конфіскації саме як заходу кримінально-правового характеру має стати юридичною гарантією реалізації принципу непорушності права приватної власності під час її застосування.

1.3. Європейський досвід правового врегулювання конфіскації майна

Нині позбавлення правопорушників здобутків, отриманих у результаті вчинення кримінальних правопорушень, є основною стратегією боротьби зі злочинністю у всьому світі, а класична форма конфіскації є недостатньою і не ефективною¹. Однак, реалізуючи одну з найважливіших тенденцій розвитку сучасного кримінального законодавства держав ЄС та надаючи спеціальній конфіскації статусу окремого кримінально-правового інституту з подальшим його вдосконаленням, вітчизняний законодавець досі не впорядкував правовий матеріал щодо інших видів конфіскаційних заходів, відомих кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству України. Розбалансованість чинного кримінального законодавства, яка стосується одночасної наявності положень, що регламентують спеціальну конфіскацію – конфіскацію майна як вид покарання, а також компенсаційний захід, передбачений ч. 9 ст. 100 КПК України, створює безліч проблем і для теорії, і для практики.

Очевидно, що процес прийняття нових правових норм чи внесення змін до існуючих із метою наближення положень національного законодавства до законодавства європейських держав, мають супроводжуватися тривалим та детальним вивченням особливостей не лише вітчизняної законодавчої бази, а, передусім, законодавчих актів обраних держав. З огляду на це, вивчення питань регламентації інституту спеціальної конфіскації у законодавстві держав ЄС є важливою, необхідною та невід'ємною складовою нашого дослідження.

Виявлення особливостей закріплення норм, що регулюють спеціальну конфіскацію у законодавстві європейських держав, дасть змогу увідповіднити чинне кримінальне законодавство міжнародній практиці використання вказаного заходу, а також перейняти та застосувати цей досвід у процесі удосконалення національного законодавства України.

¹ Fernandez-Bertier Michaël. The confiscation and recovery of criminal property: a European Union state of the art. *ERA Forum*. September 2016. Volume 17. Issue 3. P. 323–342. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-016-0436-1>

Водночас порівняльний аналіз інституту спеціальної конфіскації, як і будь-яке інше порівняльно-правове дослідження, необхідно здійснювати системно та за допомогою певної методики порівняльного дослідження, адже сформульовані на основі позасистемного підходу висновки та пропозиції вдосконалення правового регулювання спеціальної конфіскації не матимуть жодного прикладного значення.

О. М. Ведернікова слушно зазначає, що позасистемний підхід суперечить принципам порівняльного правознавства, а сформульовані на його основі пропозиції щодо вдосконалення вітчизняної правової системи можуть призвести до появи нежиттєздатних норм та інститутів, створених у результаті непродуманого запозичення з чужорідних правових систем¹. Подібної думки дотримується і В. О. Туляков², який наголошує, що простий безсистемний набір фактів не може йти на користь дослідженню, відтак вибірковий правовий аналіз положень виключно кримінального законодавства країн СНД, законодавства Європи чи статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо є не зрозумілим.

Отже, з огляду на бажання та прагнення України до вступу у Європейське співтовариство, в рамках цього дослідження пропонується здійснити огляд тих підходів у правовій регламентації інституту спеціальної конфіскації, які є у державах, що входять до складу Європейського Союзу, зокрема: Австрійська Республіка, Бельгія, Республіка Болгарія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (Англія), Грецька Республіка, Королівство Данія, Республіка Естонія, Республіка Ірландія, Королівство Іспанія, Італія, Республіка Кіпр, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Республіка Мальта, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Польща, Республіка Португалія, Румунія, Республіка Словаччина, Республіка Словенія, Республіка Угорщина, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія, Чеська Республіка, Королівство Швеція.

¹ Ведернікова О. Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика. *Государство и право*. 2004. № 1. С. 68.

² Туляков В. О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 7–11.

Що стосується методики порівняння, то в теорії кримінального права розрізняють діахронне зіставлення (зіставлення галузі права чи інституту права в одній правовій системі) та синхронне порівняння (зіставлення галузі права чи інституту права в різних правових системах)¹. Відтак, з огляду на те, що більшість держав-учасниць Європейського Союзу належать до романо-германського (західноєвропейського, континентального) типу правової системи (за виключенням Англії, Республіки Ірландія, Республіки Мальта та Республіки Кіпр, які є представниками англо-американської правової сім'ї), ознаки якої притаманні і правовій системі України, в основу цього дослідження буде покладено саме діахронне порівняння.

Одразу зазначимо, що положення про спеціальну конфіскацію передбачені законодавством більшості європейських держав. Щодо держав ЄС, то цей захід у тій чи іншій формі регламентований у законодавстві всіх держав-учасниць європейського співтовариства. Такому стану речей цілком відповідає теза М. І. Хавронюка про те, що система кримінально-правових засобів більшості країн континентальної Європи нині є «двоколіійною», тобто протидія злочинності зводиться не лише до застосування кримінального покарання (репресії, залякування, розплати), а простежується тенденція до застосування заходів, спрямованих, насамперед, на запобігання злочинам та відновлення соціальної справедливості².

Водночас сучасне зарубіжне законодавство не пропонує конкретно визначеної моделі регламентації інституту спеціальної конфіскації, а правовий аналіз кримінальних кодексів держав-учасниць Європейського союзу не дає чіткого алгоритму дій для удосконалення системи вітчизняних кримінально-правових приписів у питанні регулювання цього інституту. Законодавець кожної держави по-своєму ставиться не лише до питань правового регулювання спеціальної конфіскації майна, а й до визначення цього поняття, його правової природи, місця

¹ Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Х.: Консум, 2001. С. 306.

² Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6.

в системі кримінально-правових норм, порядку призначення та інших питань правової регламентації¹.

Розглядаючи Кримінальні кодекси держав ЄС, очевидно, що законодавство більшості з них не застосовує термін «спеціальна конфіскація майна», а використовує натомість термін «конфіскація».

З'ясування змісту поняття «спеціальна конфіскація» безпосередньо стосується цілей цього наукового дослідження і має важливе і теоретичне, і прикладне значення. Натомість, з'ясування поняття конфіскації майна стосується лише тих меж та випадків, коли за своїм змістом конфіскація майна є відмінним від покарання заходом. Тому, у рамках цього дослідження спробуємо проаналізувати особливості правової регламентації інституту конфіскації у законодавстві тієї групи держав ЄС, які містять такий захід, як спеціальна конфіскація або ж застосовують термін «конфіскація майна», позначаючи ним некаральний захід кримінально-правового характеру.

Варто наголосити, що з 27 держав ЄС такий захід, як спеціальна конфіскація міститься лише у кримінальному законодавстві Бельгії (Розділ 2 КК Бельгії). Зокрема, у ст. 7 Розділу 2 КК Бельгії спеціальну конфіскацію передбачено з-поміж видів покарань, які застосовуються за вчинення злочинів, проступків та поліцейських правопорушень. У ст. 42 КК Бельгії вказано, що спеціальна конфіскація як вид покарання застосовується: 1) до речей, які є предметом правопорушення, були використані або призначалися для вчинення правопорушення; 2) до речей, які були створені правопорушенням; 3) до майнових прав, які виникли внаслідок правопорушення, та доходів від майна; 4) речей, які належать цивільному позивачу та йому повертаються².

Законодавство інших держав ЄС взагалі не містить терміна «спеціальна конфіскація», а використовує термін «конфіскація майна». Так, наприклад, згідно зі ст. 16 КК Фінляндії, конфіскації підлягає майнова вигода, отримана в результаті

¹ Винник А. О. Специальная конфискация имущества по законодательству отдельных европейских стран. *Международный научно-практический правовой журнал «Legal si Viata»*. 2018. № 3. . С. 28.

² Кримінальний кодекс Бельгії. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=1867060801

вчинення злочину, а також речі або майно, які були використані або призначалися для використання під час вчинення злочину¹. Відповідно до ст. 240 КК Італії, конфіскація – це вилучення речей, отриманих завдяки здійсненню кримінального правопорушення або речей, які слугували чи призначалися для його вчинення. Крім того, конфіскації підлягають речі, виробництво, використання, носіння, зберігання або відчуження яких утворює склад кримінального правопорушення². Стаття 1 та 2 Глави 36 КК Швеції передбачає вилучення доходів і майна від злочину, зняття його вчинення. Крім того, можуть бути конфісковані предмети, які за своїми властивостями та обставинами можуть бути використані для вчинення злочину (ч. 1 ст. 3 Гл. 3 КК Швеції.)³. Згідно з КК Польща, конфіскація майна полягає у конфіскації предметів, що походять безпосередньо від злочину, а також предметів, які слугували або були призначені для вчинення злочину (ст. 44 КК Польща)⁴. За змістом ст. 72 КК Литви конфіскація майна, як захід карального впливу, – це обов'язкове безоплатне вилучення у власність держави майна у будь-якому вигляді, яке підлягає такій конфіскації і є у власності засудженого, його спілників або інших осіб. У Главі 7 «Інші заходи впливу» КК Естонії⁵ передбачено такі заходи, як конфіскація засобів і безпосередньо об'єкта вчинення винного діяння (ст. 83 КК Естонії), конфіскація майна, отриманого в результаті винного діяння (ст. 83-1 КК Естонії), розширена конфіскація майна, отриманого в результаті винного діяння (ст. 83-2 КК Естонії), а також заміну конфіскації (ст. 84 КК Естонії), тобто можливість конфіскації грошової суми, яка еквівалентна вартості майна, отриманого в результаті злочинного діяння, засобів або об'єктів вчиненого діяння, якщо вони були відчужені чи використані.

¹ Кримінальний кодекс Фінляндії. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#a21.4.1995-578>

² Кримінальний кодекс Італії. URL: <http://www.altalex.com/?idnot=36653>

³ Кримінальний Кодекс Швеції. URL: http://adhdportal.com/book_1889.html

⁴ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОБК, 2016. 138 с.

⁵ Кримінальний кодекс Естонської Республіки. URL: http://law.vl.ru/comments/show_article.php?art_id=458&sec_id=61&law_id=12&law_name=%EA&page=46

Як бачимо, використовуючи термін «конфіскація майна» замість спеціальна конфіскація, в державах ЄС відсутнє визначення цих понять. Вказані поняття формулюються шляхом перелічення конкретного виду майна, що підлягає вилученню під час застосування того чи іншого заходу, без законодавчого закріплення власне поняття «конфіскація майна» та «спеціальна конфіскація» у вузькому їх значенні.

Водночас, розглядаючи термінологічний аспект, не можна не зауважити, що у ст. 17 Конституції Бельгії¹ такий вид покарання, як загальна конфіскація майна заборонений. Це, своєю чергою, дає підстави стверджувати про певний взаємозв'язок у застосуванні в законодавстві цієї країни власне терміна «спеціальна конфіскація», а не «конфіскація майна». Однак, подібна заборона застосування загальної конфіскації майна встановлена і Конституціями інших держав ЄС, наприклад Греції (ст. 7 Конституції Греції)² та Кіпру (ст. 12 Республіки Кіпр)³. При цьому, кримінальне законодавство цих держав терміна «спеціальна конфіскація» не використовує, а вживає термін «конфіскація майна».

Отже, можна зробити висновок, що більшість держав ЄС не застосовують такого терміна, як спеціальна конфіскація, вживаючи натомість поняття «конфіскація майна». При цьому застосування терміна «спеціальна конфіскація» в державах ЄС жодним чином не залежить від наявності конституційної заборони та відсутності у кримінальному законодавстві окремих держав такого виду покарання, як загальна конфіскація майна.

Водночас правовий аналіз КК Бельгії дає підстави вважати, що на застосування такого терміна, як спеціальна конфіскація безпосередньо впливає правова природа розглядуваного нами явища. Адже, хоча спеціальна конфіскація у Бельгії і належить до системи покарань, вона має відмінну від покарання правову природу та фактично, з точки зору Українського кримінального законодавства, становить спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового характеру. Однак, щоб підтвердити або

¹ Конституція Бельгії від 17.02.1994. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=157>

² Конституція Греції. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>

³ Конституція Республіки Кіпр от 16.08.1960. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/cyprus/cyprus-r.htm

спростувати вказаний взаємозв'язок необхідно проаналізувати правову природу конфіскації майна у тих державах, законодавство яких терміна «спеціальна конфіскація» не містить, використовуючи натомість термін «конфіскація майна».

Відтак, як уже зазначалося, в кримінальному законодавстві держав ЄС, обраних нами для правового аналізу, конфіскація майна представлена або як вид покарання (наприклад Латвія, Франція, Австрія), або як інші, відмінні від покарання, кримінально-правові заходи (Литва, Іспанія, Італія, Польща та інші).

Наприклад у ст. 42 КК Латвії конфіскація майна передбачена як примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що належить засудженому на праві власності¹. Як очевидно, конфіскація майна розглядається законодавцем Латвії як покарання, яке за своїм змістом повністю збігається із розумінням конфіскації майна у кримінальному законодавстві України. Як і в Україні, конфіскація майна за законодавством Латвії поділяється на повну і часткову. Так само, КК Латвії встановлює перелік майна, що необхідне засудженому і особам, які перебувають на його утриманні, і відповідно не підлягає конфіскації.

Аналізуючи КК Франції, доходимо до висновку, що всі види діяння, залежно від ступеня тяжкості, поділяються на злочини, проступки та порушення. За кожен із цих видів діянь передбачений свій перелік покарань. Безпосередньо в переліку покарань, передбачених за злочини (ст. 131-1 КК Франції), проступки (ст. 131-3 КК Франції) та порушення (ст. 131-12 КК Франції), такий вид покарання, як конфіскація, відсутній. Вона закріплена в переліку покарань під назвою «Покарання, які позбавляють прав або обмежують їх» (п. 5 ст. 131-3 та п. 2 ст. 131-12 КК Франції), які можуть застосовуватися лише за проступки або порушення². Зокрема, як виправне покарання за вчинення проступків можуть бути конфісковані, наприклад, один або декілька транспортних засобів, що належать засудженому

¹ Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107772#text>

² Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее: монография. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2011. С. 76.

(п. 4 ст. 131-6), одна або декілька одиниць зброї, що належать засудженому (п. 7 ст. 131-6), річ, яка слугувала або була призначена для вчинення злочину, або річ, отримана в результаті вчинення злочину (п. 10 ст. 131-6).

Конфіскація майна може призначатися як основне, так і додаткове покарання. Такий висновок робимо з правового аналізу ст. 131-10 КК Франції, де знаходимо чітку вказівку на такий вид додаткового покарання, як «конфіскація будь-якої речі». В санкціях статей КК Франції, які передбачають покарання за вчинені злочини, міститься інший вид конфіскації майна. Зокрема, за усі злочини проти людства, а також незаконне виробництво, ввіз та вивіз наркотиків, згідно з п. 4 ст. 213-1 КК Франції може бути призначена конфіскація всього або частини майна особи, тобто загальна конфіскація¹.

Отже, у КК Франції передбачено три види конфіскації майна: конфіскація майна як загальне покарання, як додаткове покарання та спеціальна конфіскація майна. До останнього, зокрема, можна віднести випадки конфіскації речі, яка слугувала або була призначена для вчинення злочину, або речі, отриманої в результаті вчинення злочину. Відповідно, можемо зробити висновок, що, по суті, конфіскація у Франції визнається загальним або додатковим видом покаранням, однак з точки зору кримінального права України вона може бути і заходом, який не є покаранням. Тобто, регламентуючи конфіскацію речей, які не належать особі на законних підставах, кримінальне законодавство Франції фактично закріплює такий компенсаційний захід, як спеціальна конфіскація.

У КК Австрії конфіскація майна закріплена у Розділі 3² «Покарання. Вилучення вигоди, вилучення предметів та примусові заходи» і належить до додаткових видів покарань. Водночас, аналізуючи вказані нормативні положення, можна зробити висновок, що конфіскація майна, за законодавством Австрії, не належить до покарання. Відповідні положення містяться в частині

¹ Уголовный кодекс Франции. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105714,100105716,100105741,100105841,1a00105868>

² Кримінальний кодекс Австрії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

розділу, присвяченому питанням вилучення вигоди, вилучення тих чи інших предметів та примусовим заходам. Таким чином, законодавство Австрії, передбачаючи різні майнові наслідки вчинення злочину, жодне не відносить до покаранням в розумінні кримінального права України. При цьому вказані заходи, хоч і називаються конфіскацією майна та передбачені у розділі, в якому міститься система покарань, за своїм змістом є заходами з попереджувальним кримінально-правовим впливом, які, з точки зору кримінального законодавства України, є нічим іншим як спеціальною конфіскацією.

За кримінальним законодавством ФРН, конфіскація належить до системи правових наслідків. Зокрема, у КК Німеччини є Глава 7 «Конфіскація та вилучення майна»¹. Загальна конфіскація безпосередньо не відображена в нормах КК Німеччини, однак майновий штраф за своїми характеристиками як покарання їй відповідає. Так звана спеціальна конфіскація отримала особливий статус, бо вона не належить до системи покарань і розглядається як захід виправлення і безпеки. Отже, можемо встановити в КК ФРН «двоколіїну систему» кримінально-правових санкцій, яка добре прослідковується. Є термінологічне відмежування між покаранням та заходами виправлення і безпеки, а також, попри те, що законодавець відніс спеціальну конфіскацію до системи правових наслідків діяння, вона не змішується ні з одним із наявних видів правових наслідків².

Однак, багато зарубіжних держав не включають конфіскацію майна ні до загальної системи покарань, ні до санкцій відповідних статей кримінального закону. В таких державах, як Польща, Іспанія, Італія, Швеція, Німеччина конфіскація окреслена як інший наслідок вчинення злочинів. При цьому, підходить до назви такого заходу не зводяться ні до поняття конфіскація, ні до поняття спеціальна конфіскація.

¹ Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>

² Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

Так, наприклад, в Іспанії конфіскація майна є додатковим наслідком вчинення злочину, передбаченим у Розділі 6 КК Іспанії¹.

У кримінальному законодавстві Італії простежується дуалістична система реалізації кримінальної відповідальності, а саме застосування заходів покарання та заходів безпеки². Зокрема, згідно зі ст. 236 КК Італії, до майнових заходів безпеки належать: 1) застава як гарантія належної поведінки; 2) конфіскація³.

Згідно з КК Литовської Республіки, конфіскація майна не представлена серед видів покарань, передбачених у ст. 42 Глави XII КК Литви. Відповідно до ст. 67 КК Литви, конфіскація майна є заходом карального впливу, завданням яких є допомога у виконанні цілей покарання⁴.

Згідно зі ст. 39 КК Республіки Польща, конфіскація належить до системи кримінальних заходів⁵.

У Швеції конфіскація майна також становить особливий наслідок вчинення злочину. Так, у КК Швеція конфіскація майна передбачена у Главі 36 «Конфіскація майна, корпоративні штрафи та інші особливі правові наслідки злочину»⁶.

Із викладеного можна зробити принаймні три висновки:

По-перше, особливістю законодавства держав ЄС є те, що лише окрема їх група, застосовуючи термін «конфіскація майна», розглядає останню як вид кримінального покарання. У більшості випадків у державах, де конфіскація майна належить до системи основних та/або додаткових видів покарання, остання, з точки зору української правової доктрини, за своїм правовим змістом

¹ Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Ліпшевської. К.: ОБК, 2016. С. 70.

² Ігнатова М. А. Уголовное право Италии: основные институты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2002. С. 54.

³ Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

⁴ Кримінальний Кодекс Литовської Республіки. URL: crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc

⁵ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОБК, 2016. С. 22.

⁶ Кримінальний Кодекс Швеції. URL: http://adhdportal.com/book_1889.html.

не є покаранням, а належить до інших, аніж каральні, кримінально-правових заходів.

По-друге, правова природа конфіскації майна у законодавстві зарубіжних країн не зводиться лише до покарання. Низка держав ЄС відводять для конфіскації майна роль «іншого заходу», як то: «каральної міри», «додаткового наслідку вчиненого діяння», «попереджувального заходу», «заходу карального впливу», «майнового заходу безпеки».

По-третє, вказані висновки дають підстави стверджувати, що будь-який взаємозв'язок між застосуванням на законодавчому рівні терміна «конфіскація майна» з її каральною правовою суттю, як і терміна «спеціальна конфіскація» із її правовою природою непокарання, відсутній.

У контексті зазначеного доречно висловити наголосити, що відсутність у кримінальному законодавстві більшості держав ЄС терміна «спеціальна конфіскація» не слід розглядати як недоцільність його використання і у чинному кримінальному законодавстві України. Насамперед, відсутність у законодавстві більшості держав ЄС конфіскації майна як виду покарання не потребує розмежування останньої із спеціальною конфіскацією як іншого, аніж покарання, кримінально-правового заходу, на відміну від чинного законодавства України. Щодо законодавства тих держав, які відносять конфіскацію майна до видів покарання, то в таких державах відсутнє дублювання правового матеріалу і в системі кримінально-правових норм, і між нормами матеріального і процесуального права на відміну від чинного законодавства України. Крім того, варто зазначити, що етап реформування законодавства цих країн в частині спеціальної конфіскації не можна вважати завершеним, хоча його початок і розпочався задовго до відповідних процесів у нашій державі.

Відтак у питанні правової природи спеціальної конфіскації майна держави ЄС можна поділити щонайменше на дві групи: перша закріплює конфіскацію як вид покарання, друга – відносить її до інших наслідків вчиненого діяння.

При цьому важливо зауважити, що спеціальна конфіскація у тих державах, де вона є, а також конфіскація майна, і в тих державах ЄС, де вона представлена у виді некарального заходу,

і тих, де конфіскація майна включена до системи покарань, пов'язані не з усім майном особи, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, а лише тим, яке стосується такого діяння, зокрема: було знаряддям чи засобом його вчинення, отримане в результаті його вчинення або здобуде незаконним шляхом.

Так, аналізуючи КК Франції¹ можна зробити висновок, що як покарання за вчинені проступки конфісковані можуть бути, наприклад, один або декілька транспортних засобів, що належать засудженому (п. 4 ст. 131-6), одна або декілька одиниць зброї, що належать засудженому (п. 7 ст. 131-6), річ, яка слугувала або була призначена для вчинення злочину, або річ, отримана в результаті вчинення злочину (п. 10 ст. 131-6). Відповідно до ст. 131-21 КК Франції, конфіскації обов'язково підлягають предмети, встановлені законом або постановою суду як небезпечні чи шкідливі². Також, про що вже згадувалося, згідно з п. 4 ст. 213-1 КК Франції, фізичні особи, винні у вчиненні злочинних діянь, передбачених розділом «Про злочини проти людства», піддаються конфіскації всього або частини майна. Відтак майно, яке підлягає конфіскації у Франції, залежить безпосередньо від виду такої конфіскації. Отже, загальна конфіскація як вид покарання у Франції може застосовуватися до будь-якого майна, що належить особі, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, а от спеціальна застосовується до конкретно визначеного майна.

У ст. 240 КК Італії зазначено, що конфіскація призначається у разі засудження особи за кримінальне правопорушення стосовно речей, отриманих завдяки здійсненню кримінального правопорушення або які слугували чи призначалися для вчинення кримінального правопорушення. Обов'язковій конфіскації підлягають предмети, виробництво, використання, носіння, зберігання або відчуження яких утворює кримінальне правопорушення, навіть якщо вирок щодо такого

¹ Уголовный кодекс Франции. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105714,100105716,100105741,100105841,1a00105868>

² Уголовный кодекс Франции. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105714,100105716,100105741,100105841,1a00105868>

діяння відсутній. У ст. 416-біс КК Італії передбачено обов'язкову конфіскацію у разі винесення обвинувачення щодо належності до злочинної організації мафіозного типу, стосовно майна, яке слугувало чи призначалося для вчинення злочину, і до майна, отриманого в результаті вчинення злочину або яке використовується для вчинення нових злочинів¹.

Широко застосовувалася конфіскація майна в Італії під час боротьби з мафіозними кланами. Так, як уже зазначалося, ст. 416-біс КК Італії встановлює конфіскацію у разі обвинувачення щодо належності до злочинної організації мафіозного типу стосовно майна, яке слугувало чи призначалося для вчинення злочину і до майна, отриманого в результаті вчинення злочину або яке використовувалося для вчинення нових злочинів².

Відповідно до ч. 1 § 73 КК Німеччини, конфіскація признається судом, якщо вчинене протиправне діяння і виконавець або співучасник отримали будь-яку вигоду від нього. За ч. 3 § 73 КК Німеччини, можливість призначення конфіскації поширюється і на особу, на користь якої діяли виконавець і співучасник, а за ч. 4 – на предмети, що належать третім особам, придбані недобросовісно зі знанням обставин вчинюваного діяння³.

За кримінальним законодавством Королівства Іспанія, конфіскуються всі блага, отримані в результаті вчинення злочину чи умисного проступку, а також майно, знаряддя і засоби, які використовувались під час підготовки вчиненого злочину чи проступку, незалежно від трансформації, якої вони могли зазнати. Крім того, згідно зі ст. 127 КК Іспанії Суд або Трибунал мають поширити конфіскацію на засоби, майно, знаряддя і блага, пов'язані з кримінальною діяльністю кримінальних чи терористичних організацій чи власне з терористичним злочином. До цієї категорії належить все, що є власністю усіх осіб чи окремо кожної особи, яка була засуджена за злочин, вчинений кримінальною чи терористичною

¹ Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

² Кримінальний кодекс Італії. URL: <http://www.altalex.com/?idnot=36653>.

³ Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

організацією, чи за терористичний злочин із урахуванням грошових сум, отриманих такими особами законним способом.

Згідно з ч. 1 пар. 20b КК Австрії, конфіскації підлягають лише майнові цінності, що знаходяться у розпорядженні злочинної організації терористичного об'єднання або засобів фінансування тероризму¹.

Певні особливості в питаннях застосування конфіскації простежуються в кримінальному законодавстві Республіки Польща. Так, згідно зі ст. 44 КК Польщі, суд призначає конфіскацію предметів, що походять безпосередньо від злочину. А у випадках, вказаних у законі, призначає конфіскацію предметів, які слугували чи були призначені для вчинення злочину. Також у разі засудження особи за злочин, що полягає у порушенні заборони виробництва, зберігання, торгівлі, пересилання, передачі або перевозу зазначених предметів, суд призначає їх конфіскацію. Однак, якщо вказані предмети не є власністю злочинця, їх конфіскація може бути призначена лише у випадках, визначених у законі².

Кримінальне законодавство Литви диференціює майно, яке підлягає конфіскації, на три групи, вказуючи, що конфіскації підлягає лише те майно, яке було знаряддям або засобом вчинення злочину, а також майно, отримане в результаті злочинного діяння. Згідно зі ст. 72 КК Литви, суд зобов'язаний конфіскувати: 1) гроші або інші речі, які мають матеріальну цінність та були передані винному чи його співучаснику для вчинення злочину; 2) гроші або інші речі, що мають матеріальну цінність, які використовувались під час вчинення злочину; 3) гроші та інші речі, які мають матеріальну цінність, якщо вони були отримані шляхом вчинення злочину³.

Кримінальний кодекс Угорщини передбачає конфіскацію доходів, отриманих особою під час участі останньої у злочинній організації. Зокрема, відповідно до ст. 77b КК Угорщини, конфіскації підлягають: 1) майно, отримане винним у результаті

¹ Кримінальний кодекс Австрії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

² Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОБК, 2016. С. 22.

³ Кримінальний Кодекс Литовської Республіки. URL: crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc .

вчинення злочину; 2) майно, отримане від участі в злочинній організації; 3) майно, яке було отримане винним у період, коли він брав участь у злочинній організації; 4) майно, яке замінило майно, отримане злочинним шляхом в результаті вчинення злочину; 5) майно, яке мало бути надано або призначалося для вчинення злочину; 6) будь-які інші види майна, яке становлять предмет фінансовою виручки. При цьому, законодавець уточнює, що всі засоби, задіяні у злочинній організації, слід розглядати як такі, що підлягають конфіскації, крім випадків, коли буде доведена законність набуття такого майна¹.

У Фінляндії повна або часткова конфіскація майна може бути призначена на користь держави лише за умови, що вчинення конкретного злочину могло призвести до отримання суттєвої фінансової вигоди, і є підстави вважати, що майно було повністю або частково отримане в результаті злочинної діяльності².

На підставі викладеного, доцільно акцентувати на законодавчій регламентації у європейських державах такої законодавчої можливості, як вилучення в особи грошової суми або іншого майна особи в заміन того майна, що підлягає конфіскації. І потрібно зазначити, що така можливість широко використовується у законодавстві зарубіжних держав як спосіб підвищення ефективності здійснення правосуддя.

Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 127 КК Іспанії, якщо з якихось причин не можливо конфіскувати вказане у попередньому пункті, буде прийняте рішення про конфіскацію

¹ Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–77. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/38951563.pdf>. С. 76.

² Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–77. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/38951563.pdf>. С. 77.

іншого еквівалентного майна, що належить особі, яка несе кримінальну відповідальність за скоєних злочин¹.

У параграфі 20 КК Австрії передбачено такий захід, як вилучення вигоди, тобто виплату грошової суми в розмірі отриманого незаконного збагачення. Незаконним збагаченням в цьому разі вважається майнова вигода, отримана в результаті вчинення незаконного діяння, а також майнова вигода, отримана від інших осіб для вчинення злочину. Відповідно до ч. 1 пар. 20b КК Австрії, майнові цінності, які є у розпорядженні злочинної або терористичної організації, підлягають вилученню. Вилученню також підлягають і майнові цінності, що походять від вчинення діяння, яке заборонене кримінальним законом. Окрім того, у пар. 26 КК Австрії визначено, що конфіскації підлягають предмети, які використовувалися особою для вчинення злочину, а саме – були призначені для вчинення злочину або були отримані в результаті вчинення злочину, якщо вони можуть бути використані під час вчинення нового злочину².

У пар. 4 ст. 44 КК Польщі передбачено, що якщо призначення конфіскації, вказаної у пар. 1 або 2, є неможливим, суд може призначити конфіскацію предметів, відповідних за вартістю тим, що походять безпосередньо від злочину або предметам, які слугували чи були призначені для вчинення злочину³.

Подібне положення є і у КК Німеччини. Так, у пар. 73a КК Німеччини «Конфіскація відшкодування вартості» зазначено: якщо конфіскація визначеного предмета є неможливою через його властивість або з інших причин, то суд дає розпорядження щодо конфіскації грошової суми, яка є відповідною вартості отриманого. При цьому, відповідно до пар. 74c КК Німеччини, коли винний або співучасник перед прийняттям рішення про вилучення реалізує, тобто продає або використовує предмет, який належав або мав належати йому під час вчинення злочину, або перешкоджає вилученню предмета іншим способом, то суд

¹ Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Лішевської. К.: ОБК, 2016. С. 70.

² Кримінальний кодекс Австрії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

³ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОБК, 2016. С. 22.

може дати спрямоване проти злочинця або співучасника розпорядження про вилучення грошової суми такого розміру, який відповідний вартості предмета¹.

У ст. 72 КК Литви також зазначено: якщо майно, яке підлягає конфіскації, сховане, витрачене або відсутнє з інших причин і, відповідно, конфіскація не може бути здійснена, суд стягує з винного та його співучасників або інших осіб грошову суму, еквівалентну вартості майна, яке підлягає конфіскації².

За законодавством Франції, у разі неможливості вилучення або непередставлення предмета, що підлягає вилученню, конфіскація також може бути переведена у вартісне вираження, за несплата якого передбачено позбавлення волі³.

Отже, здебільшого кримінальне законодавство держав ЄС встановлює визначену групу майна, яке може чи повинно бути вилучене в особи. Це, як правило, майно, що має безпосередній зв'язок із кримінально-протиправним діянням, яке вчинила особа: є знаряддям чи засобом вчиненого діяння, доходом від його вчинення, спрямовувалося на фінансування кримінально-протиправної діяльності тощо. Винятком є норми КК Франції, де, залежно від виду конфіскації, вилученню може підлягати і чітко визначений перелік майна, і будь-яке майно, що належить засудженому.

Важливо зазначити і про підстави застосування конфіскації майна у законодавстві держав ЄС. Зокрема, в одних державах підставами призначення конфіскації є визнання особи винною у вчиненні кримінально-протиправного діяння, а в інших – конфіскація може бути призначена і за відсутності обвинувального вироку.

До першої групи держав належать такі, як Австрія, Німеччина, Швеція, Королівство Іспанія та інші. Водночас в Італії, наприклад, конфіскація майна може призначатися і за відсутності обвинувального вироку суду.

Сфера можливого застосування конфіскації майна в державах ЄС також не однакова. Так, наприклад, згідно з КК

¹ Карне законодавство ФРН / переклад. К.: ВАІТЕ, 2016. С. 100.

² Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc

³ Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

Бельгії, в якому передбачена власне спеціальна конфіскація¹, остання застосовується за вчинення будь-якого виду та категорії кримінального правопорушення. При цьому, такий вид конфіскації, як вилучення предметів, а так само і речей, які були створені правопорушенням, може призначатися за вчинення поліцейського правопорушення лише у випадках, визначених законом. Безумовність застосування спеціальної конфіскації передбачена і в такій державі, як Королівство Іспанія, де конфіскація поряд із покаранням застосовується за вчинення будь-якого злочину чи умисного проступку².

Дещо інакше регулюється питання застосування спеціальної конфіскації в такій державі, як Латвія. Зокрема, конфіскація майна може бути застосована лише у випадках, передбачених кримінальним законом³.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КК Польщі, суд може призначити, а, у випадках передбачених законом, призначає конфіскацію предметів, які слугували чи були призначені для вчинення злочину⁴.

Сфера застосування конфіскації майна у Франції подібна до вказаних вище держав, однак має певну особливість, пов'язану, передусім, із диференціацією видів такої конфіскації. Зокрема, згідно з КК Франції, категорія вчиненого діяння визначає перелік різновидів конфіскації, яка за них може бути призначена. Наприклад, загальна конфіскація може бути застосована лише за злочини проти людства і окремі види злочинів, пов'язані з торгівлею наркотиками. За інші види злочинів вона не може призначатися. Крім того, у Франції обмежена сфера конфіскації зняряд та засобів вчинення злочину, а також речей, отриманих у результаті його вчинення. Такий вид конфіскації не може застосовуватися за проступки в сфері засобів масової інформації⁵.

¹ Кримінальний Кодекс Бельгії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

² Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Лішевської. К.: ОБК, 2016. С. 70.

³ Кримінальний Кодекс Латвійської Республіки. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107772#text>

⁴ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОБК, 2016. С. 22.

⁵ Уголовный кодекс Франции. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105714,100105716,100105741,100105841,1a00105868> 148

За кримінальним законодавством Фінляндії, конфіскація майна можлива стосовно особи, яку визнано винною у вчиненні злочину, за який як покарання передбачено позбавлення волі на термін від 4 років, за замах на вчинення такого злочину або за вчинення злочинів, перелік яких міститься в кримінальному законі цієї держави¹.

Відтак усі держави ЄС умовно можна поділити на декілька груп. До першої належать ті, в яких застосування конфіскації не обмежується жодними умовами та застосовується за вчинення будь-яких кримінальних правопорушень. Друга група держав дозволяє застосування конфіскації майна за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, але у випадках, чітко визначених законом. І третя – передбачає можливість застосування конфіскації лише за конкретно визначені види правопорушень.

Потрібно наголосити, що особливий інтерес становить і перелік осіб, до яких може застосовуватися конфіскація майна у розглядуваній нами групі держав. За загальним правилом, конфіскація майна призначається фізичній особі, яка вчинила кримінальне правопорушення. Однак, як вказує М. Сімонато, порівняно з традиційною концепцією конфіскації, згідно з якою позбавлення майна можливе лише внаслідок засудження особи, нові форми конфіскації передбачають послаблений зв'язок між правопорушенням та конфіскованими доходами².

Так, наприклад, у ч. 4 ст. 127 КК Іспанії передбачено, що суд або Трибунал можуть винести рішення про конфіскацію щодо особи, на яку не поширюється кримінальна відповідальність, чи яка її запобігла, якщо буде доведено, що майно, що конфіскується, було придбане незаконним шляхом³.

¹ Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–78.

² Simonato M. Confiscation and Fundamental Rights Across Criminal and Non-Criminal Domains. *ERA Forum*. № 18 (3). P. 365–379. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0#citeas.171>

³ Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Лішевської. К.: ОБК, 2016. С. 70.

Відповідно до ст. 45 КК Польщі, якщо обставини справи дуже правдоподібно вказують на те, що особа, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, передала фізичній особі, юридичній особі або підрозділу без створення юридичної особи, фактично або на будь-якій правовій підставі, майно, що становить користь, одержану від вчинення кримінального правопорушення, вважається, що речі, які знаходяться у розпорядженні цієї особи чи організації і те, що надало їй право власності, належить злочинцю, якщо тільки заінтересована особа або організація не нададуть докази, що засвідчують право на стягнення цих речей¹. Таким чином, у Польщі передбачена можливість конфіскації майна у третіх осіб, які не є добросовісними набувачами.

У Німеччині конфіскація може призначатися не лише виконавцеві кримінального правопорушення, а й співучаснику, особі, на користь якої діяли виконавець і співучасник, а також до третіх осіб, якщо останні є недобросовісними набувачами та придбали майно, що підлягає конфіскації зі знанням обставин вчинюваного діяння².

Існує можливість конфіскації майна не лише в особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, і у Фінляндії³. Зокрема, згідно з кримінальним законодавством цієї держави, конфіскація майна можлива і стосовно співучасника вказаного кримінального правопорушення, а також щодо особи, від імені якої або для користі якої було вчинене вказане кримінальне правопорушення.

Відповідно до §§ 20–20b КК Австрії, спеціальна конфіскація (вилучення вигоди) застосовується до осіб, які не вчинили злочин, але якимось чином отримали прибуток від злочинної діяльності⁴.

¹ Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОВК, 2016. С. 22.

² Карне законодавство ФРН / переклад. К.: ВАІТЕ, 2016. С. 100–105.

³ Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–77. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/38951563.pdf>

⁴ Уголовный кодекс Австрии. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. 352 с.

Відповідно до ст. 72 КК Литви, майно, передане іншим фізичним чи юридичним особам, підлягає конфіскації незалежно від притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, якщо: 1) майно було передане у їх власність для вчинення злочину; 2) набуваючи таке майно вони знали або мали та могли знати, що вказане майно, гроші чи цінності були отримані від злочинного діяння¹.

Згідно з КК Фінляндії, конфіскація майна може застосовуватися не лише стосовно особи, яка вчинила злочин, а й щодо співучасника вказаного злочину, а також особи, від імені якої або для користі якої було вчинено вказаний злочин².

Поширюючи дію конфіскації майна не лише на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а й на інших осіб – третіх осіб, кримінальне законодавство більшості європейських держав обов'язок доказування незаконності походження майна покладає на відповідні правоохоронні органи. Водночас на практиці європейського законодавства є випадки перенесення обов'язку доказування походження майна безпосередньо на особу, яка вчинила діяння, що заборонене законом. Серед таких держав, наприклад, Греція, Мальта, Португалія, Чеська Республіка, Болгарія, Іспанія, Італія, ФРН та інші³.

Отже, зазначимо, що конфіскація в тій чи іншій формі наявна у всіх державах ЄС. Однак її правова природа та місце в системі примусових заходів відрізняється. У більшості випадків конфіскація віднесена до інших, ніж покарання, правових наслідків вчиненого кримінального правопорушення. В інших, які радше є винятками із правила, – становить власне покарання.

¹ Кримінальний Кодекс Литовської Республіки. URL: crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc

² Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–77. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/38951563.pdf>

³ Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее: монография. М.: Издательство «Орлитинформ», 2011. С. 85.

При цьому необхідно вказати, що у разі, коли в окремих державах конфіскація представлена як покарання, це не означає, що воно є таким з точки зору українського законодавця. Пов'язано це з тим, що конфіскація у цих державах передбачає можливість відібрання в особи не будь-якого майна, а лише того, що має зв'язок із вчиненим такою особою кримінально-протиправним діянням. В одних випадках такий зв'язок є очевидним – майно, що є предметом конфіскації, або здобуте в результаті вчинення кримінального правопорушення, або є знаряддям чи засобом його вчинення. А у разі, коли предметом конфіскації є грошова сума або інше майно особи, еквівалентні вартості майна, що підлягає конфіскації, – зв'язок має опосередкований характер. Зокрема, конфіскації підлягає майно особи не через його протиправне походження, а через те, що незаконно набуто такою особою майно з різних причин не може бути конфісковане. Відповідно до вітчизняного кримінального права, такий захід називається спеціальною конфіскацією, якій відведене місце з-поміж інших заходів кримінально-правового характеру. Водночас у деяких державах загальна конфіскація, в класичному її розумінні, тобто конфіскація будь-якого майна засудженого, все-таки представлена в таких державах, як Франція та Латвія.

Попри відносну узгодженість в питанні правової природи такого заходу, як конфіскація майна, кримінальне законодавство держав ЄС не містить єдиного підходу ані до визначення підстав її застосування, ані у визначенні сфери застосування вказаного заходу, ані у питаннях переліку майна, яке підлягає конфіскації, ані у визначенні осіб, до яких остання може бути застосована.

Спільними рисами у правовій регламентації конфіскації майна за законодавством більшості держав ЄС є лише можливість перенесення обов'язку доказування законності походження майна на особу, яка вчинила заборонене законом діяння; можливість застосування конфіскації не лише до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а й до третіх осіб, а також можливість конфіскації іншого майна, яке належить особі і є еквівалентним тому, що підлягає конфіскації.

Розділ 2

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

2.1. Поняття заходів кримінально-правового впливу та місце серед них спеціальної конфіскації

Під час з'ясування цього питання доцільно застосувати філософський підхід і розглянути спеціальну конфіскацію як одну із частин якоїсь певної обраної множинності явищ об'єктивної дійсності, найбільш близької до неї, виявити наявність спільних і відмінних між ними властивостей, як ознаку належності до обраної множинності та, відповідно, виявити властивості, притаманні спеціальній конфіскації як явищу правової дійсності.

З огляду на законодавче визначення поняття «спеціальна конфіскація», констатуємо, що вона належить до інших заходів кримінально-правового характеру. Відповідно, спеціальна конфіскація має бути наділена усіма властивостями інших заходів кримінально-правового характеру, наявність яких сукупно і обумовлює зарахування останньої до системи таких заходів. Водночас необхідно зазначити, що, надаючи спеціальній конфіскації статусу іншого заходу кримінально-правового характеру, законодавець не конкретизував, до якого саме їх різновиду має належати спеціальна конфіскація, а отже, якою системою ознак потрібно керуватися під час вирішення питання належності спеціальної конфіскації до системи інших заходів кримінально-правового характеру. Саме це і потрібно з'ясувати.

Однак, перш ніж переходити до розгляду вказаних питань, необхідно визначитися, що законодавець розуміє під поняттям «інші заходи кримінально-правового характеру» та якого змісту надає цим заходам. У цьому контексті потрібно акцентувати на декількох важливих моментах.

По-перше, протягом тривалого часу у кримінальному законі не було єдиного узагальнювального терміна, який би

позначав систему заходів, що можуть бути застосовані внаслідок вчинення особою кримінально-протиправного діяння. На офіційному законодавчому рівні відповідна термінологія у правовий обіг введена одночасно із положеннями про спеціальну конфіскацію (ст.ст. 96-1 та 96-2)¹.

Термінологічний вакуум стосовно визначення цього поняття є і на доктринальному рівні, що лише посилює складнощі при розумінні змісту, призначення та співвідношення інших заходів кримінально-правового характеру із кримінальною відповідальністю та покаранням, а також з'ясування змісту власне спеціальної конфіскації.

Відсутність єдності наукових думок щодо поняття «інші заходи кримінально-правового характеру», насамперед пов'язана із проблемою співвідношення понять «заходи кримінально-правового характеру» та «заходи кримінально-правового впливу». Водночас наголосимо, що ми поділяємо позицію тих науковців, які зазначають, що заходи кримінально-правового впливу та заходи кримінально-правового характеру співвідносяться як ціле та частина.

На користь вказаної позиції наведемо декілька наукових точок зору. Так, на думку Ф. К. Набіулліна, кримінально-правовий вплив у широкому сенсі охоплює вплив кримінального закону на суспільні відносини, свідомість їх учасників, із моменту введення його в дію і до погашення або зняття судимості з окремої особи. У вузькому розумінні кримінально-правовий вплив означає соціально-превентивний вплив, що реалізується стосовно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення або діяння, передбачене статтями Особливої частини КК України. Відтак кримінально-правовий вплив – це реакція держави на факт вчинення кримінального правопорушення у вигляді застосування до винного в його вчиненні тих чи інших засобів, передбачених у кримінальному законі². Подібної позиції дотримується і А. А. Березовський, який вказує,

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

² Набиуллин Ф. К. Некарательные меры уголовно-правового характера: природа, система и социально-правовое значение: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казанск. гос. ун-т. В. И. Ульянова-Ленина, 2008. С. 54.

що поряд із вузьким підходом до розуміння заходів кримінально-правового впливу, що втілює у собі конкретні предметно-сутнісні заходи, передбачені нормами кримінального права, є більш широкий підхід. У рамках останнього кримінально-правовий вплив здійснюється не лише за допомогою кримінально-правових норм та їх реалізації, а й за допомогою правосвідомості та правової культури¹.

У цьому контексті ми погоджуємося із думкою С. Я. Бурди, що кримінально-правовий вплив – це цілеспрямована активна «реакція у відповідь», що має кримінально-правову основу. Характер, на відміну від впливу, підкреслює, зазвичай, або нормативно-правову складову, унормування у КК, або певне цілеспрямування (виховний характер, медичний характер)². При цьому, кримінально-правовий вплив може бути не лише примусовим. Адже, коли йдеться про «реакцію у відповідь», то вона може бути і заохочувальною. Сукупно примусові та заохочувальні заходи є засобами кримінального стимулювання до належної поведінки, тобто непорушення та/або дотримання кримінально-правової заборони³.

Що стосується розуміння заходів кримінально-правового характеру, то, наприклад, Є. М. Вечерова традиційно розуміє їх як передбачені КК України заходи впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що містить усі ознаки складу кримінального правопорушення⁴. В. О. Козаченко вказує, що під кримінально-правовими заходами, передбаченими КК України, слід розуміти заходи впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння з метою реалізації як цілей кримінальної відповідальності, так і з метою відновлення порушеного права, надання медичної допомоги, перевиховання

¹ Березовський А. А. Методологічні передумови дослідження проблеми кримінально-правового впливу на злочинність. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного*. 2011. № 1. С. 35–38.

² Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 4. С. 221–230.

³ Орловська Н. А. Спеціальна конфіскація як «інший захід кримінально-правового характеру». URL: <http://center.law.univ.kiev.ua>

⁴ Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 124–126.

тощо¹. А. М. Ященко пропонує під заходами кримінально-правового характеру розуміти засоби впливу, передбачені законом про кримінальну відповідальність за вчинення кримінально-протиправного чи зовні схожого на нього діяння або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною цього закону, пов'язані з обмеженнями чи позбавленнями найбільш значимих для людини прав і свобод або зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та покарання чи, навіть взагалі, з її непритягненням до такої відповідальності і спрямовані на досягнення соціально корисних цілей². Зазначеного підходу дотримується і І. А. Лозінська, яка вказує, що заходи кримінально-правового характеру можна визначити як передбачені КК України засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила правопорушення³.

К. М. Карпов, розглядаючи узагальнено заходи кримінально-правового характеру, доходить висновку, що поняття заходи кримінально-правового характеру є лише збірним, об'єднувальним деяку сукупність заходів впливу, що закріплені у Кримінальному кодексі, що застосовуються до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення і не є покаранням. На думку автора, до заходів впливу мають належати ті приписи кримінального закону, що містять механізм безпосереднього утримання особи від вчинення кримінально-протиправних посягань і мають прояв у виконанні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, певних дій або дотриманні спеціальних заборон, а також зазнавати правообмежень⁴. Відтак автор вважає, що заходи кримінально-правового характеру охоплюють заходи кримінально-правового впливу, які не належать до системи покарань, але при цьому є такими, що полягають у покладенні на особу конкретних правообмежень, виконанні нею конкретних дій або покладання обов'язку.

¹ Козаченко О. В. Теоретичне визначення поняття та меж застосування кримінально-правових заходів. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 238.

² Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 776.

³ Лозінська І. А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 189.

⁴ Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск: Акад. внут. дел, 2010. С. 192–193.

На думку А. Е. Павлової, інші заходи кримінально-правового характеру – це правові наслідки забороненого кримінальним законом діяння, особлива кримінально-правова форма державного примусу, що призначаються на підставі рішення, яке набрало чинності, визначеному колу осіб і полягають в застосуванні обмежень прав і свобод, що не мають карального навантаження, а спрямовані на примушування до вчинення певних дій із метою забезпечення безпеки суспільства, утримання осіб від вчинення нових заборонених кримінальним законом діянь, усунення умов, що сприяють вчиненню заборонених законом діянь, відновлення становища потерпілого¹.

З огляду на іноземний досвід, слід наголосити, що система кримінально-правових заходів, які застосовуються до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, у кримінальному законодавстві різних держав також іменується по-різному, наприклад: «кримінально-правові заходи», «заходи виправлення і безпеки», «заходи впливу», «інші заходи кримінально-правового характеру», «особливі правові наслідки кримінального правопорушення», «інші правові наслідки кримінального правопорушення»².

Усі запропоновані визначення поняття «заходи кримінально-правового характеру» так чи інакше зводяться до того, що останні є різновидом засобів державного впливу на поведінку особи. Водночас у позиціях більшості науковців простежується тенденція до розуміння кримінального правопорушення не як єдиної і виключної підстави застосування кримінально-правового примусу або заохочення. На думку вчених, кримінальна відповідальність не завжди означає покарання, а сфера кримінально-правового реагування не обмежується лише протидією різним видам кримінальних правопорушень.

Відтак другим проблемним питанням, на якому ми акцентуватимемо, є цілком логічне запитання, чи є інші заходи кримінально-правового характеру формою реалізації кримінальної відповідальності?

¹ Павлова А. А. Иные меры уголовно-правового характера: дисс. ... канд. юрид. наук. М.: Нац. исслед ун-т «Высшая школа экономики», 2011. С. 89.

² Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

У науці кримінального права є безліч підходів до розуміння цього поняття. Однак, усталеною є позиція, згідно з якою кримінальну відповідальність визначають як форму реалізації охоронних кримінально-правових відносин, яка охоплює державний осуд самого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, що за загальним правилом поєднується із здійсненням стосовно такої особи державного примусу у вигляді застосування заходів кримінально-правового впливу¹.

На законодавчому рівні визначення поняття кримінальна відповідальність чинний КК України не розкриває. Водночас положення, у яких йдеться про кримінальну відповідальність, є у ст. 2 КК України «Підстава кримінальної відповідальності», Розділі II «Закон про кримінальну відповідальність» та Розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності».

Так, ч. 1 ст. 2 КК України визначає, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою кримінально-протиправного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Тобто, за загальним правилом зміст кримінальної відповідальності полягає в негативних для винної особи наслідках вчинення кримінального правопорушення та пов'язаний із обов'язком особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, відповідати за вчинене, іншими словами – із настанням для нього негативних наслідків. При цьому матеріальною підставою настання кримінальної відповідальності є вчинення особою кримінального правопорушення або кримінально-протиправного діяння, а у разі відсутності в діях особи складу кримінального правопорушення стверджувати про настання кримінальної відповідальності немає підстав. Щодо процесуальної підстави застосування кримінальної відповідальності, то нею є наявність обвинувального вироку суду, який набрав законної сили (ч. 1 ст. 369, ч. 2 ст. 373 КПК України).

Однак, для глибшого розуміння змісту поняття «кримінальна відповідальність», потрібно наголосити на окремих роз'ясненнях Конституційного Суду України, які містяться у Рішенні Консти-

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

туційного Суду України від 27.10.1999 № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканість)¹. У цьому Рішенні орган конституційної юрисдикції вжив поняття «заходи кримінально-правового характеру» ще задовго до їх законодавчої регламентації.

Так, в абзаці 1 п. 2 вказаного Рішення зазначається, що кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Відповідно до абзацу 3 п. 2 вказаного Рішення, кримінальна відповідальність – це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка, в кінцевому підсумку, як правило, полягає у застосуванні до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. Кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

І найважливіше, про що зазначає орган конституційної юрисдикції в контексті розглядуваного нами питання у п. 2 свого Рішення, є те, що кримінальна відповідальність може мати не лише форму покарання.

Все це дає підстави узагальнити та зробити висновок, що поряд із кримінальною відповідальністю в механізмі кримінально-правового реагування є інші заходи державного реагування. Зауважимо, що кримінальна відповідальність передбачає також застосування кримінально-правових заходів примусового характеру.

Такий висновок повністю узгоджується з міркуваннями, зробленими в процесі правового аналізу чинного кримінального законодавства, яке дає підстави стверджувати, що кримінально-правовому реагуванню та застосуванню відповідного кримінально-правового впливу на особу підлягають не лише випадки вчинення кримінального правопорушення. Кримінально-правові наслідки

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) від 27.10.1999 № 1-15/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>

настають і у випадку вчинення: 1) суспільно-небезпечного діяння неосудною особою (п. 1 ч. 1 ст. 93 КК України); 2) діяння, зовні схожого на кримінально-протиправне діяння (ст.ст. 36–43 КК України); 3) суспільно-небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 97 КК України).

Так, у разі вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить лише певні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України (за винятком однієї або лише одну), наприклад, вчинення кримінально-протиправного діяння неосудною особою ні матеріальної, ні процесуальної (в цьому разі відповідно до ч. 2 ст. 369 КПК України рішення суду викладається у формі ухвали суду, а обвинувальний вирок не ухвалюється) підстав для застосування кримінальної відповідальності не має. А у випадку здійснення суспільно-корисної чи суспільно-прийнятної поведінки, наприклад, заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності, незважаючи на зовнішню схожість вчиненого особою діяння із кримінальним правопорушенням, кримінальна відповідальність взагалі виключається.

Із цього приводу М. І. Хавронюк зазначає, що кримінальна відповідальність є надзвичайно широким поняттям, яке охоплює усе те, що стосується як можливих правових наслідків вчинення кримінального правопорушення, так і інших заходів кримінально-правового впливу, які не є правовими наслідками його вчинення. Ті заходи, які пов'язані із кримінальною відповідальністю, іноді називають формами кримінальної відповідальності. Вони завжди застосовуються одночасно (або у додаток) з визнанням судом особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, тобто осудом її з боку держави¹.

За загальним правилом, формами кримінальної відповідальності прийнято вважати: 1) кримінальну відповідальність, що пов'язана з відбуванням призначеного покарання; 2) кримінальну відповідальність, що не пов'язана з призначенням винному

¹ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіге, 2014. 944 с.

покарання; 3) кримінальну відповідальність, що пов'язана з призначенням покарання, але без його реального відбування¹.

Водночас А. М. Яценко вказує, що кримінальна відповідальність – це засудження особи без обмежень чи позбавлень її законних прав та інтересів із застосуванням окремих, інших заходів кримінально-правового характеру. Такі заходи кримінально-правового характеру реалізуються виключно поза межами кримінальної відповідальності і є проявами відмінної від кримінальної відповідальності реакції на порушення кримінально-правових заборон². Отже, на думку автора, кримінальна відповідальність, з одного боку, – це засудження особи за вчинення нею кримінального правопорушення обвинувальним вироком з обмеженням чи позбавленням її законних прав та інтересів, що здійснюється кримінально-виконавчими органами, а з іншого, – засудження особи без обмеження чи позбавлення її законних прав та інтересів із застосуванням заохочувальних або примусових, але не каральних заходів кримінально-правового характеру.

Відтак можна зробити висновок, що механізм кримінально-правового реагування не зводиться виключно до покарання. Кримінальна відповідальність є лише одним із засобів впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і застосовується за наявності обвинувального вироку. Однак, поряд із покаранням є й інші заходи кримінально-правового впливу, зокрема звільнення від покарання чи подальшого його відбування або застосування інших заходів кримінально-правового характеру. При цьому інші, відмінні від покарання заходи кримінально-правового впливу, можуть бути і формою реалізації кримінальної відповідальності, і перебувати за її межами.

Необхідно також зазначити, що у теорії кримінального права встановлення переліку заходів кримінально-правового характеру, зокрема тих, до яких додається прикметник «інші»,

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.

² Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 388 с.

зміщується у площину можливого співвіднесення цих заходів із формами реалізації кримінальної відповідальності¹.

Ю. А. Пономаренко зазначає, що не є кримінальною відповідальністю окремі заходи впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, що хоч і передбачаються кримінальним законодавством, проте не полягають в обмеженні її прав чи свобод².

Припустимо, що «інші заходи кримінально-правового характеру», які містяться у розділі XIV Загальної частини КК України, дійсно становлять систему заходів кримінально-правового впливу, які не є формою реалізації кримінальної відповідальності. Тоді виникає запитання: чи вся сукупність цих заходів наділена такою властивістю, чи лише окремі з них?

Термін «інші», яким законодавець позначає сукупність заходів у Розділі XIV Загальної Частини КК України, в тлумачних словниках роз'яснюється як: не цей, не той, інакший; з фр. – другий³; який відрізняється від названого, даного; ще який-небудь із ряду однорідних предметів, явищ, із групи людей, об'єднаних спільною ознакою⁴. Таким чином, термін «інший» вказує на зв'язок з подібними, однорідними предметами, які утворюють єдине ціле і поряд із якими, очевидно, є основні заходи кримінально-правового характеру.

Аналізуючи місце інституту інших заходів кримінально-правового характеру у системі кримінального закону, Г. З. Яремко⁵ вказує, що покарання (в тому числі звільнення від нього чи його відбування, пом'якшення покарання) та судимість також є заходами кримінально-правового характеру. І саме їм, на думку

¹ Устрицька Н. І. Механізм кримінально-правового реагування на вчинення злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 312.

² Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. 20. С. 68.

³ Словопедія: словник синонімів. URL: <http://www.slovopedia.com>

⁴ Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: sum.in.ua/s/inshyj

⁵ Яремко Г. З. Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Т. 7. С. 89–96.

науковця, законодавець надає основного значення поряд із, так званими, іншими. Н. А. Орловська, також вважає, що «іншість» таких кримінально-правових заходів полягає саме у їх відмінності від покарання; у цьому аспекті «іншість» заходів кримінально-правового характеру визначається стосовно покарання, а не в межах (всередині) їх сукупності¹.

Ми певною мірою поділяємо вказані наукові позиції і так само вважаємо, що у новому розділі XIV Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» під «іншими» заходами кримінально-правового характеру законодавець об'єднує ті заходи кримінально-правового впливу, які за своєю суттю та призначенням покаранням не є. Однак, така правова конструкція не дає можливості з'ясувати відповідь на питання, чи є ці заходи формою реалізації кримінальної відповідальності, чи ні. Тому зроблене вище припущення поки залишається недоведеним.

Повертаючись до роздумів над наявною в науковій літературі неузгодженістю та ототожненням поняття «заходи кримінально-правового характеру» із поняттям «заходи кримінально-правового впливу», треба зазначити, що в основі цієї проблеми є притаманна заходам кримінально-правового характеру диференціація, що полягає у різних за ступенем суворості позбавленнях чи обмеженнях, а також різних за ступенем м'якості заохоченнях позитивної поведінки особи. По суті, різних формах реакції держави на прояви злочинності, які спрощено можна назвати формами кримінально-правового «впливу» на поведінку особи. Такий вплив на особу, як сутнісна ознака конкретного заходу кримінально-правового характеру, і дає підстави називати останній заходом впливу. Тому, дійсно, при вузькому розумінні та тлумаченні поняття «заходи кримінально-правового впливу» фактично збігається із поняттям «заходи кримінально-правового характеру», що і є причиною підміни цих понять.

Отже, погоджуючись загалом із визначенням домінуючого місця покарання в системі кримінально-правових наслідків діяння, варто вказати про своє критичне ставлення до віднесення

¹ Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 131–135.

покарання саме до системи заходів кримінально-правового характеру. Вважаючи кримінально-правовий вплив більш широким поняттям, яке не обмежується заходами кримінально-правового характеру та не збігається з ними, видається правильним всі кримінально-правові наслідки об'єднати під терміном «заходи кримінально-правового впливу», які, своєю чергою, складаються із покарання та інших заходів кримінально-правового впливу, тобто тих заходів, які покаранням не є.

Такий висновок співзвучний із позицією Ф. К. Набіулліна¹, який вважає, що до заходів кримінально-правового впливу належать: 1) кримінальне покарання; 2) некаральні заходи кримінально-правового впливу. До системи некаральних заходів кримінально-правового впливу автор відносить: 1) добровільну відмову від вчинення кримінального правопорушення; 2) звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, у тому числі неповнолітнього із застосуванням заходів виховного характеру; 3) звільнення від відбування покарання; 4) конфіскацію майна; 5) примусові заходи медичного характеру; 6) судимість. Своєю чергою, всі некаральні заходи кримінально-правового впливу автор поділяє на: 1) некаральні заходи кримінально-правового характеру, тобто ті, через які реалізується кримінальна відповідальність; 2) некаральні заходи, які реалізуються поза межами кримінальної відповідальності.

Оскільки вказаний підхід стосовно застосування термінів розглядуваних понять має і інших своїх прибічників², він видається цілком логічним та достатньо обґрунтованим для того, щоб бути покладеним в основу розглядуваного питання.

Водночас варто зазначити, що традиційне домінуюче значення покарання у системі заходів державного реагування дещо похитнулося. Його частка постійно зменшується, і в останні роки, як зазначає у своєму дослідженні М. І. Хавронюк, не перевищує 60%³. Автор також вказує, що нині система кримінально-правових

¹ Набиуллин Ф. К. Некарательные меры уголовно-правового характера: природа, система и социально-правовое значение: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казанск. гос. ун-т. В. И. Ульянова-Ленина, 2008. 208 с.

² Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

³ Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

засобів більшості держав континентальної Європи є «двоколійною», тобто протидія злочинності зводиться не лише до застосування кримінального покарання (репресії, залякування, розплати), а простежується тенденція до застосування заходів, спрямованих, насамперед, на запобігання кримінальним правопорушенням та відновлення соціальної справедливості¹.

Визначаючи місце спеціальної конфіскації в системі заходів кримінально-правового характеру, треба зазначити, що єдиної уніфікованої класифікації заходів кримінально-правового характеру в законі немає. У Розділі XIV Загальної Частини КК України законодавець виокремлює лише певну систему інших заходів кримінально-правового характеру. Зокрема, до системи таких заходів належать: 1) примусові заходи медичного характеру; 2) примусове лікування; 3) спеціальна конфіскація.

На доктринальному рівні у теорії вітчизняного кримінального права дослідження питань, пов'язаних із класифікацією заходів кримінально-правового впливу, лише започатковується. Водночас у науковій літературі можна простежити доволі багато різноманітних підходів до систематизації відповідних норм.

Так, доволі широка та ґрунтовна класифікація заходів кримінально-правового впливу представлена М. І. Хавронюком. Зокрема, за ознакою юридичної значущості, автор виокремлює такі види заходів кримінально-правового впливу: 1) основні – ті, із реалізацією яких кримінально-правовий конфлікт може вважатися загалом вичерпаним (це звільнення від кримінальної відповідальності, різні види кримінально-правового компромісу, покарання, пробація, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру); 2) додаткові (акцесорні) – ті, які мають другорядне, допоміжне значення для вирішення кримінально-правового конфлікту (зокрема, судимість, примусове лікування, спеціальна конфіскація, нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі)².

¹ Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

² Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

Далі науковець диференціює заходи кримінально-правового впливу залежно від суб'єкта, якого вони стосуються, суб'єкта, який приймає рішення про їх застосування. Так, за критерієм суб'єкта, якого вони стосуються, на такі, що застосовуються до особи, яка вчинила: 1) кримінальне правопорушення (покарання, пробація, судимість тощо); 2) суспільно небезпечне діяння, що не є кримінальним правопорушенням (примусові заходи медичного характеру). За критерієм суб'єкта, який приймає рішення про їх застосування, такі, що можуть бути застосовані: 1) лише судом (покарання, примусові заходи медичного характеру і примусові заходи виховного характеру, звільнення від покарання тощо); 2) судом, прокурором чи слідчим (звільнення від кримінальної відповідальності)¹. За критерієм зв'язку заходів кримінально-правового впливу із кримінальною відповідальністю М. І. Хавронюк поділяє всі заходи на дві групи: а) заходи, пов'язані із кримінальною відповідальністю; б) заходи, непов'язані із нею. Заходи кримінально-правового впливу, непов'язані із винесенням обвинувального вироку, перебувають за межами поняття «настання кримінальної відповідальності». А от ті заходи, які пов'язані із кримінальною відповідальністю, автор називає формами реалізації кримінальної відповідальності.

Зокрема, залежно від характеру впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, М. І. Хавронюк виокремлює такі заходи кримінально-правового впливу: 1) заохочувальні; 2) примусові; 3) квазі-заходи.

До першої групи – групи заохочувальних заходів, на думку автора, належать: а) звільнення від кримінальної відповідальності; б) відсутність вимоги потерпілого; в) інші заходи. До примусових заходів: а) покарання; б) пробація та її аналоги; в) судимість; г) примусові заходи виховного характеру, г) примусові заходи медичного характеру; д) інші заходи².

Як уже зазначалося, у системі заходів кримінально-правового впливу Ф. К. Набиуллін³, окрім покарання, також виокремлює

¹ Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

² Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

³ Набиуллін Ф. К. Некарательные меры уголовно-правового характера: природа, система и социально-правовое значение: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казанск. гос. ун-т. В. И. Ульянова-Ленина, 2008. 208 с.

і некаральні заходи, поділяючи останні на ті заходи кримінально-правового характеру, через які реалізується кримінальна відповідальність, та ті, які реалізуються поза її межами.

На підставі системного аналізу положень чинного кримінального закону Г. З. Яремко пропонує більш детальну систематизацію заходів кримінально-правового характеру за критерієм їх зв'язку із кримінальною відповідальністю. Зокрема, до тих заходів кримінально-правового характеру, які є реалізацією кримінальної відповідальності, на думку автора, належать: призначення покарання; призначення покарання із звільненням від його відбування; відбування призначеного покарання із звільненням від подальшого його відбування; відбування призначеного покарання із заміною невідбутої частини покарання більш м'яким; судимість; призначення примусових заходів медичного характеру поряд із покаранням (до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення в стані обмеженої осудності (ч. 2 ст. 20, п. 2 ст. 93) або вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (ч. 3 ст. 19, п. 3 ст. 93)); призначення примусового лікування поряд із покаранням (ст. 96); застосування спеціальної конфіскації (ст. 96-1); застосування примусових заходів виховного характеру у порядку звільнення від покарання неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення¹.

Своєю чергою, до заходів кримінально-правового характеру, які не є формою реалізації кримінальної відповідальності, автор відносить: призначення примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили у стані неосудності суспільно-небезпечні діяння (ч. 2 ст. 19, п. 1 ст. 93); застосування спеціальної конфіскації (ст. 96-1); застосування примусових заходів виховного характеру до особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно-небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого в Особливій частині КК України (ч. 2 ст. 105)².

¹ Яремко Г. З Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Т. 7. С. 90.

² Яремко Г. З Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Т. 7. С. 91.

Зауважимо, що запропонована класифікація наочно демонструє проблему визначення місця спеціальної конфіскації в системі заходів кримінально-правового характеру, адже остання міститься як серед заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і які фактично є реалізацією кримінальної відповідальності, так і до системи заходів кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватися до осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, яке не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення і які виключають кримінальну відповідальність.

Так, спеціальна конфіскація, згідно зі ст. 96-1 КК України, застосовується на підставі рішення суду за умови вчинення кримінального правопорушення або суспільно-небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, тобто, фактично пов'язана із кримінальною відповідальністю. Водночас, у випадках, передбачених ч. 3 ст. 96-2 КК України, а саме у разі, якщо застосовується до осіб, визнаних неосудними, а також до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення до досягнення ними віку кримінальної відповідальності, спеціальна конфіскація може бути і не пов'язана із кримінальною відповідальністю. Більше того, у ч. 3 ст. 96-2 КК України законодавець визначає випадок, коли спеціальна конфіскація застосовуватися не буде, а саме – у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Як бачимо, припущення, що під «іншими заходами кримінально-правового характеру» законодавець об'єднав ті заходи впливу, які не є формою реалізації кримінальної відповідальності, не знаходять свого підтвердження. Інститут інших заходів кримінально-правового характеру має змішану природу, адже застосування спеціальної конфіскації, примусових заходів медичного характеру та примусового лікування, пов'язане як з вчиненням кримінального правопорушення, що є формальною підставою для кримінальної відповідальності, так і з вчиненням особою суспільно небезпечного діяння, яке містить певні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України (декілька ознак або всі необхідні ознаки, за винятком однієї або лише одну ознаку), але не містить його склад.

У цьому якраз і вбачається особливість юридичної природи інших заходів кримінально-правового характеру, що характеризуються і впливом на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і впливом на особу, дії якої не містять складу кримінального правопорушення (або через недосягнення віку кримінальної відповідальності, або через її неосудність, або до третьої особи).

Державне реагування на порушення кримінально-правових заборон, згідно з чинним кримінальним законодавством, здійснюється шляхом різних заходів кримінально-правового впливу, які за своїм змістом можуть бути каральними та некаральними, примусовими чи заохочувальними або таким, що засновані на гуманістичних засадах та недоцільності кримінального провадження.

Каральні заходи реалізуються лише через кримінальну відповідальність, тоді як некаральні можуть бути реалізовані: 1) через кримінальну відповідальність, що потребує ухвалення поряд із обвинувальним вироком ще додатково окремих процесуальних чи нормативно-правових актів; 2) поза межами такої відповідальності, коли їх реалізація передбачає ухвалення рішення у формі ухвали суду¹.

Саме такий підхід до виначення місця спеціальної конфіскації в системі кримінального права дає змогу стверджувати, що спеціальна конфіскація як самостійний інститут кримінального права має особливі форми реалізації, а саме: або через кримінальну відповідальність, або поза кримінальною відповідальністю. У першому разі спеціальна конфіскація застосовується до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення (перелік їх визначений у ч. 1 ст. 96¹ КК України), тобто до суб'єкта кримінального правопорушення. При цьому спеціальна конфіскація застосовується поряд із покаранням. А у другому – спеціальна конфіскація може бути застосована до осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, неосудних осіб (тобто до осіб, які суб'єктами кримінального правопорушення не визнаються) та до третіх осіб. За таких умови спеціальна конфіскація застосовується самостійно.

¹ Ященко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 216.

Законодавче закріплення спеціальної конфіскації, виявлені особливості форми її реалізації безумовно допомагають з'ясувати «двоколіїність» системи правових наслідків, які настають у результаті застосування спеціальної конфіскації¹.

Повертаючись до систематизації заходів кримінально-правового впливу, варто зазначити про В. А. Тулякова, який вважає, що у чинному законодавстві, крім покарання, де-факто, є чотири групи заходів: безпеки, соціального захисту, компенсації та кримінально-правового заохочення². До заходів безпеки, на думку автора, належать: 1) спеціальна конфіскація; 2) знищення майна; 3) примусове лікування обмежено осудних; 4) примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх. До заходів соціального захисту: 1) примусові заходи медичного характеру, що застосовуються до неосудних осіб; 2) примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до малолітніх. Заходи компенсації та реституції – потерпілим, а в особливих випадках третім особам та державі. Засоби кримінально-правового заохочення, на думку автора, застосовуються як підстави та форми реалізації окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання та як підстави пом'якшення покарання.

Авторські систематизації заходів кримінально-правового впливу можна продовжувати. Зокрема, над цим питанням ґрунтовно працювали такі науковці: А. М. Яценко³, М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров⁴, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва⁵ та інші.

Однак, висловлюючи своє ставлення до наведеної проблематики, хотілося б зазначити, що ми не претендуємо на

¹ Горбунов М. М. Заходи кримінально-правового характеру, як елемент кримінально-правової політики. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/horbunov.pdf>

² Туляков В. О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 10.

³ Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 388 с.

⁴ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.

⁵ Борисов В. І., Батиргарєєва В. С. Інші заходи кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 228–251.

пріоритет того чи іншого бачення системи заходів кримінально-правового впливу, оскільки це не є предметом нашого дослідження і огляд питання відповідної класифікації здійснюється в узагальненому вигляді.

Своєю чергою, нормативна регламентація різних форм реагування держави на кримінально-протиправні прояви дає підстави виокремити у чинному законодавстві принаймні такі заходи кримінально-правового впливу: 1) заходи покарання; 2) заходи заохочення та примусу, які реалізуються через кримінальну відповідальність; 3) заходи заохочення та примусу, які реалізуються поза межами кримінальної відповідальності; 4) заходи заохочення та примусу, які застосовуються до юридичних осіб.

Водночас, визначаючи місце спеціальної конфіскації в системі цих заходів, насамперед, потрібно керуватися її законодавчою регламентацією саме як іншого заходу кримінально-правового характеру. Своєю чергою, під час визначення місця спеціальної конфіскації у системі інших заходів кримінально-правового характеру, слід зважати на такі критерії: 1) за характером впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; 2) за відношенням до кримінальної відповідальності; 3) за призначенням.

Таким чином, відповідно до законодавчого закріплення спеціальної конфіскації в системі інших заходів кримінально-правового характеру можна стверджувати про належність її до некаральних заходів кримінально-правового впливу, які за своєю сутністю, підставами та порядком застосування відрізняють від покарання. Безспірним є і примусовий характер цього заходу.

Натомість питання співвідношення спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру із кримінальною відповідальністю не є таким очевидним. Вище ми частково порушували це питання, тому пропонуємо розглянути його більш детально. По-перше, згідно з ч. 1 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація застосовується за умови: 1) вчинення умисного кримінального правопорушення; 2) суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 3) вчинення

кримінального правопорушення або суспільно-небезпечного діяння, перелік яких зазначений у ч. 1 ст. 96-2 КК України. При цьому, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 96-1 КК України, спеціальна конфіскація застосовується на підставі і обвинувального вироку суду, і відповідної ухвали.

Отже, у разі вчинення особою кримінального правопорушення, повністю збережена як матеріальна, так і процесуальна умова настання кримінальної відповідальності. Відповідно, очевидний цілком логічний висновок, що спеціальна конфіскація пов'язана із кримінальною відповідальністю, тобто, по суті, є формою її реалізації.

Що ж до вчинення суспільно-небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі н.м.д.г., то не зовсім зрозуміло, що саме має на увазі законодавець. Так, під суспільно-небезпечним діянням в науці кримінального права прийнято розуміти вчинення його особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або вчинення його неосудною особою. Більшість вчених у таких ситуаціях виключають можливість кримінальної відповідальності, пояснюючи це не лише дефектом суспільно небезпечного діяння, а й відсутністю суб'єкта кримінального правопорушення як самостійного елемента складу кримінального правопорушення¹.

У ч. 3 ст. 96-2 КК України наголошено, що спеціальна конфіскація застосовується, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом. Це повністю кореспондується з положеннями ч. 2 ст. 96-1 КК України, згідно з якими спеціальна конфіскація застосовується на підставі: 1) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 2) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру; 3) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

¹ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.

Отже, у випадках вчинення суспільно-небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за яке передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, спеціальна конфіскація хоч і застосовується, але перебуває за межами кримінальної відповідальності. Втрачає зв'язок із кримінальною відповідальністю спеціальна конфіскація і у разі її застосування за вчинення кримінального правопорушення особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудною особою, а також у випадках звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Досліджуючи питання правової природи спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру, деякі науковці також зауважують, що у багатьох випадках майно, що було предметом кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України) або засобом чи знаряддям вчинення кримінального правопорушення (п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України), належить до видів майна, що, відповідно до ч. 2 ст. 325 ЦК України, не може перебувати у власності приватних осіб, а тому спеціальну конфіскацію не можна вважати кримінальною відповідальністю¹.

Вважаємо таку позицію хибною, адже для висновку про зв'язок спеціальної конфіскації із кримінальною відповідальністю достатньо матеріальної та процесуальної підстави, про які ми вже зазначали. Натомість правовий режим предметів спеціальної конфіскації вказує не на зв'язок останньої із кримінальною відповідальністю в межах некаральних заходів кримінально-правового впливу, а на правообмежувальний характер спеціальної конфіскації, тобто наявність у неї ознак покарання.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 96-2 КК України, спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призналися

¹ Понамаренко Ю. А. *Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «ПРАВО».* 2013. Вип. 20. С. 65–72.

(використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Як бачимо, гроші, цінності та інше майно, які можуть бути предметом спеціальної конфіскації, дійсно об'єднані законодавцем міркуванням, що все це майно так чи інакше пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення. Водночас правовий аналіз предметів спеціальної конфіскації дає підстави стверджувати, що за своєю правовою природою майно, яке підлягає спеціальній конфіскації, є неоднаковим. А особливістю спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру є те, що сфера її застосування поширюється і на те майно, яке є власністю особи та належить їй на законних підставах.

Зокрема, п. 1, 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України передбачає: майно, яке одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення, майно, яке за своїм правовим режимом є об'єктом незаконного збагачення та майно, яке було предметом кримінального правопорушення. Словом вилученню в цьому разі підлягає майно, отримане в результаті вчинення кримінального правопорушення. Оскільки, з огляду на ст. 328 ЦК України, правова підстава набуття права власності на таке майно відсутня, позбавлення особи майна, яке їй не належить, жодним чином не обмежує її законні права і свободи, а навпаки – відновлює соціальну справедливість. Щодо предметів кримінального правопорушення, які підлягають вилученню, то, як правило, у більшості випадків, вони не належать особі, яка його вчинила. Відповідно, конфіскація цих предметів не має характеру правообмеження.

Натомість, аналізуючи п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України, можна припустити, що право власності на гроші, цінності та інше

майно, які призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення належать особі на праві власності і таке право виникло в останнього на законних підставах. З огляду на характер майна, яке вилучається, можна зробити висновок, що в цьому разі припинення права власності на ці предмети треба вважати правообмеженням. Відтак, слушно вважаємо думку С. Я. Бурди, що застосування спеціальної конфіскації до таких предметів підпадає під ознаки конфіскації як виду покарання¹.

Те саме стосується і випадків, передбачених ч. 2 ст. 96-2 КК України. Оскільки іншого в законі не зазначено, можна стверджувати, що на грошову суму, яка підлягає стягненню з винної особи у розмірі, який дорівнює вартості майна, якого на момент прийняття відповідного судового рішення по факту не було, проте яке за умови наявності підлягало б конфіскації, право власності у особи виникло б на законних підставах.

Дослідження цих питань лише опосередковано стосується питання, яке розглядається. Ґрунтовне порівняльно-правове дослідження та співставлення спеціальної конфіскації майна з конфіскацією майна як покарання буде розглянуто далі.

Отже, спеціальна конфіскація, в одних випадках, є формою реалізації кримінальної відповідальності, а в інших, – реалізовується поза межами кримінальної відповідальності. При цьому правовий режим майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, жодним чином не впливає на зв'язок останньої з кримінальною відповідальністю, а лише вказує на її неоднорідну правову природу, яка певним чином перетинається з конфіскацією майна як видом покарання, а в окремих випадках і охоплює її.

Водночас, підтримуючи позицію проти належності спеціальної конфіскації майна до виду покарання, необхідно з'ясувати, до якого із видів заходів впливу відноситься спеціальна конфіскація; тобто це є: захід безпеки, захід соціального захисту, компенсації чи кримінально-правового заохочення.

¹ Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 4. С. 222–230.

Вказане питання є не менш дискусійним, ніж спір про правову природу «непокарання» спеціальної конфіскації майна. Так, наприклад, на думку К. М. Карпова, спеціальна конфіскація належить до заходів відновлення матеріальних (економічних) правовідносин, порушених у результаті вчинення кримінального правопорушення¹. Е. Л. Біктерімов² та Н. Гуторова³ вважають, що спеціальна конфіскація є кримінально-правовим заходом безпеки. І. М. Горбачова вказує, що за своєю суттю вона є заходом безпеки, який спрямований на запобігання і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, запобігання вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань із боку такої особи⁴.

У науковій літературі простежується також позиція, згідно з якою мета спеціальної конфіскації майна полягає в усуненні умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння і можуть стати криміногенними чинниками на майбутнє⁵.

Цікавою є позиція С. Я. Бурди, що спеціальна конфіскація є неоднорідною, адже вона фактично формується із двох видів: перший – захід безпеки, другий – захід компенсації і реституції⁶.

¹ Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск: Акад. внут. дел, 2010. С. 226.

² Биктемиров Э. Л. Иные меры уголовно-правового характера и их роль в осуществлении задач уголовного права России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2009. С. 206.

³ Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.

⁴ Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2008. С. 16.

⁵ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. С. 187.

⁶ Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 4. С. 223.

Натомість В. С. Батиргареева вважає, що спеціальна конфіскація майна не зводиться до вирішення якогось одного завдання та може одночасно переслідувати декілька цілей. Зокрема мету спеціальної конфіскації майна авторка вбачає: 1) в упередженні продовження у майбутньому тією чи іншою особою злочинної діяльності (принаймні запобігання вчиненню повторних кримінальних правопорушень); 2) у відновленні соціальної справедливості шляхом, зокрема, вилучення в особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, грошей, цінностей, іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або які перетворені на будь-яке майно (словом, доходів від майна, здобутого злочинним шляхом); 3) у відшкодуванні завданого збитку або усуненні заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю)¹.

Крізь таке розмаїття наукових підходів спільність наукових поглядів простежується у тому, що основою під час вирішення цього питання є з'ясування цілей спеціальної конфіскації майна.

Передусім необхідно зазначити, що поряд із нормативним визначенням спеціальної конфіскації, як примусового безоплатного вилучення в особи у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, у Кримінальному кодексі України закріплення цілей вказаного заходу немає. Однак, саме законодавче закріплення цілей будь-якої правової норми, зокрема й спеціальної конфіскації, не лише відображає правове призначення останньої, а й дає змогу визначити її галузеву належність, іншими словами – її правову природу.

У теорії права поняття «ціль» визначається по-різному. Д. І. Анасімов зазначає, що ціль у праві – це результати, яких суспільство і держава сподіваються досягнути за допомогою використання такого інструменту охорони і регулювання суспільних відносин, як право. Ціль відображає потреби суспільства і держави щодо настання конкретних соціальних наслідків².

¹ Батиргареева В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 101–109.

² Анасімов Д. І. Функции уголовного права. *Вестник юридического факультета*: сб. науч. тр. Самара: Изд-во Самар. гуманит. акад., 2006. Вип. 7. С. 41–52.

А. С. Оцяця вказує, ціль – це результат конкретної діяльності, функціонування, досягнення якого припускає вирішення низки завдань та проблем¹.

Відтак під час визначення цілей спеціальної конфіскації необхідно зважати, що цілі останньої залежать від тих об'єктивних властивостей, якими вона законодавчо наділена, адже між першим та другим є тісний взаємозв'язок. Зокрема, цілі завжди визначають властивості, які, своєю чергою, у рівній мірі обумовлюють можливість досягнення цілей. Відповідно, для з'ясування цілей спеціальної конфіскації необхідно звернутися до її сутнісних ознак, іншими словами – особливих властивостей.

Так, із огляду на позицію законодавця, який поряд із конфіскацією майна як видом покарання передбачив спеціальну конфіскацію як інший захід кримінально-правового характеру, то цілі останньої не мають відповідати цілям покарання. Якщо ж проаналізувати цілі покарання, то спеціальна конфіскація дійсно не здатна досягнути такої цілі, як виправлення засудженого. По-перше, за задумом законодавця, майно, яке підлягає спеціальній конфіскації або належить особі незаконно, або використовується під час здійснення злочинної діяльності, що не дає змоги здійснити виправний вплив шляхом конфіскації такого майна. По-друге, особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, набуваючи засоби і знаряддя його вчинення, а також використовуючи майно в злочинних цілях, ризикує та допускає, що таке майно в подальшому в нього може бути вилучене, що також не завдає ніякого виправного впливу².

Однак, такі дві різні цілі кримінального покарання, як запобігання злочинності та відновлення соціальної справед-

¹ Оцяця А. С. Щодо закріплення цілі в КК України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.): у 2 т. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. Т. 2. С. 206–208.

² Винник А. О. Правова природа майна, яке підлягає спеціальній конфіскації за Кримінальним Кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Випуск 42. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С. 147–156.

ливості, можуть досягатися і при спеціальній конфіскації¹. Водночас, розглядаючи це питання стосовно спеціальної конфіскації майна, треба зважати на особливості, притаманні заходам кримінально-правового характеру.

У спеціальній літературі простежуємо думку, що заходи безпеки за своєю суттю є примусовими заходами попереджувального впливу, що застосовуються до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, згідно з законом за рішенням суду та за наявності в законі підстав, із метою обмеження певних можливостей рецидиву з боку цієї особи чи загально спеціального запобігання кримінальним правопорушенням (ситуативна профілактика). При цьому заходи безпеки можуть застосовуватися і поряд із покаранням, і замість нього².

У законодавчій регламентації спеціальної конфіскації, як і у спеціальній літературі акцентується про запобіжну роль спеціальної конфіскації. Зокрема, якщо конфіскації підлягають гроші, цінності та інше майно, одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення, та/або доходи від цих предметів (п. 1 ч. 1 ст. 96-2), а також у випадках конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, що призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96-2), йдеться про загальну превенцію. По суті, законодавець попереджає невизначене коло осіб, які потенційно можуть вчинити кримінальне правопорушення, що у разі вчинення кримінального правопорушення негативними наслідками, крім самого покарання, буде позбавлення особи всіх вигод, отриманих у результаті його вчинення, навіть якщо таке майно буде відчужене чи витрачене. Тобто, робить вчинення кримінального правопорушення для особи не вигідним.

¹ Винник А. О. Правова природа майна, яке підлягає спеціальній конфіскації за Кримінальним Кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: збірник наукових статей. Випуск 42. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С. 147–156.

² Тенденції кримінальної політики України та деякі інститути сучасного законодавства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 92–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_11

До загальної превенції, на думку В. С. Батиргарєєвої¹, належить передбачена законом можливість стягнення відповідної грошової суми у порядку спеціальної конфіскації, якщо майно буде витрачено або відчужено, тобто випадки, передбачені ч. 2 ст. 96-2 КК України.

Такий висновок не позбавлений сумнівів. Із одного боку, можна допустити (оскільки інше в законі не вказане), що право власності на грошову суму, що відповідає вартості майна, яке є предметом спеціальної конфіскації, проте його неможливо конфіскувати, виникло на законних підставах. Очевидно йдеться про позбавлення особи права власності, а тому примусове безоплатне вилучення у власність держави за рішенням суду такої грошової суми не є предметом спеціальної конфіскації, а містить ознаки загальної конфіскації майна як покарання.

Однак, з іншого боку, такий захід робить вчинення кримінального правопорушення «невигідним» та нівелює дії особи, спрямовані на уникнення вилучення майна, яке підлягає конфіскації, шляхом відчуження такого майна. Тобто, теоретично спеціальну конфіскацію можна розглядати як захід, спрямований на запобігання вчиненню кримінального правопорушення, однак лише в тому разі, коли грошова сума, що конфісковується, матиме кримінально-протиправне походження, а не належатиме особі на законних підставах.

Аналогічний запобіжний ефект має також конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, якщо вони одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна (п. 1. ч. 1. ст. 96-2); були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (п. 3. ч. 1 ст. 96-2); були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення, кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (п. 4 ст. 96-2). Ці заходи можна назвати спеціально-превентивними з огляду на те, що вони спрямовані не

¹ Батиргарєєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 108.

на тих, хто потенційно може вчинити кримінальне правопорушення, а на осіб, які вже порушили межі кримінального закону.

Якщо в першому випадку попереджувальний ефект спеціальної конфіскації полягає у тому, що вчиняти нове кримінальне правопорушення або продовжувати розпочате особі стає не вигідно, то в другому – він полягає у позбавленні того, хто вчиняє кримінальне правопорушення, можливості використання незаконно отриманих засобів для вчинення нових кримінальних правопорушень (це, наприклад, відібрання в межах спеціальної конфіскації у криміналітета зброї, спеціальної технічної апаратури чи будь-якого іншого інвентаря, виготовлення якого потребує певних знань та вмій, засобів браконьєрства тощо, що унеможлиблює вчинення нових кримінальних правопорушень).

Попереджувальний, запобіжний ефект спеціальної конфіскації полягає і у тому, що, згідно з п. 4 ст. 96-2 КК України, гроші, цінності, зокрема й кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначені в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–4 частини першої цієї статті.

Відтак запобіжний ефект спеціальної конфіскації може поширюватися не лише на осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, а й на тих, які у той чи інший спосіб пов'язані із майном кримінально-протиправного походження, що потребує від них уважного ставлення до джерела походження майна.

З огляду на вказане, можемо зробити висновок, що норми про спеціальну конфіскацію є нормами права із прямим превентивним ефектом.

Водночас застосування спеціальної конфіскації не зводиться лише до запобігання проявам злочинності. Вчинення кримінальних правопорушень і отримання в результаті їх вчинення майна, використання майна під час вчинення

кримінального правопорушення або для фінансування терористичної діяльності порушують усталену в суспільстві систему суспільних відносин, тобто порушують право. Наявність у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, майна, передбаченого в ст. 96-2 КК України, створює у такої особи незаконну протиправну перевагу перед законослухняними громадянами і тим самим порушує право та, відповідно, справедливість. Вилучення майна, яке має стосунок до вчинення кримінального правопорушення, із незаконного володіння особи фактично означає відновлення в такої особи попереднього майнового становища, позбавляє його протиправних переваг та відновлює порушене право інших осіб.

Таким чином, в окремих випадках, за допомогою спеціальної конфіскації можливо досягнути відновлення порушеного положення, яке існувало до вчинення особою кримінального правопорушення, тобто відновлення соціальної справедливості. При цьому вважаємо, що таке відновлення звернене не щодо особи, якій діями винного завдана шкода (тобто потерпілому), а на відновлення суспільних відносин, сформованих у суспільстві.

Деяко іншої позиції щодо відновлення соціальної справедливості під час застосування спеціальної конфіскації дотримується В. С. Батиргарєєва. Зокрема, авторка вважає, що відновлення соціальної справедливості здійснюється стосовно як суспільства загалом, так і щодо потерпілого зокрема, чим відновлюється порушений стан безпеки і спокою соціуму. На думку В. С. Батиргарєєвої, відновлення соціальної справедливості за допомогою спеціальної конфіскації передбачає, з одного боку, можливість відшкодування завданої шкоди, а з другого, – необхідність дотримання певних меж поновлення цієї справедливості¹.

Для обґрунтування зазначеної вище точки зору розглянемо положення ч. 5 ст. 96-2 КК України, де прямо вказано, що спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначеного у цій статті, які згідно зі законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Відтак спеціальна конфіскація не може розглядатися як захід, призначений для відшкодування шкоди потерпі-

¹ Батиргарєєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 107.

лому в результаті вчинення кримінального правопорушення. Відновлення порушеного права потерпілого відбувається в режимі повернення йому майна, яке вибуло з його законного володіння, що, своєю чергою, регулюється цивільним законодавством.

Водночас варто погодитися із думкою В. С. Батиргарєєвої, що відновлення соціальної справедливості має бути «пропорційним» як характеру та ступеню суспільної небезпечності кримінального правопорушення, обставинам його здійснення, так і особі, що вчинила кримінальне правопорушення. В іншому разі, цей запобіжний захід виявлятиметься неефективним, оскільки порушення цієї співрозмірності у бік збільшення обсягу обмежень, завдання винному надмірних позбавлень сприйматиметься ним як порушення принципу законності, балансу цієї справедливості, а так само сприятиме культивуванню у нього почуття озлобленості, негуманності до нього тощо¹.

Необхідність дотримання співмірності дій винного і позбавлень, які можуть бути покладені на таку особу, В. С. Батиргарєєва пояснює на прикладі спеціальної конфіскації автомобіля у разі, коли він є засобом вчинення контрабанди, передбаченої ст. 201 КК України, але водночас має для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, надважливе значення, оскільки є основним засобом заробітку. Відтак, на думку авторки, доречним є запитання: чи відповідають межі соціальної справедливості, що відновлюється за допомогою застосування спеціальної конфіскації, тим обмеженням і позбавленням, якими супроводжуватиметься подальше життя самого винного, а можливо й інших осіб, за яких він несе відповідальність, а також чи не буде порушений баланс між необхідністю вживання цього заходу та надмірністю наслідків від його вживання?

Однак, не зовсім зрозумілі сумніви авторки щодо правильності чи правомірності застосування спеціальної конфіскації до знарядь вчинення кримінального правопорушення, наведеного у прикладі. Можливості членів сім'ї особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, дійсно, певною мірою, втрачаються з конфіскацією автомобіля внаслідок вчинення кримінально-протиправних дій їх рідними, однак це ніяк не може виправдати тих, хто безпосередньо вчиняє кримінальне правопорушення. Спеціальна

¹ Батиргарєєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 108.

конфіскація не є каральним тягарем для членів сім'ї таких осіб, оскільки цей захід спрямований на особу, винну у вчиненні кримінального правопорушення або суспільно-небезпечного діяння, що має ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України. Більше того, як захід кримінально-правового характеру, за своєю суттю, спеціальна конфіскація спрямована саме на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, а не покарання особи, яка його вже вчинила; таку функцію виконує покарання. В розглядуваному випадку спеціальна конфіскація, хоч і має правообмежувальний вплив на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також членів її сім'ї, вона насамперед є заходом запобігання злочинності, її попередження та захист суспільних відносин від протиправних посягань. В особи конфіскується не все належне їй майно, а лише знаряддя вчинення кримінального правопорушення, тобто те майно, яке стосується кримінально-протиправної діяльності винного і може бути використане останнім під час вчинення нових кримінальних правопорушень. У такому разі є некаральний вплив держави на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а водночас і захист суспільних відносин та запобігання вчиненню нових аналогічних кримінальних правопорушень.

Не заперечуючи необхідність дотримання співмірності між шкодою, яка спричиняється кримінальним правопорушенням, і наслідками реагування з боку причетних до кримінального правопорушення осіб та їх рідних, зауважимо, що в таких випадках судові органи мають дотримуватися вимог кримінального закону щодо призначення покарання, зокрема ст. 65 КК України.

У цьому контексті, на наш погляд, доцільно розглянути і питання про можливість вилучення на користь держави в рамках спеціальної конфіскації грошової суми, що відповідає вартості майна у разі, коли конфіскація грошей, цінностей та іншого майна не можлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин (ч. 2 ст. 96-2 КК України). Тут можна виокремити два моменти: по-перше, це законодавча регламентація можливості вилучення в особи у рамках спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна шляхом їх виділення з набутого законним способом; а по-друге, це можливість відібрання в особи грошових коштів, еквівалентних вартості перетвореного або втраченого майна, яке підлягає спеціальній конфіскації.

Так, у першому разі подібна законодавча регламентація наділяє спеціальну конфіскацію ознаками, притаманними конфіскації майна як покаранню. Адже, виділення з набутого законним способом майна особи якоїсь певної частини та її вилучення в рамках спеціальної конфіскації фактично нівелює те, що спеціальна конфіскація пов'язана виключно з предметами незаконного збагачення, тоді як вилучення в рамках конфіскації як покарання підлягає майно, що належить особі на законних підставах.

Щодо відібрання в особи грошової суми еквівалентної вартості майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, але відсутнє станом на момент постановлення судом вироку, то таке законодавче формулювання, на нашу думку, також є не зовсім вдалим. Припустивши, що вилученню підлягає відповідна грошова сума, що належить особі на законних правах і не має жодного стосунку до кримінально-протиправної діяльності останнього, наприклад, була подарована, успадкована, накопичена під час здійснення законної діяльності, або іншим законним чином акумульована особою протягом життя, можна стверджувати, що в такому разі спеціальна конфіскація за своєю суттю та змістом збігається з конфіскацією майна як видом покарання.

Факт підміни конфіскації майна як покарання спеціальною конфіскацією та фактичне їх ототожнення у вказаних випадках можна наочно продемонструвати шляхом виокремлення ознак поділу кримінально-правових заходів на заходи впливу та покарання. По-перше, покарання завжди є правовим наслідком винного та караного діяння, тоді як захід безпеки може призначатись і за відсутності покарання. По-друге, покарання можливе лише у разі притягнення особи до кримінальної відповідальності, натомість захід безпеки може бути застосований і поза кримінальною відповідальністю. По-третє, покарання має очевидний репресивний характер та має на меті кару, відплату та залякування, тоді як захід безпеки безпосередньо спрямований на усунення «небажаного становища» особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно-небезпечне діяння, або може їх вчинити. По-четверте, превентивна роль покарання перебуває на другому плані, а захід безпеки безпосередньо спрямований на спеціальну превенцію та вирішення питання про відновлення становища, яке було до вчинення кримінального правопорушення. І нарешті, по-п'яте, покарання, як правило,

передбачено санкцією відповідної статті КК України, а заходи безпеки, через їх різноманітність, санкцією не передбачаються¹.

Відтак очевидно, що спеціальна конфіскація (інший захід кримінально-правового характеру) та конфіскація майна (покарання) є різними за своєю суттю та змістом заходами впливу. Водночас чинна законодавча регламентація спеціальної конфіскації дає підстави стверджувати, що, в окремих випадках, вона за своїми цілями збігається з конфіскацією майна як видом покарання. Зокрема, коли спеціальна конфіскація є формою реалізації кримінальної відповідальності (застосовується до особи за вчинення нею кримінального правопорушення на підставі рішення суду поряд із покаранням) і вилученню підлягає грошова сума, що відповідає еквіваленту вартості майна, конфіскація якого неможлива внаслідок використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин (ч. 2 ст. 96-2 КК України), за умови, що така грошова сума належить особі на законних підставах, спеціальна конфіскація набуває ознак конфіскації майна як покарання. Зокрема, в цьому разі спеціальна конфіскація наділена законодавцем такими ознаками конфіскації – покарання, як репресивність і кара (відібрання в особи законної власності).

Отже, встановивши властивості спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, можна виокремити такі її цілі: по-перше, цілями спеціальної конфіскації є загальна та спеціальна превенція, тобто норми про спеціальну конфіскацію є нормами права із прямим превентивним ефектом. По-друге, властивості, притаманні спеціальній конфіскації майна, дають підстави вважати що здебільшого цей захід спрямований на досягнення спеціальної превенції. Так, запобіжний ефект спеціальної конфіскації поширюється не тільки на осіб, які ще не порушили кримінальний закон, а й на тих, хто вже вчинив кримінальне правопорушення чи суспільно-небезпечне діяння, а також тих, які у той чи інший спосіб пов'язані із майном незаконного походження, що потребує від них уважного ставлення до джерела походження майна. По-третє, з огляду на те, що спеціальна конфіскація

¹ Винник А. О. Цілі спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Соціально-правові студії*: науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. Вип. 2. С. 52.

є негативним наслідком вчинення кримінального правопорушення чи суспільно-небезпечного діяння, її загальна цільова спрямованість є дещо звуженою. Цей захід має здійснюватися в рамках запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Ставити перед спеціальною конфіскацією майна інші цілі, наприклад, відшкодування шкоди, не можна, адже такий захід необхідно буде закріпити в рамках іншої галузі права. Водночас необхідно зазначити, що, в окремих випадках, серед яких, наприклад, вилучення грошей цінностей та іншого майно, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або доходів від такого майна (п. 1. ч. 1. ст. 96-2 КК України), спеціальна конфіскація має ціль відновлення соціальної справедливості.

Відтак можна дійти висновку, що спеціальна конфіскація в системі заходів кримінально-правового впливу цілком логічно посідає місце серед некаральних заходів кримінально-правового впливу, а саме, є складовою інших заходів кримінально-правового характеру. Своєю чергою, в системі інших заходів кримінально-правового характеру спеціальна конфіскація є заходом безпеки, цілями якого є загальна та спеціальна превенція, а також відновлення соціальної справедливості. Водночас, вважаємо, що законодавчі положення, які дають змогу констатувати факт дублювання спеціальної конфіскації та конфіскації майна – покарання, ставлять під сумнів зроблений висновок, а відтак, потребують більшої уваги і зі сторони законодавця, й зі сторони наукового середовища в питаннях узгодженості кримінально-правових норм, що регламентують вказані заходи кримінально-правового впливу.

Окрім того, необхідно наголосити, що зроблений висновок є не лише логічним, а й повністю узгоджується і з європейською практикою розуміння природи спеціальної конфіскації. Зокрема, М. Сімонато вказує, що національне законодавство держав ЄС називає заходи конфіскації як захід безпеки, запобіжний захід або як захід, спрямований не на покарання винуватця, а на нейтралізацію незаконного прибутку чи вилучення незаконних доходів із законної економіки¹.

¹ Simonato M. Confiscation and Fundamental Rights Across Criminal and Non-Criminal Domains. *ERA Forum*. № 18 (3). P. 365–379. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0#citeas>, c. 365-379

2.2. Правова природа, поняття та мета спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру

Висвітлення теоретичних та прикладних питань, пов'язаних із спеціальною конфіскацією майна як іншого заходу кримінально-правового характеру, не можливе без паралельного з'ясування питання правової природи цього феномена. Власне правова природа спеціальної конфіскації і є нині предметом найбільш гострих дискусій у науковому середовищі. Важливість з'ясування правої природи спеціальної конфіскації полягає у необхідності правильно визначити зміст поняття спеціальної конфіскації (тобто те, чим вона є сама по собі) та отримати відповідь на такі невирішені питання: по-перше, чи має спеціальна конфіскація існувати в рамках саме кримінального права? по-друге, вона має регулюватися нормами однієї галузі права чи декількома? по-третє, які чинники впливають на належність її до тієї чи іншої галузі права, а, відповідно, і доцільність регламентації спеціальної конфіскації майна саме як іншого заходу кримінально-правового характеру в чинному Кримінальному кодексі України.

З'ясування правової природи спеціальної конфіскації необхідно розпочати із визначення такої дефініції, як правова природа. Тут слід погодитися із С. С. Алексєєвим, який визначає юридичну природу (правову природу) через юридичні характеристики правового явища, що дають змогу побачити його структуру, місце і роль серед інших правових явищ відповідно до його соціальної природи¹.

У питанні визначення правової природи спеціальної конфіскації варто зосередити увагу на таких найбільш дискусійних питаннях, як кримінально-процесуальних характер останньої, а відтак і безпідставність закріплення в системі норм кримінального права та притаманні вказаному заходу ознаки покарання, що також ставить під сумнів правильність її правової регламентації саме як іншого заходу кримінально-правового характеру.

¹ Алексєєв С. С. Общие дозволения и запреты в советском праве. М.: Юридическая литература, 1998. С. 227.

Досліджуючи окреслену проблематику, варто вказати, що підгрунтям зазначеної дискусії є правова регламентація інституту спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру, яка не позбавлена недоліків і потребує впорядкування правового матеріалу.

Насамперед це стосується випадків застосування спеціальної конфіскації на підставі ч. 9 ст. 100 КПК України, згідно з якою спеціальна конфіскація застосовується до:

1) грошей, цінностей та іншого майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди;

2) грошей, цінностей та іншого майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, конфіскуються;

3) майна, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу;

4) майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, в разі необхідності;

5) грошей, цінностей та іншого майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння;

6) грошей, цінностей та іншого майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено¹.

Відтак положення КПК щодо спеціальної конфіскації фактично дублюють відповідні норми КК, хоч і поширюються на дещо більше коло предметів. Таке одночасне закріплення випадків застосування спеціальної конфіскації у нормах КК України та КПК України суттєво ускладнює вітчизняне правозастосування та зумовлює дискусії в проблемі невизначеності як понятійного апарату, так і місця спеціальної конфіскації в системі правових

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

норм. У зв'язку з цим, деякі науковці, незалежно від правової регламентації спеціальної конфіскації у системі норм кримінального права, продовжують висловлювати пропозиції про необхідність виключення положення про спеціальну конфіскацію із КК України та регламентації останньої в нормах саме КПК України.

Другою проблемою, яка ставить під сумнів правильність належності спеціальної конфіскації до системи некаральних заходів кримінально-правового впливу, а саме, надання спеціальній конфіскації статусу іншого заходу кримінально-правового характеру, є передбачена законодавцем можливість поряд із конфіскацією майна – покаранням, застосування спеціальної конфіскації майна, передбаченого ч. 2 ст. 96-2 КК України, тобто випадки дублювання вказаних заходів кримінально-правового впливу. А відтак у науковому середовищі не лише висловлюються пропозиції удосконалити положення про спеціальну конфіскацію як іншого заходу кримінально-правового характеру шляхом виключення під час її застосування можливості вилучення в особи майна, яке може бути власністю особи та належати їй на законних підставах, а й більш радикальні погляди, наприклад, взагалі виключення конфіскації майна із системи покарань, передбаченої чинним кримінальним законодавством, як таку, що дублює положення спеціальної конфіскації.

Водночас, розмірковуючи про правову природу спеціальної конфіскації, необхідно все-таки опиратися на те, що вона, відповідно до законодавства, вже належить до системи інших заходів кримінально-правового характеру, що вказує на кримінально-правову природу цього інституту та надає спеціальній конфіскації майна чітко визначеного кримінально-правового статусу, відмінного від покарання. І якщо раніше поняття спеціальної конфіскації використовувалося наукою кримінального права для розмежування конфіскації майна як виду покарання та інших конфіскаційних заходів, то нині спеціальна конфіскація, з огляду на її законодавче визначення, характеризується власним змістом. Відтак спеціальну конфіскацію як інший захід кримінально-правового характеру нині не можна використовувати під час характеристики інших конфіскаційних заходів, як конфіскації – покарання, так і тих, що передбачені КПК України. А тому дублювання положень КПК та КК України щодо спеціальної конфіскації, а також норм, які

регламентують питання конфіскації майна та спеціальної конфіскації в тій частині, в якій вказані заходи дублюють один одного, є недопустимими та мають бути усунені, а сфери їх застосування необхідно чітко розмежовувати.

Обґрунтовуючи кримінально-правову природу спеціальної конфіскації саме як іншого заходу кримінально-правового характеру, потрібно зазначити, що визначення правової природи спеціальної конфіскації тісно пов'язане із встановленням її галузевої належності, зокрема, з'ясування тих чинників, які впливають на віднесення спеціальної конфіскації до тієї чи іншої галузі права. Водночас належність спеціальної конфіскації майна до тієї чи іншої галузі права визначається як цілями, що ставляться перед цим заходом, так і засобами їх досягнення які, насамперед, обумовлені предметом тієї галузі, до якої останню необхідно віднести. Словом, спеціальна конфіскація може бути практично у будь-якій галузі права, якщо цілі, які перед нею ставляться, та способи їх досягнення відповідають предмету галузі. Це дає підстави стверджувати, що у разі віднесенні спеціальної конфіскації до тієї чи іншої галузі права, визначення останньої матиме спільну основу, однак повністю не збігатиметься. З огляду на належність спеціальної конфіскації до конкретної галузі права, остання набуватиме додаткових ознак, які відрізнятимуть цей захід від інших подібних заходів.

Відтак можна стверджувати, що в рамках різних галузей права не можуть і не мають існувати тотожні за своїм змістом заходи. Тим більше, недопустимим є закріплення в одній галузі права такого заходу, цілі та засоби досягнення якого не відповідають предмету та методу обраної галузі.

Будь-яке явище характеризується конкретними властивостями і ознаками, притаманними лише йому, саме тому, з'ясування сутнісних ознак та властивостей явища традиційно здійснюється через розкриття його змісту.

Явище – це завжди існуюча річ, якій притаманні конкретні ознаки, що вирізняють її з-поміж інших подібних їй явищ (людей, предметів тощо). Явище існує саме по собі, а людина має уявлення про різні явища, сформульоване її свідомістю, що і називають поняттям про певне явище. Зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак, які є характерними для певного

явища (людини, предмета тощо). Зміст поняття може бути розкрито лише за допомогою визначення цього поняття¹. Сутність явища – це є відображення закономірностей, що проявляються у явищі, сукупність його внутрішніх зв'язків². Іншими словами, сутність – це внутрішній зміст явища (людини, предмета тощо), що проявляється у зовнішніх формах його існування. Саме сутність явища дає змогу виокремити його з-поміж інших, подібних йому явищ.

З огляду на те, що окремі спроби дати наукове визначення поняття спеціальної конфіскації, як правило, ґрунтувалися на законодавчих положеннях того чи іншого періоду розвитку українського кримінального законодавства, правову регламентацію спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру у чинному КК України не можна вважати результатом доктринальної розробки. Відповідно, аналізувати запропоновані в науці визначення поняття «спеціальна конфіскація майна» не є доцільним.

При цьому, під час обґрунтування теоретичного поняття «спеціальна конфіскація», варто опиратися не стільки на його законодавче визначення, скільки на ту ідеальну модель, яка має бути побудована на найбільш вагомих властивостях цього явища. Своєю чергою, відсутність необхідної чіткості у доктринальному використанні поняття «спеціальна конфіскація» має стати підґрунтям для подальших теоретичних пошуків тлумачень цього поняття, яке має позначати це явище.

На цьому етапі виникає необхідність з'ясування змісту поняття «спеціальна конфіскація» та виявлення сукупності тих властивостей спеціальної конфіскації, що притаманні цьому явищу та дають змогу виокремити останнє зі сфери усіх інших правових явищ.

Для кращого розуміння змісту спеціальної конфіскації треба звернутися до етимологічного тлумачення цього словосполучення. Слово «конфіскація» походить від латинського «confiscare» і зазвичай у словниках української мови визначається як

¹ Киримов В. И., Старченко А. А. Логика для юридических вузов. Изд. 5-е переработ. и доп. М.: Юрист 1999. С. 54.

² Шиптулин А. П. Система категорий диалектики. М., 1967. С. 288.

«примусове та безоплатне забирання майна, грошей та іншого у особи на користь держави»¹.

За загальним правилом, під конфіскацією розуміють вилучення майна і вирішення державою його подальшої долі. З огляду на розуміння поняття «конфіскація» в її класичному, первинному значенні, необхідними ознаками останньої є примусовий характер та наслідок у вигляді позбавлення особи можливості володіти майном з одночасною його передачею у власність держави. Водночас не має значення чи володіла особа правом власності стосовно цього майна та чи перебувало майно, яке вилучається, у законному його володінні.

На законодавчому рівні поняття «конфіскація майна» закріплене у ст. 59 КК України, яка визначає, що конфіскацією майна (загальною конфіскацією) є примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, що є особистою власністю засудженого і призначається за тяжкі корисливі кримінальні правопорушення лише як додаткове покарання і тільки у випадках, прямо передбачених у санкції статті, за якою кваліфіковане діяння засудженого. При цьому, конфіскації підлягає лише майно, яке є особистою власністю майна засудженого або його часткою у спільній власності. Не підлягають конфіскації предмети, які необхідні засудженому, членам його сім'ї та особам, що перебувають на його утриманні. Перелік майна, що не підлягає конфіскації, встановлюється законом України².

Другою частиною словосполучення, яке розглядається, є слово «спеціальна», яке також має латинське походження та характеризує річ, предмет як такий, що має особливе призначення³. Відтак у словосполученні «спеціальна конфіскація» слово «спеціальна» вказує на те, що в цьому разі конфіскація має відмінне від класичної конфіскації майна особливе призначення, зміст якого нам і потрібно з'ясувати під час дослідження змісту поняття «спеціальна конфіскація».

¹ Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. С. 273.

² Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³ Словник української мови: в 11 т. 1978. Т. 9. С. 501. URL: <http://sum.in.ua/p/9/501/2>

Законодавче визначення поняття «спеціальна конфіскація майна» закріплене у ст.ст. 96-1, 96-2 Розділу XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» Загальної частини чинного Кримінального кодексу України¹.

Згідно з нормами чинного кримінального законодавства України, спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачене основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само діяння передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, чч. 2, 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, ст.ст. 209-1, 210, чч. 1, 2 ст. 212, ст. 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, ст. 249, чч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311,313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 96-2 КК України, спеціальній конфіскації підлягають лише ті гроші, цінності та інше майно, які: 1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Відповідно до ч. 2 ст. 96-2 КК України, якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у пункті 1 частини першої цієї

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію не можлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна¹.

Окрім конфіскації грошей, цінностей та іншого майна у особи, яка вчинила умисне кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння (ч. 1 ст. 96-1 КК України), зміст спеціальної конфіскації охоплює також конфіскацію грошей, цінностей, іншого майна у третьої особи (ч. 4 ст. 96-2 КК України) та конфіскацію майна, вилученого з цивільного обороту (ч. 3 ст. 96-1 КК України).

Відтак зміст спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру полягає в примусовому і безоплатному вилученні майна у власність держави. Майно (гроші, цінності) вилучається у випадках, визначених КК України, за умови вчинення особою умисного кримінального правопорушення або суспільно-небезпечного діяння, що підпадає під ознаки кримінального правопорушення. Тобто, такою особою може бути або суб'єкт кримінального правопорушення, або особа, якій не притаманні ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності або неосудна особа).

На підставі викладеного, можна виокремити ті ознаки спеціальної конфіскації, які характеризують її як захід кримінально-правового характеру. По-перше, спеціальна конфіскація полягає у примусовому вилученні майна, тобто вилучається (відбирається) таке майно проти волі особи, у якої воно перебуває. Відібрання майна при спеціальній конфіскації є безоплатним, а це означає, що особа, у якої вилучається майно,

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

не отримує жодної компенсації. Крім того, вилучене майно звертається у власність держави, тобто подальша доля вилученого майна вирішується державою в особі її компетентних органів. Саме держава має право вирішувати подальшу долю такого майна: спрямувати у державний бюджет або, наприклад, передати у спеціально створений фонд допомоги особам, які постраждали від кримінального правопорушення.

Предметом спеціальної конфіскації, як це очевидно з тексту законодавчих положень ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, можуть бути: 1) майно, отримане в результаті вчинення кримінального правопорушення (чи діяння, що містять ознаки кримінального правопорушення); 2) майно, яке призначалось (використовувалось) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані для вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються законному володільцю (в тому числі власнику).

Потрібно зауважити, що для позначення предмета спеціальної конфіскації законодавець використовує не лише поняття майно, а застосовує словосполучення «гроші, цінності» та поняття «інше майно». Відтак сфера застосування спеціальної конфіскації не обмежується лише якимось певними речами матеріального світу чи їх сукупністю, а поширюється і на майнові права. Це, зокрема, обумовлюється ч. 1 ст. 190 ЦК України, згідно з якою майном як особливим об'єктом вважають окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки¹. Крім того, згідно з п. «d» ст. 2 Конвенції ООН проти корупції, «майно» означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні рухомі, виражені в речах або правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтереси у них².

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>

Водночас із загального поняття «майно» законодавець виокремлює його види, а саме «гроші» та «цінності». Щодо грошей, то слід зазначити, що законодавчого визначення цього поняття немає. Так, ст. 192 ЦК України «Гроші (грошові кошти)» визначає, що законним платіжним засобом, обов'язковим до прийняття за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом¹. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III також не містить поняття «гроші», а визначає таку дефініцію, як «кошти», під чим розуміє гроші у національній або іншій валюті чи їх еквівалент². Не містить цього визначення і нормативно-правова база Національного банку України, в якій при визначенні поняття «гроші» вказується лише на форму грошей (готівка, безготівкова форма, банкноти та монети)³, тобто визначається лише зовнішній вияв грошей, а не внутрішній зміст цього поняття.

Законодавче визначення поняття «цінності» також відсутнє у законодавстві України. У чинному законодавстві використовуються такі терміни, як «валютні цінності», «культурні цінності», «товарно-матеріальні цінності». Під валютними цінностями, згідно зі ст. 4 Митного кодексу України, слід розуміти валюту України, іноземну валюту, а також платіжні документи та цінні папери, виражені в валюті України чи іноземній валюті або банківських металах, а також власне банківські метали – золото, срібло та інше. Поняття «культурні цінності» є у п. 210.2 ст. 210 Податкового кодексу України⁴. Культурні цінності визначено як вироби мистецтва, предмети колекціонування або антикваріату. Законодавче визначення поняття «товарно-матеріальні цінності» також відсутнє. Під такими цінностями прийнято розуміти сукупність предметів

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

³ Інструкція про касові операції в банках України, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2014 № 22.

⁴ Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

праці, призначених для обробки, переробки або використання у промисловому виробництві, сільському господарстві, а також засоби праці, які за чинним законодавством включаються до складу оборотних засобів як малоцінні та швидкозношувані предмети або як товари для продажу.

Як бачимо, застосування законодавцем конструкції «гроші, цінності та інше майно» певною мірою ускладнює з'ясування конкретного переліку об'єктів, які підлягають спеціальній конфіскації. Водночас наявність такої вказівки у кримінально-правовій нормі про спеціальну конфіскацію дає змогу якомога ширше розуміти поняття «майно», яке може бути конфісковане.

Відтак предметом спеціальної конфіскації можуть бути і рухоме чи нерухоме майно (гроші у будь-якій валюті готівкою чи у безготівковій формі, зокрема й кошти та цінності, що є на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери тощо), і майнові права.

Важливою ознакою майна, як предмета спеціальної конфіскації, яка, по суті, й відрізняє останню від конфіскації майна як покарання є зв'язок такого майна з кримінальним правопорушенням (чи діями особи, які містять ознаки складу кримінального правопорушення, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України)¹. Правовий аналіз ст.ст. 96-1, 96-2 КК України дає можливість стверджувати, що зв'язок предмета спеціальної конфіскації із кримінальним правопорушенням виявляється у чотирьох ознаках, зокрема гроші, цінності та інше майно: 1) отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна; 2) призначались або використовувались для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) були предметом кримінального правопору-

¹ Винник А. О. Правова природа майна, яке підлягає спеціальній конфіскації за Кримінальним Кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск 42. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С. 150.

шення, крім тих, що повертаються законному володільцю (зокрема й власнику); 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються законному володільцю (зокрема й власнику).

Одержаним у наслідок вчинення кримінального правопорушення є майно, яке перейшло у власність, користування чи володіння іншої особи, як результат вчинення особою кримінального правопорушення, або діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 96-2 КК України. А доходом від такого майна, згідно зі ст. 189 ЦК України¹, слід розуміти все, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься нею. Під доходом, як об'єктом (чи предметом?) спеціальної конфіскації, необхідно розуміти як дохід із джерелом походження з України (пп. 14.1.54 п. 14.1 ст. 14 ПК), так і дохід, отриманий із джерел за межами України (пп. 14.1.55 п. 14.1 ст. 14 ПК), а також відсотки (пп. 14.1.206 п. 14.1 ст. 14 ПК)².

Майном, яке призначалося для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, можна вважати будь-яке майно, яке було підготовлене винним для підкупу іншої особи, але не використане останнім, тобто таке майно, про яке такій особі не було відомо. Майном, яке використовувалося для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, слід вважати таке майно, про яке особа, яку схиляли до вчинення кримінального правопорушення, знала. При цьому факт реальної передачі такого майна у власність, володіння чи користування особи, яку схиляли до вчинення кримінального правопорушення, або третім особам значення не має. Під грошима, цінностями та іншим майном, що призначалися для фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення, слід розуміти такі, що спрямовувалися безпосередньо на фінансування витрат, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, його організацію тощо.

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Конфіскації підлягають також гроші, цінності та інше майно, якщо вони були предметом кримінального правопорушення і мають бути повернуті власнику (законному володільцю). Отже, законодавець закріплює важливу норму, що предмет кримінального правопорушення (гроші, цінності, інше майно) завжди повертається законному володільцю, крім випадку, коли його не встановлено. За таких умов майно переходить у власність держави. Така зміна правової природи вилучення майна з спеціальної конфіскації на перехід у власність держави, на думку В. О. Гацелюка¹, має наслідком залишення власнику (законному володільцю) юридичної можливості вимагати повернення цього майна в цивільно-правовому порядку.

Засобами і знаряддями вчинення кримінального правопорушення і у теорії, і на практиці визнають предмети безпосередньо використані в процесі посягання з метою досягнення злочинного результату². Це можуть бути як заборонені чи з певними обмеженням у використанні предмети, так і предмети, що є у законному володінні особи³. Зрозуміло, що відібрання (конфіскація) вказаних предметів не розглядається як покарання, тому що особа не набуває ніяких прав щодо таких заборонених предметів. Конфіскація цих предметів захищає інтереси суспільної безпеки. Водночас потрібно з'ясувати правові підстави конфіскації предметів, які хоча і не вилучені із цивільного обігу (різні відмички, фомки тощо), однак можуть бути використані для вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що такі предмети також підлягають вилученню, що пояснюється необхідністю запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Особливостями майна, яке було підшукане, виготовлене, пристосоване або використане як знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення є те, що воно також підлягає поверненню його власнику. Однак, для цього потрібно встано-

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. С. 232.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 528 с.

³ Висков Н. В. Специальная конфискация: правовая природа и законодательная регламентация. *Адвокатская практика*. 2008. № 4. С. 27.

вити, що власник не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Під час вирішення питання про повернення такого майна власнику необхідно встановити наявність двох обов'язкових умов: власник не знав про незаконне використання майна у формі підшукування, виготовлення, пристосування чи використання як засобу чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а також не міг про це знати.

У Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ роз'яснено, що під час розмежування добросовісного та недобросовісного набувача під поняттям «знав» слід розуміти не лише безпосередню обізнаність особи, що вона набуває майно у суб'єкта, який не наділений правом на його відчуження, а й водночас усвідомлення факту порушення своїми діями прав іншої особи. А при з'ясуванні поняття «повинен був знати» слід опиратися на те, що воно характеризує недобросовісність того володільця (набувача), який хоч і не був безпосередньо інформований про відсутність у відчужувача права на відчуження майна, але за обставинами його набуття міг та зобов'язаний був про це знати¹.

Під час застосування спеціальної конфіскації поняття «знав» можна трактувати як усвідомлення особою факту наявності в майна, яким вона володіє, однієї з ознак, що вказують на зв'язок предмета цього майна із кримінальним правопорушенням. А от підтвердженням обов'язку знати риси предмета спеціальної конфіскації на момент придбання такого майна, на думку Л. М. Демидової, можна вважати наявність правового обов'язку та реальну можливість знати про таку ознаку майна².

У контексті зазначеного, варто наголосити, що для відмежування спеціальної конфіскації від конфіскації як кримінально-процесуального заходу, передбаченого КПК України, слід виходити саме із предмету конфіскації, а також мети її застосування. Зокрема, предмет спеціальної конфіскації та речові докази, які

¹ Каплунов В. Н., Широков В. А. «Новая» конфискация имущества как иная мера уголовно-правового характера и новые проблемы. *Российский следователь*. 2008. № 6. С. 22–24.

² Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*: елект. наук. вид. / гол. ред. Ю. М. Бисяга. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2016. № 3. С. 174–176.

вилучаються в порядку КПК, деякою мірою схожі між собою, однак основна їх відмінність полягає у правовому наслідку конфіскації. Так, під час застосування спеціальної конфіскації майно, яке підлягає вилученню, передається в дохід держави, тобто має певний грошовий еквівалент, так би мовити, грошову вартість, воно є придатним для використання державою у відповідних цілях і саме тому підлягає зверненню в дохід держави. Натомість, речові докази, відповідно до пп. 3, 4 ч. 9 ст. 100 КПК України, наділені такою додатковою ознакою, як непридатність до використання через вилучення їх з обігу або через непридатність використання, не мають жодної цінності, з огляду на те, що не можуть бути звернені в дохід держави, а відтак знищуються, передаються відповідним установам на зберігання.

Наступною змістовною ознакою спеціальної конфіскації можна виокремити можливість її призначення за рішенням або ухвали суду. Водночас вказана властивість спеціальної конфіскації радше належить до порядку призначення цього заходу, аніж виражає її суть. Відтак детально досліджувати вказану ознаку в рамках розглядуваного питання не будемо.

Із законодавчого визначення спеціальної конфіскації очевидна і така її ознака, як попереджувальний, некаральний характер. Спеціальна конфіскація, за своїм змістом, є заходом впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно-небезпечне діяння, передбачене КК України, метою якого є не обмеження прав чи її свобод, а припинення кримінально-протиправної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

Підґрунтям такого висновку є те, що, по-перше, застосування спеціальної конфіскації унеможлиблює продовження кримінального правопорушення, оскільки позбавляє особу засобів і предметів, за допомогою яких вона планувала здійснити кримінальне правопорушення; по-друге, в результаті запровадження спеціальної конфіскації спрацьовує принцип відновлення справедливості, оскільки позбавляє особу можливості скористатися викраденими грошима, цінностями, іншим майном (окрім того, у випадках, передбачених законом, шкода, яку зазнає добросовісна особа, підлягає відшкодуванню); по-третє, застосування передбаченого КК заходу у вигляді спеціальної конфіскації є дієвим засобом запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Спеціальна конфіскація є заходом

безпеки, що зазвичай застосовується до особи для запобігання вчиненню нею нових кримінальних правопорушень.

І справді, конфіскація в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, всього отриманого від нього майна, а також засобів і знарядь, які використовувалися під час його підготовки і вчинення, а також всіх благ від скоєного незалежно від трансформації, якої вони зазнали, покликана не завдати особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, страждань, а має на меті припинити кримінально-протиправну діяльність як таку, що не має жодної вигоди, попередити вчинення нею нових кримінальних правопорушень із тих самих міркувань, а також має правовідновлювальний характер. Елемент кари притаманний спеціальній конфіскації виключно за умови застосування останньої до особи на підставі ч. 2 ст. 96-2 КК України. І хоча це можливо лише за умови, якщо відповідна грошова сума належатиме особі на законних підставах, констатувати кримінально-правову природу спеціальної конфіскації відмінну від покарання можна лише за умови удосконалення положень КК України.

Нормативне тлумачення спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру дає підстави для дослідження також і тих сутнісних ознак, які притаманні не усім заходам кримінально-правового впливу, а лише певній групі таких заходів, зокрема іншим заходам кримінально-правового характеру. Саме наявність чи відсутність у спеціальної конфіскації відповідних ознак і дає змогу стверджувати про можливість належності спеціальної конфіскації саме до інших заходів кримінально-правового характеру.

У науковій літературі під час характеристики інших заходів кримінально-правового характеру наголошується, що усі вони передбачені виключно законом про кримінальну відповідальність; їх перелік є вичерпним; застосовуються ці заходи у примусовому порядку виключно судом від імені держави; підставою застосування цих заходів є вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України; метою їх застосування є не кара або виправлення особи, а усунення умов, що сприяли вчиненню суспільно небезпечного діяння і можуть стати криміногенними факторами на майбутнє¹.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. С. 287.

Водночас погоджуємося, що спеціальна конфіскація загалом наділена усіма переліченими ознаками. Однак, слід зазначити, що як іншому заходу кримінально-правового характеру, спеціальній конфіскації притаманні суто свої специфічні риси: 1) згідно з ч. 2 ст. 96-1 та ч. 1 ст. 96-2 КК України, застосування спеціальної конфіскації є для суду обов'язковим, якщо наявні визначені законом підстави, тоді як застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 1 ст. 93), а також примусових заходів виховного характеру (чч. 1, 2 ст. 97) є правом, а не обов'язком суду; 2) підставами застосування спеціальної конфіскації є: а) вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; б) вчинення кримінальних правопорушень, перелік яких чітко визначений у ст. 96-1 КК України;

Особливістю спеціальної конфіскації є можливість її застосування не лише до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно небезпечне діяння, а й до третьої особи, тоді як жоден інший кримінально-правових захід до третьої особи застосовуватися не може. Тобто спеціальна конфіскація може бути заходом кримінально-правового характеру, який обмежує майнові права і засудженого, і третіх осіб, але лише в частині, яка стосується конфіскації майна, що перебуває у незаконному володінні особи.

Виключними підставами для застосовується спеціальної конфіскації, згідно з ч. 2 ст. 96-1 КК, є: 1) обвинувальний вирок суду; 2) ухвала суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) ухвала суду про застосування примусових заходів медичного характеру; 4) ухвала суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Особливістю спеціальної конфіскації є те, що, в одних випадках, спеціальна конфіскація є формою реалізації кримінальної відповідальності, в інших, перебуває поза її межами. Водночас застосування інших заходів кримінально-правового характеру не є відповідальністю, а є заходами реагування держави на вчинення суспільно-небезпечних або шкідливих для суспільства діянь.

Звернення конфіскованого майна у власність держави розглядається законодавцем у взаємозв'язку із таким першочерговим заходом, як відшкодування завданої потерпілому шкоди.

Виокремлені вище властивості спеціальної конфіскації дають можливість стверджувати, що, за своєю суттю, це кримінально-правовий захід впливу зі сторони держави на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а відтак він цілком виправдано має місце в системі норм кримінального права. Зміст вказаного заходу полягає у відібранні в особи та вилученні в дохід держави всіх отриманих від вчинення кримінального правопорушення благ та матеріальних цінностей, незалежно від їх трансформації, що, своєю чергою, робить вчинення кримінального правопорушення для особи неvigідним, позбавляє її можливості отримати від його вчинення будь-якої матеріальної користі. З огляду на те, що відібране в особи в порядку спеціальної конфіскації майно має кримінально-протиправний характер, не можна стверджувати про позбавлення чи обмеження такої особи у праві власності, а відтак відсутній і елемент страждання особи від його відібрання, що, своєю чергою, вказує на відмінність спеціальної конфіскації та конфіскації майна як виду покарання. Тобто, спеціальна конфіскація виправдано належить, відповідно до законодавства, до системи некаральних заходів кримінально-правового впливу та визначена як захід кримінально-правового характеру.

Вказане дає змогу сформулювати власне визначення поняття «спеціальна конфіскація», як примусового, безоплатного заходу кримінально-правового характеру, який застосовується до особи за умисне вчинення нею суспільно-небезпечного діяння, передбаченого КК України; полягає у позбавленні такої особи будь-яких майнових благ, отриманих у результаті його вчинення (незалежно від трансформацій, яких зазнали ці блага); має на меті припинення кримінально-протиправної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; а також характеризується тим, що, в одних випадках, є формою реалізації кримінальної відповідальності, а в інших, перебуває поза її межами.

Як бачимо, за своїм змістом, предметом і метою спеціальна конфіскація є некаральним заходом кримінально-правового впливу, а тому її регулювання не має обмежуватися процесуальними нормами, які є вторинним регулятором суспільних відносин і передбачають правила та порядок реалізації норм матеріального права. Як уже зазначалося, з точки зору кримінально-правової сутності спеціальної конфіскації, основна її ціль не пов'язана із забезпеченням

речових доказів у кримінальному провадженні¹, тоді як у кримінально-процесуальному аспекті спеціальна конфіскація за своєю правовою природою є одним із способів вирішення ролі речових доказів. І хоча назва ст. 100 КПК України містить вказівку лише на вирішення питання про спеціальну конфіскацію, проте в контексті чч. 6, 9 ст. 100 КПК України спеціальна конфіскація є одним із способів вирішення долі речових доказів за рахунок визначення їх спрямування за результатом встановлених під час кримінального провадження обставин, що підлягають доказуванню².

Відтак, попри те, що випадки застосування спеціальної конфіскації, передбачені і нормами кримінального, і нормами кримінально-процесуального права, обґрунтованою є позиція і таких науковців, як О. Пироженко³ та Н. Гуторова⁴, які зазначають, що спеціальна конфіскація має регулюватися нормами кримінального права, а норми процесуального права мають встановлювати лише порядок їх здійснення.

Водночас нині нормативне закріплення положень про спеціальну конфіскацію у різних галузях права змушує констатувати, що чинне законодавство України є недосконалим. Наступні законодавчі зміни мають стосуватися питань увідповіднення кримінальних положень кримінально-процесуальним правовим нормам щодо спеціальної конфіскації, одночасне існування яких є невдалим і зумовлює багато колізій. Досягнути поставленої мети можна шляхом усунення відповідних суперечностей, зокрема виключення із ст. 100 КПК положень, які дублюють відповідні норми ст.ст. 96-1, 96-2 КК України.

Що стосується одночасної наявності в КК України положень про спеціальну конфіскацію та конфіскацію майна як виду покарання, то відповідні норми також потребують певної узгодженості, однак надавати пропозиції щодо їх удосконалення на цьому етапі дослідження буде поспішним.

¹ Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 131–135.

² Ковальчук С. О. Забезпечення недоторканості права власності під час застосування спеціальної конфіскації як засобу вирішення долі речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 188–194.

³ Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти і еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 18.

⁴ Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 61.

2.3. Підстави, умови та випадки застосування спеціальної конфіскації за чинним Кримінальним кодексом України

Кримінальний кодекс України не містить правил призначення спеціальної конфіскації, однак для того, щоб оцінити важливість таких правил, потрібно з'ясувати щонайменше два питання. Зокрема, по-перше, призначення спеціальної конфіскації є правом чи обов'язком суду? А по-друге, чи потрібно індивідуалізувати спеціальну конфіскацію у кожному конкретному випадку її застосування.

О. О. Пропостін вважає, що, за умови визнання призначення спеціальної конфіскації правом суду, наявність чітких правил у цьому разі буде необхідним¹. Такий висновок ґрунтується на тому, що суд має мотивувати своє рішення про застосування чи відмову від застосування такого заходу, як спеціальна конфіскація. Відтак, автор вважає, що відсутність правил призначення спеціальної конфіскації не дає змоги забезпечити її однакове застосування, а в подальшому і правильно оцінити обґрунтованість прийнятого судом рішення. З іншого боку, якщо призначення спеціальної конфіскації визнати обов'язком суду, то можна зробити логічний висновок, що відсутність таких правил не матиме будь-якого значення.

Д. Ю. Борченко вважає, що в будь-якому разі треба опиратися на зміст законодавчої формули «спеціальної конфіскації»². Зокрема, наявність словосполучення «конфіскації підлягає» (далі за текстом ч. 1 ст. 96-1 КК України) свідчить, що у визначених законом випадках суд зобов'язаний застосувати спеціальну конфіскацію.

Зміст тексту ст. 96-1 КК України та тлумачення вказаних положень переконує, що призначення спеціальної конфіскації є обов'язком суду, а не його правом. Водночас потрібно зазначити, що призначення спеціальної конфіскації ніяк не пов'язано

¹ Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее: монография. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2011. С. 177.

² Борченко Д. Ю. Конфискация имущества как мера уголовно-правового характера: понятие, природа, социальное предназначение и порядок применения: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Тольятти, 2007. С. 158.

з індивідуалізацією цього заходу, адже інакше потребувало б встановлення на законодавчому рівні порядку і правил її застосування. З огляду на це, слушно було б отримати відповідні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з питань застосування спеціальної конфіскації, в якому передбачити, що призначення спеціальної конфіскації є вимогою закону і обов'язком суду. Таке роз'яснення сприяло б правильному застосуванню спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру.

Розглядаючи питання про такий обов'язок суду, як призначення спеціальної конфіскації, необхідно також виокремити юридичні ознаки, від яких залежить можливість і необхідність її застосування, а саме: умови і підстави призначення вказаного заходу кримінально-правового характеру.

Для початку доцільно з'ясувати юридичне значення таких слів, як «умови» та «підстави». Так, деякі автори під «умовами» розуміють сукупність обставин, відсутність яких свідчить про неможливість призначення певного заходу. А під «підставами» – сукупність чинників, які визначають реальну можливість досягнення цілей, поставлених перед конфіскацією та обґрунтованість і правильність її призначення¹.

У тлумачному словнику зазначено, що «умови» – це необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення чого-небудь або сприяє чомусь; або обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається що-небудь, базисна сукупність обставин, відсутність яких свідчить про неможливість призначення певного заходу; а «підстави» – те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь².

Водночас, з огляду на зміст ст. 96-1 КК України, стає зрозуміло, що умовами призначення спеціальної конфіскації є вчинення особою конкретно визначених законом діянь (ч. 1 ст. 96-1 КК України), а підставами – наявність відповідного рішення суду (чч. 2, 3 ст. 96-1). На цьому етапі дослідження

¹ Шутов К. Н. Конфискация имущества в Российском уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Томск, 2000. С. 76.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 965.

питання про умови та підстави застосування спеціальної конфіскації опиратимемося саме на вказані законодавчі положення. Більш детально їх розглянемо далі в процесі викладу наукового матеріалу.

Характерною властивістю діянь як умови застосування спеціальної конфіскації є різність їх структури та змісту. Зокрема, це можуть бути і кримінальні правопорушення, і суспільно-небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, однак не є кримінальними правопорушеннями.

Щоб внести ясність у питання про умови застосування спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, вважаємо за необхідне розглянути характеристику останніх більш детально.

Так, із змісту ст. 96-1 КК України можемо зробити висновок, що спеціальна конфіскація застосовується за умови вчинення: 1) умисних кримінальних правопорушень, за які законодавець передбачив основне покарання у виді позбавлення волі; 2) умисних кримінальних правопорушень, за які законодавець передбачив основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 3) умисних суспільно-небезпечних діянь, які підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, за які законодавець передбачив основне покарання у виді позбавлення волі або штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 4) за вчинення кримінальних правопорушень та суспільно-небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, які чітко перелічені у ч. 1 ст. 96-1 КК України.

Щодо діянь, які належать до першої групи, а саме умисних кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачене основне покарання у виді позбавлення волі, необхідно зазначити, що в чинному кримінальному кодексі України передбачено 447 статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, більшість із яких за формою вини є умисними. При цьому, з огляду на відсутність у ст. 96-2 КК України вказівки про можливість застосування спеціальної конфіскації лише за ті кримінальні правопорушення,

в яких умисна форма вини є конкретизованою, логічним є висновок, що спеціальна конфіскація може застосовуватися за вчинення усіх без винятку кримінальних правопорушень, які вчинені особою умисно. Єдиним обмеженням у застосуванні спеціальної конфіскації можна вважати вчинення кримінальних правопорушень, у яких конкретизована необережна форма вини, а також прив'язку законодавця до виду покарання, що застосовується за вчинення конкретного умисного кримінального правопорушення, тобто вчинення особою такого кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання у виді позбавлення волі.

Водночас можливість застосування до особи такого виду покарання, як позбавлення волі ніяк не звужує межі застосування спеціальної конфіскації. Так, аналіз положень Загальної частини КК України, а саме змісту ст. 12 КК України дає підстави стверджувати, що спеціальна конфіскація може бути застосована незалежно від ступеня тяжкості вчиненого особою умисного кримінального правопорушення, адже, за загальним правилом, позбавлення волі на певний строк як основний вид покарання може призначатися за кримінальне правопорушення будь-якої тяжкості: від кримінального проступку до особливо тяжкого злочину.

Отже, якщо дотримуватися логіки, закладеної в нормі ч. 1 ст. 96-1 КК України, то спеціальна конфіскація може застосовуватися у всіх випадках умисного вчинення особою кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання у виді позбавлення волі, а це, наприклад, умисне вбивство (ст. 115 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), примушування до вступу у статевий зв'язок (ст. 154 КК України) тощо.

Таке розширення меж застосування спеціальної конфіскації дещо спотворило первинну ідею запровадження останньої як заходу боротьби із корупційними виявами та фактично наділило спеціальну конфіскацію надмірною репресивністю, притаманною радше такому заходу примусу, як покарання, а не іншому заходу кримінально-правового характеру. Крім того, можливість застосування спеціальної конфіскації до такого широкого кола

кримінально-протиправних діянь зумовлює сумніви про доцільність заміни нею такого виду покарання, як конфіскація майна¹.

Водночас доволі обґрунтованим є закріплення в ч. 1 ст. 96-1 КК України такої умови застосування спеціальної конфіскації, як вчинення умисних кримінальних правопорушень, за які передбачено основне покарання у виді штрафу у розмірі понад 3 тисячі н.м.д.г.

Зокрема, аналіз норм Особливої частини КК України, дає змогу зробити висновки, що одне з діянь, за вчинення якого призначається штраф від 3 тисяч до 5 тисяч н.м.д.г., передбачене у Розділі V КК України, зокрема у ст. 172 «Грубе порушення законодавства про працю», а найбільшу кількість складів кримінальних правопорушень, за вчинення яких встановлюється як обов'язковий вид впливу – штраф у вказаному розмірі, передбачені у Розділі VII (це кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності). Загалом в Особливій частині КК України міститься 20 статей, у яких передбачено застосування штрафу від 3 тисяч н.м.д.г. як основний вид покарання. При цьому, за ступенем суспільної небезпеки ці кримінальні правопорушення можуть бути як нетяжким злочинами (наприклад, ч. 1 ст. 200 КК України), так і тяжкими (наприклад, ч. 3 ст. 206 КК України) або особливо тяжкими (наприклад, чч. 1, 2 ст. 203-2 КК України).

Таке законодавче регулювання спеціальної конфіскації узгоджується із європейською практикою розуміння природи цього заходу. Зокрема, М. Сімонато² вказує, що національне законодавство держав-членів ЄС називає заходи конфіскації заходами, спрямованими на нейтралізацію незаконного прибутку чи вилучення незаконних доходів із законної економіки.

Також важливо зазначити, що така умова застосування спеціальної конфіскації, як вчинення особою суспільно небез-

¹ Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як засіб боротьби із корупційними злочинами. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (інтернет видання) (м. Львів, 25 травня 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 50.

² Simonato M. Confiscation and Fundamental Rights Across Criminal and Non-Criminal Domains. *ERA Forum*. № 18 (3). P. 365–379. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0#citeas>.

печного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за яке призначається основне покарання у виді позбавлення волі або штраф понад три тисячі н.м.д.г., дає можливість застосовувати спеціальну конфіскацію до осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність або ж з неосудністю, про що зазначено у ч. 3 ст. 96-2 КК України.

Водночас, досліджуючи зміст вказаної умови застосування спеціальної конфіскації, важливо акцентувати на неточності законодавчого формулювання щодо можливості неоднозначного тлумачення відповідних положень ч. 1 ст. 96-1 КК України.

Насамперед потрібно наголосити про відсутність у чинному КК України такого поняття, як суспільно небезпечне діяння. Згідно зі ст. 11 КК України, кримінальним правопорушенням є передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення¹. Відтак можна зробити висновок, що суспільно небезпечні діяння, передбачені у КК України, набувають ознак кримінального правопорушення, якщо вчиняються суб'єктом кримінального правопорушення. Відсутність у Особливій частині КК норми, що встановлює кримінальну відповідальність за певне діяння, унеможливує визнання його кримінальним правопорушенням, навіть якщо таке діяння становить суспільну небезпечність². Водночас, якщо суспільно небезпечне діяння передбачене у відповідній статті Особливої частини КК України вчинить особа, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення, воно не буде вважатися кримінальним правопорушенням. Це, зокрема, випадки вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України, неосудними особами та особами, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Отже, щоб встановити, чи буде конкретне суспільно небезпечне діяння кримінальним правопорушенням, насамперед,

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Тихий В. П. Конституційні основи Кримінального кодексу. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. С. 1–7.

необхідно проаналізувати положення Особливої частини КК України та встановити, чи зафіксоване таке діяння у диспозиції якої-небудь статті, тобто встановити схожість вчиненого діяння із тими суспільно небезпечними діяннями, що, за певних умов, можуть бути визначені кримінальним законом як кримінальне правопорушення. Те саме необхідно зробити і у разі вирішення питання про наявність чи відсутності умови для застосування спеціальної конфіскації. Однак, із формулювання положень розглядуваної ст. 96-2 КК України не зовсім зрозуміло, яку саме схожість необхідно встановити. Видається, що законодавець має на увазі суспільно небезпечні діяння, які: 1) вчиненні особою умисно; 2) підпадають під ознаки діяння, передбаченого КК України, за яке призначається основне покарання у виді позбавлення волі або штраф понад три тисячі неоподаткованого мінімуму доходів громадян; 3) підпадають під ознаки діянь, які передбачені ч. 1 ст. 150, ст. 154, чч. 2, 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, ст.ст. 209-1, 210, чч. 1, 2 ст. 212, ст. 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, ст. 249, чч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311,313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України.

З огляду на вказане, суспільно небезпечне діяння, хоч і не є кримінальним правопорушенням, його вчинення становить загрозу для тих прав та інтересів, які поставлені державою під кримінально-правову охорону. А відтак є нагальна потреба у розробленні механізму їх захисту, елементом якого можна вважати і спеціальну конфіскацію. Можливість застосування спеціальної конфіскації до осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність та/або неосудної особи, безумовно вказує на обґрунтованість належності цього заходу до системи інших заходів кримінально-правового характеру та певною мірою підтверджує кримінально-правову природу останньої.

Що стосується четвертої групи діянь, за які можна застосувати спеціальну конфіскацію, то слід акцентувати на проблемі неоднозначного розуміння та тлумачення ч. 1 ст. 96-1 КК України. Зокрема, умовою застосування спеціальної конфіскації є кримінальні правопорушення та суспільно-небезпечні діяння, чітко перелічені у ч. 1 ст. 96-1 КК України. На перший погляд особливих проблем під час їх правового аналізу не виникає,

оскільки підставою застосування спеціальної конфіскації є вчинення чітко перелічених у ч. 1 ст. 96-1 КК України складів кримінальних правопорушень та/або суспільно небезпечних діянь, які підпадають під ознаки цих складів кримінальних правопорушень. Ці кримінальні правопорушення розташовані у різних розділах Особливої частини КК України, однак спільними для них всіх ознаками є те, що всі вони за формою вини є умисними, за ступенем тяжкості – це кримінальні проступки, а суб'єкт їх вчинення може бути і загальний, і спеціальний (наприклад, ст. 150 КК України – загальний суб'єкт, ст. 364-1 КК України – спеціальний суб'єкт – службова особа юридичної особи). Загалом у кримінальному законі зазначено 30 статей Особливої частини КК України.

Однак, вказаний перелік складів кримінальних правопорушень не можна залишити без обґрунтованої критики. Крім того, що не зрозумілим є критерій визначення вказаного кола цих кримінальних правопорушень, є неузгодженість між ними у середині відповідної системи. Очевидно, це пов'язано з тим, що вчинення деяких кримінальних правопорушень, які увійшли до розглядуваного переліку, не включені у першу, другу або третю категорію умов застосування спеціальної конфіскації з огляду на неможливість призначення за їх вчинення такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк або штрафу у відповідному розмірі. Так, наприклад, на підставі аналізу положень однієї зі статей, що зазначена у вказаному переліку, а саме ч. 1 ст. 150 КК України «Експлуатація дітей», можна зробити висновок, що факт вчинення цього діяння є умовою застосовування спеціальної конфіскації незалежно від того, який вид покарання вказаний у її санкції. При цьому, вчинення більш небезпечного діяння, яке передбачене у ч. 2 ст. 150 КК України, є умовою для застосування спеціальної конфіскації не через вчинення самого діяння, а через те, що за його вчинення передбачена можливість призначення такого основного виду покарання, як позбавлення волі. Подібна ситуація простежується і під час правового аналізу інших складів кримінальних правопорушень, включених до вказаного переліку, наприклад, ч. 1 ст. 190, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 209-1, чч. 1, 2 ст. 212, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, чч. 1, 2

ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України.

З огляду на вказане, такий законодавчий виверт, по суті, ще більше розширив сферу застосування спеціальної конфіскації, зокрема на ті діяння, за які не передбачено застосування основного покарання у виді позбавлення волі або штрафу у розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Однак така законодавча конструкція закріплення умов застосування спеціальної конфіскації лише поглиблює проблеми, пов'язані із застосування цього заходу.

Окрім того, певні сумніви зумовлює включення до вказаного переліку кримінальних правопорушень тих діянь, вчинення яких не пов'язане з корисливою метою їх вчинення. Наприклад, включення до розглядуваного переліку діяння, передбаченого ст. 154 КК України «Примушування до вступу у статевий зв'язок», як підстава застосування спеціальної конфіскації є абсолютно незрозумілою.

Водночас за рамками розглядуваного переліку діянь є ті, які безпосередньо пов'язані із отриманням майнової вигоди, зокрема деякі кримінальні правопорушення проти власності. Маються на увазі діяння, передбачені ч. 1 ст. 188-1, ст.ст. 193, 197-1 КК України. А також деякі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (ч. 1 ст. 205, ст.ст. 205-1, 206, 210, 212-1, 216, 219 КК України тощо).

Якщо питання про включення деяких із зазначених статей до вказаного переліку зумовлює сумніви, то невключення до вказаного переліку кримінальних правопорушень, передбачених, наприклад, ст. 193 КК України, а також ч. 1 ст. 205, ст. 210, ст. 216 КК України, є щонайменше дивним.

У цьому аспекті варто зазначити, що вказівка законодавця на конкретні склади кримінальних правопорушень, з одного боку, мала б сприяти правильному застосуванню кримінального закону, однак, з іншого, такий підхід законодавця навряд чи можна вважати обґрунтованим, адже, крім проблем, розглянутих вище, зміна належності до тих чи інших складів кримінальних правопорушень (наприклад викладення у новій редакції чи доповнення складів кримінальних правопорушень до Особливої частини КК України) щоразу спонукатиме законодавця вирішувати питання

щодо списку кримінальних правопорушень, за вчинення яких можливе застосування спеціальної конфіскації, як це, зокрема, було при зміні редакції ст. 96-1 КК України у 2016 році¹.

Окрім того, тлумачення ч. 1 ст. 96-1 КК України дає підстави сумніватися у правильності виокремлення у четверту групу умов застосування спеціальної конфіскації саме такого переліку діянь, як це було зроблено вище. Зокрема, перелічуючи у ч. 1 ст. 96-1 КК України умови застосування спеціальної конфіскації законодавець вказує, що спеціальна конфіскація застосовується за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачене основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі н.м.д.г., а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, чч. 2, 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209-1, 210, чч. 1, 2 ст.ст. 212, 212-1, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239-1, 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, чч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України.

Зокрема, заслуговує на увагу законодавча конструкція, що використовується для опису однієї з умов застосування спеціальної конфіскації: «...а так само передбаченого...», яка дає підстави для різного тлумачення положень розглядуваної нами статті. Так, можна вважати, що умовою для застосування спеціальної конфіскації є вчинення або кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 96-1 КК України, або суспільно небезпечного діяння, передбаченого у ст. 96-1 КК України.

Закінчення «-ого» у слові «передбаченого», згідно з правилами формальної логіки та побудови речень, тобто синтаксису, вказує на відсутність такої множинності понять, як кримінальне правопорушення і суспільно небезпечне діяння. Словом, зроблений висновок про можливість застосування спеціальної конфіс-

¹ Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як засіб боротьби із корупційними злочинами. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (інтернет-видання) (м. Львів, 25 травня 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 51.

кації за умови вчинення і кримінального правопорушення, і суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. 96-1 КК України, можна поставити під сумнів.

Очевидно, що наявність у кримінальному законодавстві України таких положень ст. 96-1 КК України може викликати суттєві проблеми під час вирішення питання про можливість застосування спеціальної конфіскації на практиці. Зокрема, така неоднозначність у законодавчій регламентації дасть змогу використовувати положення ст. 96-1 КК України на користь особи з метою уникнення застосування до неї такого заходу, як спеціальна конфіскація, а відтак і збереження в останньої незаконно здобутих активів. Водночас, із огляду на послідовність викладення слів у ст. 96-1 КК України, умовою застосування спеціальної конфіскації абсолютно обґрунтовано можна вважати вчинення особою не кримінального правопорушення, передбаченого конкретною статтею Особливої частини, а саме суспільно небезпечного діяння.

Тому, усвідомлюючи, що ідея законодавця під час прийняття ст. 96-1 у вказаній редакції полягала у закріпленні можливості застосування останньої за умови вчинення як кримінальних правопорушень, передбачених у вказаній статті, так і суспільно небезпечних діянь, які містять ознаки цих кримінальних правопорушень, із метою уникнення неоднозначного тлумачення, пропонуємо внести зміни до вказаної статті і словосполучення «... а так само передбаченого ...» замінити на «... а так само кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння ...».

Водночас для застосування останньої необхідно встановити не лише факт вчинення особою певного виду діяння. Зокрема, для застосування спеціальної конфіскації грошей, цінностей та майна, вказаного у п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, суд має встановити, наприклад, факт одержання такого майна внаслідок вчинення кримінального правопорушення; факт отримання доходу від майна, одержаного в результаті вчинення кримінального правопорушення; факт використання якогось засобу чи знаряддя під час вчинення кримінального правопорушення тощо. Тобто, для вирішення питання про можливість призначення спеціальної конфіскації потрібно, крім умов, з'ясувати і підстави її призначення.

Як уже зазначалося, підстави призначення спеціальної конфіскації чітко передбачені у чч. 2, 3 ст. 96-1 КК України.

Водночас можна стверджувати, що у ч. 2 вказаної статті передбачені загальні підстави застосування спеціальної конфіскації, що поширюються на усі випадки застосування вказаного заходу кримінально-правового характеру, а у ч. 3 ст. 96-1 КК України – спеціальні підстави застосування спеціальної конфіскації.

Так, спеціальна конфіскація застосовується на підставі: 1) обвинувального вироку суду; 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру; 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру;

Щодо спеціальних підстав, то у разі, коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене з цивільного обороту, спеціальна конфіскація може бути застосована на підставі: 1) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності; 2) ухвали суду, постановленої в порядку частини дев'ятої ст. 100 Кримінального процесуального кодексу України, за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними.

Водночас наявність конкретного судового рішення слід вважати не нормативно-правовою¹, а процесуально-правовою підставою застосування спеціальної конфіскації. Відтак правовий аналіз конкретних судових рішень, на підставі яких можливо призначити спеціальну конфіскацію, є предметом не кримінального, а кримінального процесуального права та виходить за рамки нашого дослідження. Тому зупинятися на детальному аналізі процесуальних підстав застосування спеціальної конфіскації не будемо, натомість зосередимо увагу на їх кримінально-правовому аспекті:

1. За загальним правилом, спеціальна конфіскація застосовується на підставі обвинувального вироку суду. А відтак, лише у випадку, коли встановлено вину особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно-небезпечне діяння, передбачене у ч. 1 ст. 96-1 КК України.

2. Така правова підстава застосування спеціальної конфіскації, як ухвала про звільнення особи від кримінальної відпо-

1. Тихий В. П. Підстава кримінальної відповідальності за новим кримінальним кодексом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 3. С. 50–52.

відальності, поширюється на випадки вчинення особою не будь-якого діяння, передбаченого ч. 1 ст. 96-1 КК України, а виключно за умови вчинення кримінального правопорушення. Така законодавча можливість, по суті, розширює дію застосування спеціальної конфіскації та наділяє цей захід додатковою ефективністю. Зокрема, наявність правової підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності ніяк не впливає на можливість залишення майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, особі, стосовно якої завершено кримінальне провадження, за такої обставини як, наприклад, примирення винного з потерпілим.

3. Така підстава для застосування спеціальної конфіскації, як ухвала суду про застосування примусових заходів медичного характеру та ухвала суду про застосування примусових заходів виховного характеру, вказує, що за рамками спеціальної конфіскації не залишилися випадки вчинення суспільно небезпечних діянь, які за своїм змістом не є кримінальним правопорушенням через те, що були вчинені особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або ж неосудною особою.

4. У ч. 3 ст. 96-2 КК України законодавець вказує, що підставою застосування спеціальної конфіскації у випадках, коли її об'єктом є майно, вилучене з цивільного обороту, є ухвала суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності. Очевидно, що йдеться про закриття кримінального провадження судом, що регулюється ст. 284 КПК України. Зокрема: а) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом; б) досягнуто податкового компромісу в справах про кримінальні правопорушення, передбачених ст. 212 КК України¹. Видається, що такий правовий механізм застосування спеціальної конфіскації є обґрунтованим та наділяє останню ще більшою ефективністю.

5. Що стосується ухвали суду, постановленої в порядку ч. 9 ст. 100 КПК України за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними, то її правовий аналіз залишимо за рамками нашого дослідження, адже вона

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

має розглядатися у кримінально-процесуальному аспекті. Крім того, вважаємо, що вказівка на цю підставу в Кримінальному кодексі України є абсолютно недоречною.

Повертаючись до з'ясування підстав застосування спеціальної конфіскації, необхідно проаналізувати ст. 96-2 КК України «Випадки застосування спеціальної конфіскації», у якій містяться нормативно-правові підстави застосування розглядуваного заходу.

Так, для призначення спеціальної конфіскації, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України, необхідно встановити наявність одного з фактів: або факт одержання майна в результаті вчинення кримінального правопорушення, або факт отримання будь-якого доходу від такого майна. Необхідність встановлення відповідного взаємозв'язку між майном, яке підлягає спеціальній конфіскації, та вчиненням особою певного діяння як умови застосування має важливе значення, адже не кожне діяння, передбачене у ч. 1 ст. 96-1 КК України, передбачає отримання особою, яка його вчинила якогось майна, тим паче отримання доходу від такого майна. А відтак, можливість застосування спеціальної конфіскації залежить, насамперед, не від вчинення особою певного діяння, а від отримання нею в результаті його вчинення певних благ.

У цьому аспекті виникає проблематика доведення факту «кримінального походження» отриманого майна, тобто отримання його від вчиненого кримінального правопорушення, а також отримання доходів від нього. Крім того, проблема полягає у тому, що під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію майна, отриманого в результаті вчинення кримінального правопорушення, суду необхідно встановити не лише індивідуальні ознаки майна, зокрема отримання майна в результаті вчинення кримінального правопорушення, а й наявність в особи цього майна.

Щоб застосувати спеціальну конфіскацію, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України, тобто до грошей, цінностей та іншого майна, яке призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, необхідно встановити, що таке майно дійсно було спрямоване на вказані

цілі. В цьому аспекті варто вказати, що застосування спеціальної конфіскації законодавець пов'язує не із кримінально-протиправним походженням майна, як у першому випадку, а з його кримінально-протиправною спрямованістю. Тобто, спеціальній конфіскації може підлягати майно, яке хоч і належить особі на законних підставах, однак використовувалося нею із кримінально-протиправною спрямованістю.

На думку Ю. А. Пономаренка, спеціальна конфіскація є «заходом безпеки», який застосовується до особи для запобігання вчиненню нею нових кримінальних правопорушень¹.

Подібна ситуація із підставами призначення спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України)².

Вилучення грошей, цінностей та іншого майна, визначеного у п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України, потребує встановлення не лише факту використання під час вчинення кримінального правопорушення яких-небудь знарядь чи засобів, а також встановлення факту відсутності особи – законного володільця цього майна. Однак, в цьому випадку для можливості застосування спеціальної конфіскації необхідно встановити не лише факт відсутності законного володільця речей, які підлягають спеціальній конфіскації, а й факт необізнаності останнього про незаконне використання, тобто добросовісність законного володільця. При цьому, конкретна правова підстава перебування у володінні такої особи вказаного майна значення не має. Вказане законодавче положення вважаємо виправданим з огляду на те, що воно дає змогу забезпечити дотримання майнових прав добросовісних власників.

В окремих випадках законодавець передбачає інші підстави, які є необхідними для призначення спеціальної конфіскації.

¹ Пономаренко Ю. А. Заходи безпеки за кримінальним правом України. *Вісник прокуратури*. 2011. № 9. С. 63–67.

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Це стосується випадків спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, передбачених у ч. 2 ст. 96-2 КК України. Зокрема, згадана норма регламентує два випадки можливості застосування спеціальної конфіскації. Так, якщо гроші, цінності та інше майно були повністю або частково перетворені в інше майно, то спеціальна конфіскація може бути застосована до повністю або часткового перетвореного майна. Тобто, підставою застосування спеціальної конфіскації в цьому випадку є такі дві умови: 1) неможливість повернення грошей, цінностей та іншого майна, передбаченого п.п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, через його повне або часткове перетворення; 2) наявність в особи майна, на яке може бути звернене таке стягнення. При цьому важливим є та обставина, що це має бути не будь-яке належне особі майно, а саме те, що з'явилося в особи в результаті такого перетворення.

В іншому випадку, зокрема, коли спеціальна конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, визначеного у п.п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, не можлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, конфіскації підлягає грошова сума, яка є рівною вартості такого майна. Однак, для можливості призначення спеціальної конфіскація такої грошової суми мають бути такі підстави: по-перше, неможливість повернення грошей, цінностей та іншого майна, передбаченого п.п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, через його відчуження, втрату, неможливість виділення з майна, здобутого законним шляхом або з інших причин; по-друге, можливість вилучення в особи грошової суми замість такого майна, тобто реальна наявність в особи грошової суми у необхідному розмірі.

При цьому, факт неможливості звернути стягнення на майно через його знищення, відчуження або інші підстави, згідно з законодавчою конструкцією, викладеною у ч. 2 ст. 96-2 КК України, має бути встановлений «... на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію». І хоча про це прямо не зазначено у розглядуваній статті, можна припустити, що факт наявності в особи грошової суми, що еквівалентна вартості такого майна, також встановлюється на момент прийняття відповідного судового рішення. Вважаємо, що таке законодавче формулювання може стати підставою для уник-

нення застосування такої спеціальної конфіскації, адже гроші в особи можуть бути відсутні на момент вирішення питання про призначення спеціальної конфіскації, однак з'явитися на стадії виконання судового рішення.

Окрім того, законодавець не врегулює ситуацію, за якої в особи немає відповідної грошової суми, але натомість є майно, від реалізації якого таку грошову суму можна отримати.

Певними особливостями відрізняється порядок застосування спеціальної конфіскації до третіх осіб. Зокрема, у ч. 4 ст. 96-2 КК України вказано, що гроші, цінності, зокрема й кошти, що є на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах та інше майно, вказане у п. п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи за наявності сукупно цілої низки підстав.

По-перше, у третьої особи в рамках спеціальної конфіскації може бути вилучене не лише майно, передбачене у п. п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК, а також і гроші, цінності, зокрема й кошти, що є на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах. Тобто, першою підставою застосування спеціальної конфіскації майна третіх осіб є наявність конкретно визначеного у ст. 96-2 КК України майна.

Окрім того, на підставі правового аналізу абз. 3 п. 4 ст. 96-2 КК України, можна зробити висновок, що розглядуваний захід кримінально-правового характеру не може бути застосований у разі наявності добросовісного набувача. Іншими словами, другою підставою застосування спеціальної конфіскації є наявність третьої особи – недобросовісного набувача.

Із змісту ч. 3 ст. 96-2 КК України вбачається, що спеціальна конфіскація застосовується до: 1) суб'єктів кримінального правопорушення; 2) осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності; 3) неосудних осіб; 4) осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності чи покарання, відповідно до КК України (при чому, якщо особу звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінчення строків давності, щодо неї спеціальна конфіскація не може бути застосована¹).

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Чітке визначення на законодавчому рівні осіб, щодо яких застосовується спеціальна конфіскація як інший захід кримінально-правового характеру, повною мірою відповідає змісту, порядку та підставам застосування спеціальної конфіскації.

Водночас, відповідно до чинного Кримінального кодексу України, система кримінального законодавства охоплює й таку кримінально-правову категорію, як «третя особа». Так, у ч. 4 ст. 96-2 КК України встановлено, що спеціальній конфіскації підлягають гроші, цінності (в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно у третьої особи, якщо вона набула таке майно від: а) підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно-небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, особи, яка є неосудною, у іншої особи; б) якщо третя особа набула їх (гроші, цінності, кошти) безоплатно, за ринкову ціну, за ціну, нижчу чи вищу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п. п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України.

Однак, вказане поняття не знайшло свого з'ясування та пояснення в контексті норм кримінального права. Відтак, єдиним способом зрозуміти зміст і значення нового для кримінального закону терміна є аналіз норм цивільного права.

Так, поняття «власник», як і його права, врегульовано цивільним законодавством¹. Зокрема, особа, яка володіє майном на законних підставах, може витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним шляхом пред'явлення ввідикаційного позову². При цьому позивач має довести факт існування права власності; важливим є встановлення законності володіння майном, оскільки незаконне володіння майном передбачає певні правові наслідки. Із змісту норми ЦК України (ст. 387) робимо висновок, що незаконним є володіння майном без відповідної правової підстави. Незаконним

¹ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. К.: Істина, 2004. С. 334.

² Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. К.: Істина, 2004. С. 333.

є і таке володіння, коли особа, набуваючи річ, не знала і не могла знати, що набуває її не від власника (така особа називається «добросовісний набувач»). Це положення є цікавим, оскільки Кримінальний кодекс України бере під охорону інтереси добросовісного набувача¹, хоча це певною мірою не узгоджується з вимогами цивільного права.

У цивільному законодавстві простежуємо чітко визначене поняття «недобросовісний набувач», тобто особа, яка знала або могла знати, що вона володіє майном незаконно². Антитезою цьому поняттю є поняття «добросовісний набувач», тобто особа, яка не знала і не могла знати, що володіє майном незаконно. Відповідно до цивільного закону, від недобросовісного набувача власник вправі вимагати, щоб той передав усі доходи (гроші, плоди, приплід тощо), які він одержав чи міг одержати за весь період володіння³.

Проаналізуємо термін «третя особа». У контексті ч. 4 ст. 96-2 КК України, це і є недобросовісний набувач. Саме ця особа може набути майно (це можуть бути, крім майна, гроші, цінності, зокрема й кошти, що є на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах) від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно-небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, особи, яка є неосудною та іншої особи. Така особа набуває вказані речі безоплатно або за ринкову ціну, чи за ціну, вищу або нижчу ринкової вартості отриманих речей. Головне, що підлягає встановленню і доказуванню, що така особа (третя особа – недобросовісний набувач) знала або повинна була і могла знати, що набуте нею майно отримано внаслідок вчинення кримінального правопорушення, або те, що доходи походять саме від такого майна, а також, що майно може бути використане чи призначалося для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. К.: Істина, 2004. С. 338.

кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення¹. Вважаємо, що заміна терміна «третя особа» замість «недобросовісний набувач» призводить до неправильного розуміння правового статусу такої особи. Можливо варто роз'яснити цей термін через примітку до ст. 96-2 КК України.

Третьою умовою застосування спеціальної конфіскації, на думку Л. М. Демидової, є наявність у предмета спеціальної конфіскації хоча б однієї із альтернативних ознак, що визначають зв'язок предмета спеціальної конфіскації майна із кримінальним правопорушенням, передбаченим п. п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України².

Четвертою підставою застосування спеціальної конфіскації майна третьої особи є обізнаність останньої про певні характерні ознаки майна на момент його придбання. Зокрема, третя особа на момент придбання майна усвідомлювала або повинна була і могла усвідомлювати, що таке майно характеризується однією із таких ознак: 1) гроші, цінності та інше майно одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та або є доходами від такого майна; 2) гроші, цінності та інше майно призначалися (використовувалися) для схилання особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) гроші, цінності та інше майно були предметом кримінального правопорушення; 4) гроші, цінності та інше майно були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Наступною підставою застосування спеціальної конфіскації є набуття третьою особою майна у підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно-небезпечно діяння, у віці з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи.

Шостою підставою є набуття такого майна безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості.

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*: елект. наук. вид. / гол. ред. Ю. М. Бисяга. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2016. № 3. С. 174–176.

При цьому, з положень абз. 2 п. 4 ст. 96-2 КК України очевидно, що самостійною і обов'язковою сьомою підставою застосування спеціальної конфіскації є встановлення в судовому порядку вказаних вище відомостей про третю особу, тобто встановлення і факту набуття певного майна, і обізнаність особи про особливі ознаки такого майна.

Ще одну цікаву підставу застосування спеціальної конфіскації виокремлює Л. М. Демидова. Зокрема, авторка вважає, що для забезпечення належної охорони законних прав людини та недопущення зловживання під час застосування спеціальної конфіскації майна третіх осіб має значення проведення оцінки вартості майна, зокрема активів, одержаних незаконним шляхом¹. Проведення такої оцінки вартості майна третіх осіб Л. М. Демидова виокремлює у самостійну підставу призначення спеціальної конфіскації та пов'язує із міжнародними зобов'язаннями України.

Так, відповідно до законодавства ЄС, щоб захистити свій статус добросовісного (*bona fides*) покупця, третя особа має здійснити додаткові кроки з комплексної перевірки (*due diligence*), і він/вона можуть стикатися з ризиком втручання правоохоронних органів там, де він/вона купили свою власність нижче від ринкової ціни чи коли він/вона могли підозрювати як розумний спостерігач, що вартість могла бути результатом кримінального правопорушення. Водночас мають дотримуватися процедурні запобіжники, які даватимуть будь-якій залученій третій стороні чітку процедурну позицію в процесах щодо конфіскації, включно з правами, які належать стороні, що захищається, зокрема щодо правової допомоги².

Окрім того, у Директиві Європейського Парламенту та Ради ЄС 2014/42/ЄС про заморожування та конфіскацію засобів кримінального правопорушення та доходів однією із вимог для

¹ Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*: елект. наук. вид. / гол. ред. Ю. М. Бисяга. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2016. № 3. С. 174–176.

² Поширені запитання про європейські стандарти і порівняльні практики у конфіскації і поверненні доходів, набутих у злочинний спосіб. URL: eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/faq_confiscations2_uk.pdf

держав-членів Європейського союзу¹ встановлено, що конфіскація здійснюється на основі оцінки вартості (активів, здобутих незаконним шляхом).

Отже, обов'язковість проведення оцінки вартості майна третіх осіб, що підлягає спеціальній конфіскації, передбачена міжнародними документами, має бути запроваджена у кримінальне законодавство України та передувати застосуванню цього заходу кримінально-правового характеру.

Очевидно, що призначення спеціальної конфіскації є обов'язком, а не правом суду. При цьому суд призначає вказаний захід кримінально-правового характеру зі встановленням не лише умов, а й низки процесуальних та нормативно-правових підстав для його застосування. Водночас останні відрізняються залежно від майна, що підлягає такій конфіскації, іншими словами – від різновидів цього кримінально-правового заходу.

Однак нині не можна стверджувати, що кримінальне законодавство повністю вирішило проблему умов та підстав застосування спеціальної конфіскації. Крім тих, численних недоліків правового регулювання розглядуваного нами заходу кримінально-правового характеру, можна виокремити й інші.

Зокрема, із змісту ч. 1 ст. 96-1 КК України очевидно, що загальними умовами призначення спеціальної конфіскації можуть бути: а) вчинення кримінального правопорушення чи суспільно-небезпечного діяння. При цьому, однією із підстав призначення розглядуваного заходу кримінально-правового характеру є незаконне набуття в результаті вчинення такого діяння грошей, цінностей, іншого майна (п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України). Відтак можна стверджувати, що законодавець має на увазі вчинення особою закінченого кримінального правопорушення та отримання від його вчинення якоїсь вигоди. Водночас із змісту п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України, в якому йдеться, що спеціальна конфіскація застосовується, якщо гроші, цінності, інше майно використовувались або призначались для схилення особи до вчинення кримінального

¹ Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union EUR-lex. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=EN>.

правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, логічним є висновок про таку стадію, як готування до кримінального правопорушення чи замах на вчинення кримінального правопорушення. В цьому разі двояке розуміння змісту дій «схиляння, фінансування тощо», як таких, що охоплюють попередню діяльність кримінального правопорушення (готування до кримінального правопорушення або замах на вчинення кримінального правопорушення), можливе через те, що слова «призначалися (використовувалися)» для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення вказують на незавершеність посягання. Відтак можна зробити логічний висновок про ще один недолік чинної спеціальної конфіскації, який потребує вирішення і на доктринальному, і на законодавчому рівні.

Наступну проблему вбачаємо у певній законодавчій невизначеності долі майна, яке було конфісковане в результаті застосування розглядуваного нами заходу кримінально-правового характеру. Так, за своїм змістом, спеціальна конфіскація становить фактичне відібрання в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення або суспільно-небезпечне діяння майна (грошей, цінностей, іншого майна). За загальним правилом, майно, яке підлягає поверненню власнику, добросовісному набувачу чи законному володільцю цього майна, не може бути відібране в порядку спеціальної конфіскації, про що, зокрема, йдеться в ч. 5 ст. 96-2 КК України. Отже, коментований випадок певним чином визначає долю майна, у якого є законний власник чи яке призначене для відшкодування завданої шкоди, але в іншому випадку, підлягало б спеціальній конфіскації. Відтак чітко простежується наявність потерпілої особи, а відтак і забезпечена законодавча можливість реалізації конституційного права останньої на захист своїх прав та інтересів (зокрема й у судовому порядку).

Однак, є випадки, коли доля майна, вилученого в особи в рамках спеціальної конфіскації, є невизначеною, а відтак є ймовірність зловживань в питаннях використання вказаного майна. Зокрема, у разі спеціальної конфіскації грошей, цінностей, іншого майна, які використовувалися чи призначалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи

винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України), змістом спеціальної конфіскації є саме майнові правообмеження, оскільки майно, що підлягає спеціальній конфіскації, може належати на праві власності особі, у якої воно конфіскується. З огляду на те, що вказані дії особи спрямовані на продовження кримінально-протиправної діяльності, то головною метою правоохоронних органів і суду є унеможливлення продовження такої діяльності, тобто позбавлення особи можливості завершити свої дії та реалізувати свої наміри. Йдеться про обов'язок держави запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень, утримавши особу від повторного вчинення кримінального правопорушення. В цьому і полягає сутнісне призначення цього виду спеціальної конфіскації, а в таких випадках гроші, цінності, інше майно мають надійти в дохід держави, яка вправі розпорядитися вилученим майном на свій розсуд.

Водночас не зрозумілою є подальша доля відібраного в дохід держави майна. Наявність такого майна в бюджеті держави без прив'язки до використання останнього у конкретних державних цілях не лише створює умови для розкрадання такого майна чи грошових коштів на загально-державному рівні, а й може перетворити спеціальну конфіскацію у захід, спрямований на розправу з політичними опонентами та відібрання їх капіталів із подальшим їх використанням у кримінально-протиправних цілях.

Подібний правовий режим предметів спеціальної конфіскації, тобто їх належність на законних правах особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, можливий і у випадках, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України (гроші цінності та інше маном були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику), а також ч. 2 ст. 96-2 КК України (у випадках конфіскації грошової суми, що відповідає вартості використаного або такого, що не можливо виділити із набутого законним шляхом майна, або відчуженого майна). У цих випадках спрямованість вилученого в дохід держави майна має не менш важливе значення, адже майно вилучається у особи, для якої воно може бути чи не єдиним засобом існування.

2.4. Порівняльний аналіз конфіскації майна та спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру

З огляду на те, що спеціальна конфіскація характеризується власним кримінально-правовим змістом та набула статусу іншого заходу кримінально-правового характеру, її потрібно відмежовувати від інших конфіскаційних заходів. Таке розмежування має бути проведене, насамперед, в рамках системи кримінального права, оскільки наявність тотожних кримінально-правових приписів, які вступають між собою в колізію чи суперечать одна одній, є недопустимим. Відтак для остаточного висновку щодо правильності належності, відповідно до законодавства, спеціальної конфіскації до системи інших заходів кримінально-правового характеру потрібно з'ясувати, чим вона відрізняється від конфіскації майна як додаткового покарання, що передбачене ст. 59 КК України.

Так, за юридичною (правовою) природою загальна конфіскація передбачена ст. 59 Кримінального кодексу України і є видом додаткового покарання (див. ч. 2 ст. 52 КК України), що належить до системи покарань, передбачених КК України. За своїм характером та специфікою обмежень прав та свобод засудженого конфіскація майна належить до групи покарань майнового характеру таких як штраф, виправні роботи, службове обмеження для військовослужбовців. Конфіскація майна є засобом державного примусу, що застосовується за вироком суду до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та відповідає ознакам кримінального покарання, а саме: 1) призначається тільки за вчинене кримінальне правопорушення за вироком суду; 2) є карою за скоєне кримінальне правопорушення і спричиняє засудженому певні страждання, обмеження; 3) включена до вичерпного переліку видів покарання¹.

Щодо спеціальної конфіскації (ст. 96-1 КК України), то за юридичною природою вона належить до інших (ніж покарання) заходів кримінально-правового характеру, оскільки не включена

¹ Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 131–135.

до переліку видів покарань (ст. 51 КК України), а розміщена у Розділі XIV Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру», і саме це підтверджує її «іншість» порівняно із видами покарань.

Отже, на перший погляд, основна відмінність конфіскації майна (покарання) та спеціальної конфіскації (іншого заходу кримінально-правового характеру) полягає у тому, що ці два заходи впливу є різними за своєю правовою природою. Перша є додатковим видом кримінального покарання, закріплена в нормах кримінального закону, має свої специфічні ознаки в системі додаткових покарань та особливості застосування. Спеціальна конфіскація не є кримінальним покаранням, а належить до інших заходів кримінально-правового характеру та має свої специфічні ознаки.

Відмінність вказаних заходів підтверджується не лише місцем розташування норм, що регулюють ці дві категорії, а й тими ознаками, які характеризують їх та визначають їхній зміст. Так, конфіскації майна як додатковому виду кримінального покарання притаманні такі ознаки: 1) відібрання (вилучення) майна у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і є суб'єктом кримінального правопорушення; 2) у особи, визнаної вироком суду винною у вчиненні кримінального правопорушення, майно відбирається (вилучається) примусово, тобто проти волі засудженого; 3) таке вилучення є безоплатним, тобто засудженому ніяк не компенсується відібране майно (деякі вчені до ознак конфіскації майна як покарання відносять також остаточність відібрання такого майна¹); 4) вилучається тільки майно, яке є власністю засудженої особи, зокрема і його частка у спільній власності, а також акції, вклади засудженого в банку тощо²; це може бути також будинок винного, дача, автомобіль, гараж, телевізор, інше. Заміна майна, що конфіскується на

¹ Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 23 с.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відповід. редактор член-кореспондент АПрН України, доктор юридичних наук С. С. Яценко. К.: «А.С.К.», 2002. С. 58.

еквівалентну грошову суму, не допускається¹; 5) майно, яке підлягає конфіскації, переходить у власність держави, тобто подальшу долю конфіскованого майна вирішують уповноважені державні органи.

Що стосується спеціальної конфіскації майна (ст. 96-1 КК України), то вона також характеризується через такі ознаки, як вилучення майна, тобто його відібрання в особи, яке є примусовим і безоплатним. Водночас у особи вилучається майно, пов'язане з вчиненням кримінального правопорушення. Тобто, головна відмінність полягає в тому, що під час застосування конфіскації майна як виду покарання майно є власністю винної особи, а отже, така особа на законних підставах володіє таким майном. Тоді як у разі застосування спеціальної конфіскації майно, що підлягає вилученню, не є власністю особи, у якій воно знаходилось, жодних прав щодо такого майна особа не має.

Зазначимо, що при загальній конфіскації майно вилучається у суб'єкта кримінального правопорушення, який визнаний обвинувальним вироком суду винним, а санкція кримінального правопорушення, вчиненого такою особою, передбачає прямо або факультативно можливість застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення такого покарання, як конфіскація майна. Тобто, конфіскація майна (ст. 59 КК України) може бути призначена лише на підставі обвинувального вироку суду і тільки у випадках, чітко визначених законом. При цьому, з огляду на ст. 98 КК України, конфіскація не може застосовуватись до неповнолітніх осіб², тобто осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Натомість застосування спеціальної конфіскації не обмежене лише судовим рішенням у справі. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 96-2 КК України, спеціальна конфіскація може застосовуватись на підставі: 1) обвинувального вироку суду; 2) ухвали суду про

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. С. 149.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. С. 224.

звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) ухвали суду про застосування заходів медичного характеру; 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру¹.

Окрім того, конфіскація майна як вид додаткового покарання застосовується лише щодо суб'єкта кримінального правопорушення, тобто така особа має відповідати усім ознакам суб'єкта кримінального правопорушення, що встановлені вимогами кримінального закону, а саме: це має бути фізична особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до закону, може наставати кримінальна відповідальність, також це може бути спеціальний суб'єкт, ознаки якого передбачені ч. 2 ст. 18 КК України.

Щодо спеціальної конфіскації, то із системного аналізу ч. 1 ст. 96-2 КК України очевидно, що вона може бути застосована і до суб'єкта кримінального правопорушення, і до інших осіб. Зокрема, спеціальна конфіскація застосовується до: 1) особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого вона може наставати; 2) неосудної особи; 3) особи, яка звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених Кримінальним кодексом України, крім випадків звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності; 4) третьою особи (ч. 4 ст. 96-2 КК України)².

Аналіз зазначених законодавчих положень засвідчує, що спеціальна конфіскація поширюється на доволі широке коло осіб, які мають відношення до предметів конфіскації. Такий підхід законодавця підтверджує тезу про можливість застосування певних заходів впливу не тільки на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а й на інших осіб. Треба визнати, що законодавець чітко перелічує цих осіб, визначаючи їх особливості, відтак обмежуючи поширення спеціальної конфіскації на інших осіб. Отже, можна стверджувати, що коло осіб, до яких застосовується спеціальна конфіскація, значно ширше

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

порівняно з конфіскацією майна, яка поширюється виключно на суб'єкта кримінального правопорушення.

Наступною відмінною ознакою конфіскації майна (ст. 59 КК України) та спеціальної конфіскації (ст. 96-1 КК України) є цілі та мета їх застосування. Так, застосування конфіскації майна як додаткового виду покарання, як це очевидно з тексту ст. 59 КК України, має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого, а «також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженим, так і іншими особами» (ч. 2 ст. 59 КК України). Тобто, конфіскація майна як вид покарання має таку мету, як: 1) кара (основне її призначення – відновлення соціальної справедливості)¹. За своїм характером кара має репресивний характер (залякування, відплата за кримінальне правопорушення; 2) виправлення, тобто такі зміни особистості засудженого, коли вона позбавляється негативних рис і способу мислення, що можуть зумовити готовність до суспільно-небезпечної та протиправної поведінки, та спонукають до правильної поведінки, поваги до правил і традицій людського співжиття²; 3) запобігання вчиненню засудженим нового кримінального правопорушення. В науці такі дії мають назву «спеціальна превенція», що означає прагнення законодавця попередити особу про недопустимість кримінально-протиправної поведінки надалі, тобто спеціальна превенція спрямована безпосередньо на особу злочинця³; 4) запобігання вчиненню кримінального правопорушення іншими особами (загальна превенція) (спрямоване на те, щоб шляхом покарання конкретної особи утримати від вчинення кримінальних правопорушень інших осіб)⁴.

¹ Московой В. В. Конфискация имущества как иная мера уголовно-правового характера. Некоторые проблемы теории и законодательного закрепления. *Право и политика*. 2011. № 9.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. С. 138.

³ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. С. 138.

⁴ Фесенко Є. В. Коментарі до ст. 50 Кримінального кодексу України: науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відповід. редактор С. С. Яценко. К.: «А.С.К.», 2012. С. 100.

Своєю чергою, спеціальна конфіскація виконує запобіжну роль, цільова спрямованість якої спрямована на те, щоб зупинити вчинення злочину особою, запобігти вчиненню нею нових кримінальних правопорушень та відновити соціальну справедливість. Так, вилучення в особи будь-якого, отриманого в результаті вчинення кримінального правопорушення, матеріального блага, тобто майна, набутого незаконним шляхом, не лише робить вчинення такого кримінального правопорушення для особи не вигідним, а певною мірою відновлює соціальну справедливість. Відібрання ж в особи знаряддя чи засобів, які були отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення або просто використовувалися з метою його вчинення, є позбавленням особи можливості вчинити нові кримінальні правопорушення. При цьому варто наголосити, що позбавлення особи майна в порядку спеціальної конфіскації не можна вважати таким, що містить елементи кари. Право на таке майно в особи не виникає, а тому не можна стверджувати і про позбавлення чи обмеження права власності такої особи. Тобто, метою застосування спеціальної конфіскації є припинення кримінально-протиправної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

У контексті зазначеного необхідно наголосити, що відсутність законодавчого визначення мети спеціальної конфіскації є суттєвою прогалиною, яка зумовлює дискусії щодо власне правової природи останньої, а такому обов'язково має бути закріплена в нормах Загальної частини КК України.

Конфіскація майна як вид покарання відрізняється від спеціальної конфіскації також і предметом, тобто характером майна, що вилучається в особи. Так, під час застосування конфіскації як виду додаткового покарання, слід встановити, що таке майно має належати на праві власності засудженій особі. Зазначимо, що Кримінальний кодекс України передбачає можливість конфіскації як всього майна, так і його частини (ч. 1 ст. 59 КК України). Основною ознакою, що характеризує майно як предмет конфіскації – покарання, є належність такого майна на праві власності конкретній особі, а саме особі, визнаній на підставі обвинувального вироку суду винною у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто, конфіскації підлягає майно (речі), що

належать на праві власності засудженому, іншими словами – майно, джерела походження якого є законними. При цьому, треба зазначити, що конфіскація як вид додаткового покарання не має абсолютного характеру, оскільки мінімум майна (предмети першої необхідності), що використовується засудженим та особами, які перебувають на його утриманні, не підлягає конфіскації¹.

Натомість, ознакою грошей, цінностей та іншого майна, які є предметом спеціальної конфіскації, відповідно до ст. 96-2 КК України, є те, що вони або здобуті кримінально-протиправним шляхом або використовувалися для вчинення кримінального правопорушення. У будь-якому випадку вказані матеріальні блага привласненні особою незаконною. При цьому, предметом спеціальної конфіскації є не тільки майно, яке було отримане незаконним способом, а також і доходи від такого майна, тобто неправомірна вигода та доходи від неї. Крім того, предметом спеціальної конфіскації є також гроші, цінності та інше майно, які хоч і мають законне джерело походження, тобто є законною власністю особи, однак використовувалися нею для вчинення кримінального правопорушення. Також конфіскації підлягає грошова сума, еквівалентна вартості майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, однак відсутня на момент постановлення судом вироку. В цьому випадку можливо, що така грошова сума може належати особі на законних підставах, а відтак конфіскація останньої, хоч і пов'язана із кримінально-протиправною діяльністю особи, однак змінює напрям впливу. Зокрема, її цільова спрямованість змінюється з попереджувального та правовідновлювального впливу на примушування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти певного роду позбавлення, а саме позбавлення можливості володіти, користуватися та розпоряджатися своєю законною власністю².

У контексті зазначеного варто проаналізувати чинну редакцію ст. 96-1 КК України в тих її частинах, які дають змогу

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007, с. 138

² Винник А. О. Цілі спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал* / гол. ред. О. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. Вип. 2. С. 27.

ототожнювати спеціальну конфіскацію із конфіскацією майна, а відтак ставлять під сумнів її виокремлення у самостійний захід кримінально-правового впливу. Вказане, зокрема, стосується ч. 2 ст. 96-1 КК України, відповідно до якої, якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у п. 1 частини першої цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у п. 1 частини першої цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

Така законодавча можливість конфіскації грошового еквівалента майна, яке мало б підлягати спеціальній конфіскації, не узгоджується із змістом цього заходу кримінально-правового характеру та наділяє спеціальну конфіскацію ознаками покарання. Особливо чітко це проявляється тоді, коли спеціальна конфіскація застосовується за вчинення кримінального правопорушення на підставі рішення суду (тобто є формою реалізації кримінальної відповідальності), а відповідна грошова сума належить особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, на законних підставах. За таких умов спеціальна конфіскація цілком збігається із конфіскацією майна як видом покарання і за своєю суттю та змістом, і за метою. А відтак, постає логічне запитання щодо доцільності наявності в системі покарань такого заходу, як конфіскація майна.

Окрім того, проблемні питання застосування спеціальної конфіскації, якщо її предметом буде грошова сума еквівалентна вартості майна, виникають і у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності через недосягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або через неосудність. Безумовно, така ситуація потребує уваги зі сторони законодавця та узгодження відповідних кримінально-правових приписів, адже наявність положень ст. 96-1 КК України у чинній редакції позбавляє можливості розглядати спеціальну конфіскацію як самостійний правовий інститут та змушує констатувати,

що цьому заходу притаманні елементи кримінально-правової природи покарання.

Наступним критерієм розмежування спеціальної конфіскації та конфіскації майна як виду покарання є умови застосування вказаних заходів. Зокрема, як вид додаткового покарання конфіскація майна призначається за вчинення тяжких та особливо тяжких корисливих кримінальних правопорушень, а також за злочини проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти громадської безпеки. Тобто, застосовується конфіскація майна лише у випадках, спеціально передбачених у санкції статті Особливої частини Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальне правопорушення, за вчинення якого особа притягнута до відповідальності.

Щодо спеціальної конфіскації, то остання застосовується не лише за вчинення особою кримінального правопорушення, а й за суспільно-небезпечні діяння, які не є кримінальним правопорушенням. При цьому, законодавець у ч. 1 ст. 96-1 КК України чітко окреслює, за які саме кримінальні правопорушення або діяння, що підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого нормами Особливої частини Кримінального кодексу України, до особи застосовується конфіскація як інший захід кримінально-правового характеру.

Відмінність спеціальної конфіскації від конфіскації майна як виду покарання в цьому аспекті полягає і у тому, що у чинній редакції ст. 96-1 КК України сфера її застосування є значно ширшою, ніж конфіскація як покарання. Спеціальна конфіскація застосовується за кримінальні правопорушення та суспільно-небезпечні діяння, які вчиненні особою умисно та за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штраф у розмірі понад 30 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Окрім того, сфера застосування спеціальної конфіскації розширена законодавцем вказівкою на додатковий перелік кримінальних правопорушень та суспільно-небезпечних діянь, за вчинення яких вона застосовується.

З огляду на те, що сфера застосування спеціальної конфіскації є значно ширшою, ніж сфера застосування конфіскація як виду покарання, і випадки конфіскації майна, яке належить особі на праві власності, за вчинення нею кримі-

нальних правопорушень, по суті, охоплюється застосуванням спеціальної конфіскації. Відтак додатково актуалізується поставлене вище запитання щодо доцільності такого виду покарання, як конфіскація майна¹.

Конфіскація майна як покарання та спеціальна конфіскація як інший вид кримінально-правового характеру відрізняються також за наслідками їх застосування. Зокрема, як додатковий вид покарання конфіскація майна не може застосовуватись самостійно, вона завжди приєднується до основного покарання². Із застосуванням покарання особа набуває статусу судимості. За своїм змістом, судимість – це правовий стан особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених в законі умов характеризується настанням для такої особи певних наслідків, негативних для неї. Щодо спеціальної конфіскації майна, то її застосування не передбачає такого правового наслідку, як судимість, адже за своєю суттю спеціальна конфіскація є некаральним заходом кримінально-правового впливу.

Відтак, за своєю природою конфіскація майна і спеціальна конфіскація є різними правовими явищами, які ідейно в межах норм кримінального права, науці та правозастосовній практиці мають власне значення.

Отже, дослідження дає можливість стверджувати таке:

1. Конфіскація майна (ст. 59 КК України) і спеціальна конфіскація (ст. 96-1 КК України), хоч і мають деякі спільні риси, є самостійними інститутами кримінального права, яким притаманні свої особливі характерні ознаки.

2. Вони є різними за правовою природою. Конфіскація майна – це вид додаткового покарання, а спеціальна конфіскація майна – це самостійний вид інших заходів кримінально-правового характеру.

¹ Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним кримінальним кодексом України. *Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис»*. 2019. № 2. С. 28.

² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Як і конфіскація майна, спеціальна конфіскація в окремих випадках може бути формою реалізації кримінальної відповідальності і застосовується виключно за рішенням суду¹.

4. Основна відмінність між досліджуваними інститутами полягає в тому, що під час їх застосування вилучається різне за своїм характером майно, а саме: предметом конфіскації майна, відповідно до ст. 59 КК України, є майно, яке належить засудженому на праві власності, натомість під час застосування ст.ст. 96-1, 96-2 КК України конфіскації підлягає майно, яке пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення.

При цьому, неузгодженість кримінально-правових приписів, які регулюють спеціальну конфіскацію та конфіскацію як вид покарання, доцільно вирішувати комплексом законодавчих кроків у таких двох напрямках, як удосконалення правової регламентації положень ст. 96-1 КК України шляхом поширення сфери застосування спеціальної конфіскації на усі випадки вчинення особою умисного кримінального правопорушення та суспільно-небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, а згодом і повною відмовою від використання конфіскації майна як виду покарання із системи покарань, передбачених КК України².

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

² Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним кримінальним кодексом України. *Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис»*. 2019. № 2. С. 28.

Розділ 3

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА ПРОПОЗИЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПЕЦІАЛЬНУ КОНФІСКАЦІЮ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ

Попри недосконалість правового регулювання питань спеціальної конфіскації у чинному кримінальному законодавстві України, практика застосування розглядуваного заходу кримінально-правового характеру розвивається доволі швидко. Аналіз судової практики засвідчує, що суди України загалом не нехтують обов'язком застосування спеціальної конфіскації й застосовують останню доволі активно. Зокрема, у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період із 01.01.2017 до 01.07.2018 можна віднайти 1041 вироків судів першої інстанції, в яких вирішувалося питання застосування чи незастосування спеціальної конфіскації. Наприклад, за період із 01.07.2018 до 01.07.2019 є 1401 вирок, що вказує на відносну сталість судової практики у цьому питанні.

Водночас неврегульованість питання визначеності поняття та правової природи спеціальної конфіскації, а також порядку та підстав застосування останньої, призводить до неоднозначного тлумачення змісту цього заходу кримінально-правового характеру, а відтак – допущення помилок у правозастосуванні. Про це свідчать такі факти.

Зокрема, за перший квартал 2019 року (період із 01.01.2019 до 31.03.2019) судами першої інстанції було ухвалено 159 вироків, у яких вирішувалося питання застосування або незастосування спеціальної конфіскації. Спеціальна конфіскація

була застосована у 116 кримінальних провадженнях. У 43 вироках суди першої інстанції доходили висновку про відсутність підстав для застосування такого заходу кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація. При цьому, правовий аналіз вказаних вироків засвідчує, що сфера застосування спеціальної конфіскації на практиці є значно вужчою, ніж це регламентовано ст. 96-1 КК України.

Натомість, із 116 судових вироків, у яких судом була застосована спеціальна конфіскація за вчинення умисного кримінального правопорушення, із вказаного у ст. 96-1 КК України переліку остання була підставою застосування лише в окремих випадках. Так, спеціальна конфіскація застосовувалася за вчинення особою умисно діяння, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України – 2 рази; ч. 1 ст. 204 КК України – 7 разів; ч. 1 ст. 249 КК України – 30 разів; ч. 1 ст. 310 КК України – 3 рази.

Водночас підставою застосування спеціальної конфіскації в аналізованих вироках було вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 309 КК України – 19 разів; ст. 185 КК України – 12 разів; ст. 121 КК України – 2 рази; ст. 263 КК України – 15 разів; ст. 361 КК України – 1 раз; ст. 201 КК України – 1 раз; ст. 369 КК України – 10 разів; ст. 246 КК України – 3 рази; ст. 289 КК України – 1 раз; ст. 303 КК України – 2 рази; ст. 122 КК України – 1 раз; ст. 110-2 КК України – 1 раз; ст. 307 КК України – 2 рази; ст. 115 КК України – 1 раз; ст. 368-4 КК України – 1 раз; ст. 187 КК України – 2 рази; ст. 333 КК України – 2 рази; ст. 297 КК України – 1 раз; ст. 361 КК України – 1 раз.

Як бачимо, із 30 статей, які містяться у переліку положень ст. 96-1 КК України, на практиці спеціальна конфіскація призначалася лише за чотири із них. Здебільшого умовою застосування спеціальної конфіскації була передбаченість у санкції конкретної статті відповідного виду покарання. Відтак можна із впевненістю стверджувати, що законодавче розширення меж застосування спеціальної конфіскації на практиці не знаходить підтвердження, визначення конкретного переліку діянь, як умови застосування спеціальної конфіскації, є таким, що перевантажує зміст вказаної кримінально-правової норми.

Окрім того, аналіз судової практики дає змогу констатувати той факт, що однією з поширених проблем є ігнорування

судами положень ст. 96-1 КК України та безпідставне незастосування спеціальної конфіскації у тих випадках, коли вона підлягала застосуванню.

Лише за період першого кварталу 2019 року апеляційними судами України було ухвалено 9 вироків, якими рішення судів першої інстанції скасовано як такі, що ухвалені із порушенням норм кримінального права в частині незастосування спеціальної конфіскації, та ухвалено нові вирoki, якими прийнято рішення про застосування вказаного заходу кримінально-правового характеру.

Так, вироком Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 29.03.2018 ОСОБУ було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК України, без вирішення питання про застосування спеціальної конфіскації. Так, згідно з вироком суду, 02.08.2017 приблизно о 06.30 годині ОСОБА, не маючи спеціального дозволу, який дає право на проведення порубки дерев, і лісорубного квитка, що є посвідчувальним документом, виданим уповноваженим органом, без законних на те підстав, маючи прямий умисел, направлений на незаконну порубку дерев, використовуючи бензопилу як засіб для вчинення злочину, перебуваючи на території Державного підприємства, що належить до лісових ділянок категорії особливо охоронюваних лісів, із корисливих мотивів, здійснив незаконну порубку дерев, завдавши шкоди на загальну суму 8017 гривень 22 копійки¹.

На думку колегії Дніпровського апеляційного суду, суд першої інстанції, безпідставно не застосував вимоги ст.ст. 96-1, 96-2 КК України. Тому, з огляду на те, що санкція інкримінованого обвинуваченому злочину передбачає, зокрема, покарання у виді позбавлення волі, колегія суддів вважала за необхідне застосувати до обвинуваченого спеціальну конфіскацію, яка полягає у конфіскації в ОСОБА у власність держави засобів та знаряддя вчинення злочину, а саме бензопили «Stihl MS 180», сокири, спортивної сумки та двох пластмасових ємностей із бензином².

¹ Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 26.03.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73090801>

² Вирок Дніпровського апеляційного суду від 27.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80815609>

Вироком Олександрівського районного суду Донецької області від 03.07.2018 ОСОБУ 1 визнано винним у вчиненні злочину за ч. 3 ст.ст. 15, ч. 2 185 КК України та призначено йому покарання у виді арешту на строк 3 (три) місяців. Відповідно до вироку суду 05.10.2017, ОСОБА 1 за попередньою змовою, у групі з іншою особою, умисно, повторно, з корисливих мотивів, таємно від сторонніх осіб, із метою викрадення чужого майна для подальшого його продажу, на автомобілі, що належить ОСОБА 2, направились на місце вчинення крадіжки, де за допомогою інструментів, які заздалегідь взяли з собою, демонтували 4 залізничні рейки на загальну суму 2493,88 грн та почали переносити в автомобіль. Однак, здійснити всі дії, які ОСОБА 1 вважала необхідними для доведення кримінального правопорушення до кінця, не змогли, оскільки ОСОБА 1 був затриманий на місці вчинення злочину. Призначаючи покарання, суд також не вирішував питання про застосування спеціальної конфіскації¹.

Не погоджуючись із вказаним судовим рішенням, прокурор подав апеляційну скаргу, в якій вказав, що судом першої інстанції безпідставно не виконано вимоги ч. 1 ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, а саме не конфісковано різак з гумовими шлангами та два балони, які ОСОБА 1 використовував як засоби для вчинення кримінального правопорушення.

Розглядаючи провадження у вказаній справі, Донецький апеляційний суд дійшов висновку про обґрунтованість доводів прокурора та ухвалив новий вирок, яким, на підставі ч. 1 ст. 96-1, п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, вирішив застосувати спеціальну конфіскацію різака з гумовими шлангами та двох балонів синього (кисневого) та червоного (газового) кольорів, які належать ОСОБА 1.

Своє рішення суд апеляційної інстанції мотивував тим, що з оскаржуваного вироку і матеріалів справи, вбачається, що обвинувачений ОСОБА 1 демонтував залізничні рейки за допомогою різака з гумовими шлангами та двох балонів синього (кисневого) та червоного (газового) кольорів, а відтак використовував зазначені речі як засоби для вчинення кримінального

¹ Вирок Олександрівського районного суду Донецької області від 03.07.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75051083>

правопорушення. При цьому, з матеріалів кримінального провадження не вбачається, що зазначене обладнання належить іншій особі. Відтак у своєму вирокі суд безпідставно дійшов висновку про необхідність повернення обвинуваченому зазначеного майна, помилково вважаючи, що воно є власністю обвинуваченого¹.

Варто вказати, що іноді безпідставне незастосування спеціальної конфіскації під час ухвалення судового рішення судом першої інстанції є наслідком неправильного розуміння та помилкового тлумачення судами змісту ст. 96-1 КК України.

Так, наприклад, вирокі Очаківського районного суду Миколаївської області від 31.01.2019 ОСОБУ визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, та призначено йому покарання у виді позбавлення волі строком на три роки. Згідно із вирокі суду, ОСОБА, маючи умисел на незаконне придбання, носіння та зберігання вогнепальної зброї та бойових припасів, влітку 2018 року знайшов патрони в кількості 18 штук. Окрім того, у вересні 2018 року, без передбаченого законом дозволу, придбав у невстановлених осіб спортивно-мисливські гвинтівкові патрони у кількості 145 шт. та одноствольну гвинтівку. Після цього ОСОБА зазначені патрони та гвинтівку відніс до свого місця проживання, де зберігав без передбаченого законом дозволу

З огляду на те, що ст. 263 КК України не вказана у переліку статей, за якими здійснюється спеціальна конфіскація відповідно до ст. 96-1 КК України, а предмети, які визнані речовими доказами у цьому кримінальному провадженні, вилучені із обігу і не можуть бути легально реалізовані, суд дійшов висновку, що вказані речові докази – патрони та одноствольна гвинтівка підлягають знищенню, відповідно до ч. 9 ст. 100 КПК України².

Отже, відповідне судове рішення, хоч і є правильним за своїм змістом, однак викладене судом формулювання про безпідставність застосування спеціальної конфіскації з огляду на відсутність ст. 263 КК України у переліку діянь, за які, відповідно

¹ Вирок Донецького апеляційного суду від 31.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79566829>

² Вирок Очаківського районного суду Миколаївської області від 31.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79520729>

до ст. 96-1 КК України, необхідно застосувати спеціальну конфіскацію, вказують на неправильне тлумачення норми про спеціальну конфіскацію. Відповідно до ст. 96-1 КК України серед підстав застосування спеціальної конфіскації передбачено вчинення умисного суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі. А з огляду на те, що санкція ч. 1 ст. 263 КК України передбачає основне покарання у виді позбавлення волі, є формальні підстави для застосування спеціальної конфіскації в цьому випадку. Зовсім інше – неможливість конфіскувати вказані у кримінальному провадженні предмети злочину через таку їх ознаку, як пов'язаність із незаконним обігом, зокрема, вилучення їх із обігу, а відтак і необхідність знищення останніх на підставі п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК України.

Водночас аналіз судової практики засвідчує, що іноді подібне неправильне тлумачення ст. 96-1 КК України здійснюють суди апеляційної інстанції під час перегляду рішень. Так, вироком Деснянського районного суду м. Чернігів ОСОБУ було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, за те, що 21.08.2018 він, перебуваючи в громадському місці, а саме в приміщенні закладу «Золотий кубок», дістав з-під одягу карабін, направив його в бік стіни вказаного приміщення та здійснив три постріли, тим самим пошкодивши майно закладу¹.

Вирішуючи справу, суд першої інстанції ухвалив такі речові докази, як 17 патронів, 10 стріляних гільз, мисливський карабін, флеш-карту, залишити у володінні ОСОБИ.

Своєю чергою, на підставі скарги прокурора, Чернігівський апеляційний суд доходить до висновку: «з огляду на те, що 17 патронів, 10 стріляних гільз та вогнепальна зброя – мисливський карабін були використані ОСОБА_2 як знаряддя вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, а також зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, вони підлягають конфіскації, відповідно до п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України»².

¹ Вирок Деснянського районного суду м. Чернігів від 17.12.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78646303>

² Вирок Чернігівського апеляційного суду від 13.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80401713>

Отже, суд апеляційної інстанції, вбачаючи в апельованому рішенні порушення норм кримінального права в частині невирішення долі речових доказів, доходить помилкового висновку про необхідність їх конфіскації на підставі ст. 100 КПК України, замість того аби конфіскувати вказані речові докази у дохід держави на підставі ст. 96-1 КК України.

Обґрунтовуючи необхідність застосування до вказаних речових доказів спеціальної конфіскації, варто зазначити, що аналогічних висновків дійшов Верховний Суд України, висловивши свою позицію в постанові від 07.06.2018 у справі № 409/654/17 (номер провадження № 51-2759км18)¹. Зокрема, з матеріалів кримінального провадження, яке переглядалося судом касаційної інстанції, вбачається, що прокурор звернувся до апеляційного суду зі скаргою, в якій ставив питання про зміну вироку у зв'язку з неправильним застосуванням районним судом ст.ст 96-1, 96-2 КК України. Зі змісту ухвали Апеляційного суду очевидно, що апеляційний суд, не погодившись із рішенням суду першої інстанції, слушно послався на чч. 1, 3 ст. 96-1 КК України, і дійшов правильного висновку про необхідність задоволення апеляційної скарги прокурора та конфіскації набоїв на користь держави.

Відтак Верховний суд дійшов висновку, що доводи прокурора про допущення суперечностей апеляційним судом було підтверджено та прийняв рішення змінити Ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 22.08.2017 щодо ОСОБА_1, а саме, виключити з мотивувальної частини ухвали вказівку суду про незастосування спеціальної конфіскації.

Водночас правовий аналіз 43 вироків, у яких суди першої інстанції доходять висновку про відсутність підстав для застосування спеціальної конфіскації, засвідчує, що здебільшого такі висновки є обґрунтованими. Так, 09.01.2019 Комінтернівський районний суд м. Харків, розглянувши матеріали кримінального провадження стосовно ОСОБА_1, встановив таке: 03.09.2018 ОСОБА_1, перебуваючи в кімнаті квартири, де він мешкав із дозволу власників квартири, реалізуючи свій раптово виниклий

¹ Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, із метою особистої наживи, користуючись відсутністю мешканців квартири, шляхом вільного доступу, взяв зі шкатулки, яка знаходилась на полиці в серванті, ювелірний виріб у вигляді золотого хрестика вартістю 475 грн 58 коп., що належить ОСОБА_2, після чого з місця події зник, а викрадене майно обернув на свою користь. Окрім того, 10.09.2018 ОСОБА_1 перебуваючи в кімнаті квартири, де він мешкав із дозволу власників квартири, шляхом вільного доступу повторно, таємно викрав майно, що належить ОСОБА_2, чим спричинив йому матеріальну шкоду на загальну суму 710 грн 00 коп. Водночас 10.09.2018, ОСОБА_1, прийшовши до свого знайомого ОСОБА_2, який у той час перебував у господарському приміщенні, з метою особистої наживи, під приводом необхідності здійснити дзвінок, отримав від ОСОБА_2 належний йому мобільний телефон вартістю 2670 грн 00 коп., після чого з місця події зник, а незаконно отримане ним майно обернув на свою користь¹.

Вирішуючи питання про визнання винним за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185, суд доходить висновку, що підстави для застосування спеціальної конфіскації відсутні.

Прикладом правильного незастосування судом ст. 96-1 КК України є рішення Комінтернівського районного суд м. Харків. Так, розглядаючи кримінальне провадження про обвинуваченню ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 314, ч. 1 ст. 187, ч. 3 ст. 289 КК України, суд встановив, що ОСОБА_3, 29.07.2014 умисно, переслідуючи корисливий мотив, із метою заволодіння транспортним засобом, під приводом проїхати на автомобілі для його подальшої купівлі з дозволу володільця ОСОБА_4, разом із ним та ОСОБА_5 сів у автомобіль, та з метою пошуку грошей для розрахунку за автомобіль, під'їхав до кіоску «Кулінічі», де придбав каву, в яку підсипав диетилтриптамін. У цей же день ОСОБА_3, із метою подолання в майбутньому опору з боку ОСОБА_4 та ОСОБА_5, у цьому автомобілі передав вказану каву з особливо небез-

¹ Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 09.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79075433>

печною психотропною речовиною останнім, які вжили її, від чого у ОСОБА_4 та ОСОБА_5 різко погіршилось самопочуття. Після чого ОСОБА_3, реалізуючи свій злочинний намір, під приводом пошуку грошей для розрахунку за автомобіль, їздив по місту, підшукуючи зручний момент та обстановку для заволодіння транспортним засобом. Під приводом заправки направився з ним в чагарники, де скориставшись поганим самопочуттям ОСОБА_4 та неможливістю чинити опір останнім, застосовуючи насильство, небезпечне для життя та здоров'я потерпілого, наніс один удар продовгуватим металевим предметом по голові ОСОБА_4, від чого останній впав на землю, на коліна, спершись на руки. Після чого ОСОБА_3 наніс удар кулаком по потилиці ОСОБА_4 та близько десяти ударів ногами по спині останнього, спричинивши потерпілому тілесні ушкодження у вигляді закритої травми грудної клітки. Після цього, ОСОБА_3, погрожуючи вбивством ОСОБА_4 та ОСОБА_5, ривком вирвав із рук ОСОБА_4 його сумку типу «барсетка», з якої забрав собі гроші в сумі 700 гривень та 1000 доларів США, що в перерахунку на гривню, на момент вчинення злочину, згідно з курсом Національного банку України, становить 11987,70 грн, та два мобільні телефони. Після цього ОСОБА_3, під'їхавши на цьому автомобілі до автовокзалу в м. Харкові, реалізуючи свій злочинний намір, проти волі користувача, сказав ОСОБА_4 та ОСОБА_5 вийти з вказаного автомобілю. Після залишення салону автомобіля останніми, ОСОБА_3 на цьому автомобілі зник у невстановленому напрямку. Відтак ОСОБА_3 заволодів грошима на загальну суму 12687,70 грн та автомобілем вартістю 31275 грн, розпорядившись викраденим на свій власний розсуд¹.

Ухвалюючи рішення, суд першої інстанції дійшов висновку, що з огляду на те, що потерпілим ОСОБА_4 був заявлений цивільний позов до обвинуваченого ОСОБА_3 про стягнення спричиненої матеріальної шкоди на суму 12687,70 грн, підстави для застосування спеціальної конфіскації відсутні. Питання щодо речових доказів вирішено відповідно до ст. 100 КПК України.

¹ Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 14.01.2019.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79153068>

В іншій справі про обвинувачення ОСОБИ_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 КК України, Млинівський районний суд Рівненської області встановив, що ОСОБА_1, обіймаючи з 03.07.2017 посаду начальника Млинівського районного управління головного управління Держпродспоживслужби в Рівненській області, одержав на порозі будинку за місцем свого проживання від громадянина ОСОБА_3 неправомірну вигоду для себе в розмірі 500 доларів США, що еквівалентно 14048 грн, за вплив на прийняття рішень щодо непризначення перевірок діяльності виробничого приміщення ОСОБА_3¹.

Суд дійшов правильного висновку про відсутність підстав для застосування спеціальної конфіскації до коштів в сумі 500 доларів США, адже вони належать ОСОБА_3 і є речовими доказами по справі.

Чітке розуміння судом першої інстанції відмінності предметів спеціальної конфіскації від речових доказів та відповідно правильне незастосування спеціальної конфіскації простежується у рішенні Комінтернівського районного суду м. Харків 27.03.2019 у справі № 641/1219/18, яким ОСОБА_1 була визнана винною у вчиненні злочину, передбаченому ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 185 КК України². Зокрема, ОСОБА_1, раніше судимий за вчинення корисливого злочину проти власності, 31.01.2018 направився до водного автомату в м. Харків, де, з корисливих мотивів, із метою наживи, скориставшись тим, що за його діями ніхто не спостерігає, піднявся на дах водного автомату та, дотягнувшись до кондиціонеру, який знаходиться на кіоску, за допомогою плоскогубців, які він приніс зі собою, тримаючи фреонові магістралі від кондиціонеру, скрутив їх руками, під час чого був затриманий.

З огляду на те, що під час вчинення злочину як засіб вчинення злочину ОСОБА_1 використовувала плоскогубці, які не становлять матеріальної цінності, тому не є предметом, який можливо звернути в дохід держави, суд дійшов висновку щодо

¹ Вирок Млинівського районного суду Рівненської області від 29.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79476913>

² Вирок Дніпровського апеляційного суду від 27.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80815609>

відсутності підстав для застосування спеціальної конфіскації плоскогубців.

Теза, що судова практика в частині ухвалення рішень про відсутність підстав для застосування спеціальної конфіскації є більш-менш сталою, а суди при цьому правильно тлумачать та застосовують норми кримінального права, підтверджується і у рішеннях судів апеляційної інстанції.

Так, наприклад, вироком Оболонського районного суду м. Київ від 05.09.2018 ОСОБА_3 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 187 КК України¹. Зокрема, судом встановлено, що, катаючись на велосипеді, ОСОБА_3 познайомився з ОСОБА_1 і, увійшовши в довіру останньої, дістав правою рукою з кишені шортів розкладний ніж, підійшовши впритул до ОСОБА_1, тримаючи ніж у правій руці, схопив останню правою рукою за шию, при цьому демонструючи ніж ОСОБА_1 перед її обличчям, спрямував лезо ножа до її шиї, з метою придушення її волі до самооборони та можливості чинити опір його злочинним діям. Після чого ОСОБА_3 наказав ОСОБА_1 мовчати та проти волі останньої потягнув її до кущів та своєю лівою рукою утримував ОСОБА_1 за шию та її верхній одяг для подолання її опору, а правою рукою ОСОБА_3 із задньої кишені її джинсів дістав грошові кошти однією купюрою в розмірі 200 грн, які належать ОСОБА_1. Після чого ОСОБА_3 з місця вчинення кримінального правопорушення зник, а викраденим майном розпорядився на власний розсуд.

На вказаний вирок суду прокурор у провадженні подав апеляційну скаргу, в якій, не оспорюючи доведеність винуватості, посилаючись на неправильне застосування судом закону України про кримінальну відповідальність, зазначив, що суд першої інстанції безпідставно не застосував до обвинуваченого ОСОБА_3 ст. 96-1 КК України, яка у цьому випадку підлягає обов'язковому застосуванню, оскільки, відповідно до санкції ч. 1 ст. 187 КК України, за вчинення цього злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від 3 до 7 років. При цьому, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 96-2

¹ Вирок Оболонського районного суду м. Київ від 05.09.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77466913>

КК України, у цьому разі в матеріалах провадження відсутні дані та підтвердження того, що грошові кошти, якими заволодів ОСОБА_3 під час вчинення розбійного нападу, повернуті потерпілій ОСОБА_1, або того, що ОСОБА_3 відшкодував завдану майнову шкоду потерпілій у розмірі 200 грн.

Водночас колегія суддів Київського апеляційного суду¹ з твердженнями апеляційної скарги прокурора в частині неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність, а саме у незастосуванні до обвинуваченого положення ст. 96-1 КК України, не погодилася. Зокрема, на думку суду, та обставина, що ч. 1 ст. 96-1 КК України самі по собі не є безумовною підставою для такої конфіскації, оскільки для цього потрібні також умови, передбачені ст. 96-2 цього Кодексу. А з огляду на те, що завдана злочином шкода в розмірі 200 грн відшкодована обвинуваченим у повному обсязі, колегія суддів не вбачала законних підстав для висновку, що судом першої інстанції допущено неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність у питанні незастосування спеціальної конфіскації.

В іншій справі про визнання винним ОСОБА_3 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, Київський районний суд м. Харків, постановляючи вирок, також дійшов до правильного висновку про відсутність підстав для застосування спеціальної конфіскації. Зокрема, вирок суду² встановлено, що наприкінці листопада 2016 року ОСОБА_6, ОСОБА_3, ОСОБА_4, з метою збагачення, вступили між собою в злочинну змову. Розподіливши між собою ролі у запланованому злочині, прибули на автомобілі в район станції метро, де ОСОБА_4 залишився у вказаному автомобілі чекати співучасників та спостерігати за навколишньою обстановкою. ОСОБА_6 разом із ОСОБА_3 підійшли до магазину на радіоринку, розташованому біля вказаної станції метро в м. Харків, де ОСОБА_3 почав спостерігати за навколишньою обстановкою, а ОСОБА_6,

¹ Вирок Київського апеляційного суду від 05.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80303999>

² Вирок Київського районного суду м. Харків від 12.09.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68816001>

використовуючи наявні в нього ключі, шляхом підбору ключа, відчинив двері вказаного магазину, після чого вони проникли у магазин, звідки таємно викрали майно, належне потерпілому ОСОБА_7, а саме: мобільні телефони, електронні планшети, нетбуки, мультимедійний програвач на загальну суму 153 417,00 грн.

У поданій апеляційній скарзі прокурор просив скасувати вирок районного суду в частині призначеного покарання у зв'язку з безпідставним незастосуванням спеціальної конфіскації. Зокрема, прокурор зазначив, що обвинувачені на місце вчинення злочину приїхали на автомобілі, викрадене майно поклали у цей же автомобіль та зникли з місця події, тобто використали його як засіб вчинення злочину, відтак транспортний засіб підлягає спеціальній конфіскації.

Однак, колегія суддів Харківського апеляційного суду доходить висновку про безпідставність її задоволення, не вбачала порушень судом першої інстанції вказаних норм кримінального права. На думку суду, правовий аналіз ст. 96-2 КК України засвідчує, що спеціальна конфіскація може бути застосована лише щодо майна, яке є власністю обвинуваченої особи або коли таке майно незаконно використовується за згодою його власника, а оскільки матеріали кримінального провадження не містять інформації, а стороною обвинувачення не надано даних щодо власника автомобіля, законних підстав для задоволення апеляційної скарги прокурора в цій частині та застосування спеціальної конфіскації немає¹.

Позитивною тенденцією під час ухвалення судами рішень без призначення спеціальної конфіскації є випадки відмови у застосуванні спеціальної конфіскації, попри формальні підстави для застосування останньої.

Вироком Іванківського районного суду Київської області від 26.12.2016² встановлено, що у листопаді 2016 року ОСОБА_1, перебуваючи у зоні відчуження внаслідок Чорнобильської катастрофи, виявив 10 листів металу загальною вагою 33 кг, які

¹ Вирок Харківського апеляційного суду від 22.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80676018>

² Вирок Іванківського районного суду Київської області від 26.12.2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63722411>

привласнив собі з метою подальшого їх переміщення за межі зони відчуження. ОСОБА_1 сховав привласнені ним листи металу в багажному відділенні свого автомобіля НОМЕР_1, які було виявлено під час перетину контрольно-пропускного пункту співробітниками поліції.

26.04.2017 Апеляційний суд Київської області своєю ухвалою вирок суду першої інстанції залишив без зміни, аргументуючи своє рішення тим, що застосування спеціальної конфіскації в цьому випадку, порушило б вимоги ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод, оскільки призначене ОСОБА_1 покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 267-1 КК у виді штрафу в розмірі 850 грн істотно менше, ніж вартість предмета спеціальної конфіскації тобто вони не співрозмірні між собою¹.

Із зазначеним висновком погодилася і колегія суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. На думку суду, спеціальна конфіскація, відповідно до ч. 1 ст. 96-1 КК України, полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Санкція ч. 1 ст. 267-1 КК передбачає покарання за вчинення цього злочину у виді штрафу від п'ятдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від одного до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

¹ Ухвала Апеляційного суду Київської області від 26.04.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66249438>

Водночас, згідно зі ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції з прав людини і основоположних свобод, кожна фізична чи юридична особа має право на повагу до своєї власності. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини, застосування конфіскації майна в конкретному випадку відповідатиме вимогам ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції не просто за умови, якщо така конфіскація формально ґрунтується на вимогах закону, а й за умови, що така законна конфіскація у цій конкретній ситуації не порушує «справедливу рівновагу між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб». Зокрема, порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції через застосування конфіскації, яка формально ґрунтувалася на положеннях національного закону, але за обставин конкретної справи була визнана «неспівмірною», оскільки покладала на заявника «надмірний індивідуальний тягар», було встановлено у справі «Ісмайлов (Ismayilov) проти Російської Федерації» від 06.11.2008.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України», чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Згідно з ч. 2 ст. 19 цього Закону, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Згідно з положеннями ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Відтак ст.ст. 96-1, 96-2 КК не можуть застосовуватися в тих випадках, коли це буде порушенням ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції¹.

На підставі правового аналізу судових рішень, у яких питання призначення спеціальної конфіскації вирішується позитивно, слід вказати, що суди загальної юрисдикції активно

¹ Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.11.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70710608>

застосовують положення спеціальної конфіскації, що вже саме по собі є позитивною тенденцією у правозастосуванні. При цьому правильне тлумачення судами ст. 96 КК України та відповідне правильне застосування спеціальної конфіскації не є поодиноким випадком.

Так, наприклад, Мар'їнський районний суд Донецької області у вирокі 23.01.2019 по справі № 200/17304/18¹ визнав ОСОБА_1 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110-2 КК України, призначив йому покарання та вирішив, що такий речовий доказ як мобільний телефон необхідно конфіскувати в дохід держави на підставі ст.ст 96-1, 96-2 КК України як знаряддя вчинення злочину. Зокрема, судом було встановлено, що ОСОБА_1 проживав у орендованому житлі спільно з одногрупниками ОСОБА_2 та ОСОБА_4. Під час спільного проживання з ОСОБА_2 та ОСОБА_4, ОСОБА_1 стали відомі дані банківської картки ОСОБА_2 та ОСОБА_4, а також пін-коди до них та паспортні дані і номери облікових карток платників податків останніх. Згодом ОСОБА_1, який був обізнаний, що ОСОБА_2 та ОСОБА_4 на банківський рахунок зарахована стипендія, в своєму мобільному телефоні завантажив додаток Приват24 та створив обліковий запис із персональними даними карткового банківського рахунку ОСОБА_2 та ОСОБА_4 для вчинення крадіжки грошових коштів. Загальна сума матеріальної шкоди, завданої протиправними діями ОСОБА_1, потерпілому ОСОБА_2 становить 2236,83 грн. Матеріальна шкода, завдана протиправними діями ОСОБА_1, потерпілому ОСОБА_4 становить 904,52 грн.

В іншій справі № 641/6360/18² вироком Комінтернівського районного суду м. Харків від 15.01.2019 встановлено, що ОСОБА_1 не зареєстрований як ФОП, що здійснює операції з металобрухтом, реалізуючи умисел, спрямований на здійснення прийому брухту чорних металів без документів, які надають дозвіл на заняття цим видом господарської діяльності, з середини квітня 2018 року організував пункт прийому метало-

¹ Вирок Мар'їнського районного суду Донецької області від 23.01.2019.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79500363>

² Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 15.01.2019.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79178764>

брухту в нежитловій будівлі, де від тоді систематично здійснював прийом брухту металу в населення з метою подальшої його реалізації. Під час обшуку було виявлено та в подальшому вилучено металобрухт загальною вагою 678,50 кг, електронні ваги, табличку з прейскурантом цін та грошові кошти в сумі 180,00 грн.

Ухвалюючи рішення про визнання ОСОБА_1 винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 213 КК України, та, призначаючи останньому відповідне покарання, суд ухвалив вказані речові докази конфіскувати в дохід держави в порядку спеціальної конфіскації.

Цікавим прикладом, який наочно демонструє правильне розуміння, а відтак і застосування судом ст. 96-1 КК України та ст. 100 КПК України, є вирок Попаснянського районного суду Луганської області від 31.01.2019 у справі № 423/3290/18¹ про обвинувачення ОСОБИ_1 у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України. Зокрема, судом встановлено, що у квітні 2018 року ОСОБА_1, перебуваючи на пасовищі, побачив покинутий бліндаж військовослужбовців ЗСУ, після чого у ОСОБА_1 виник умисел проникнути до бліндажу з метою відшукування речей та предметів, які йому будуть необхідні для домашнього господарства. Так, перебуваючи у середині бліндажу, ОСОБА_1 на підлозі побачив РПГ-22 та ручну бойову гранату РГД-5. Упевнившись, що за його діями ніхто не спостерігає, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на придбання, носіння, зберігання та збут бойових припасів без передбаченого законом дозволу, переніс вказані предмети до лісосмуги, де залишив незаконно зберігати. Згодом ОСОБА_1, під час проведення негласної слідчої дії – контроль за вчиненням злочину у формі оперативної закупки, незаконно збув особі, яка залучалася до проведення оперативної закупки, вказані предмети, отримавши від останнього грошову винагороду в сумі 2500 грн.

Із огляду на вказане, вирішуючи справу по суті, суд ухвалив, що долю речових доказів слід вирішити відповідно до вимог ст. 100

¹ Вирок Попаснянського районного суду Луганської області від у справі № 432/3290/18 (набув чинності 05.03.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79531474>

КПК України і на підставі ст. 96-1, 96-2 КК України до вилучених коштів у сумі 2500 грн застосувати спеціальну конфіскацію. Зокрема, речові докази – важіль (скобу), чеку з кільцем, металеві осколки гранати РГД-5 та порожню пускову трубу реактивної протитанкової гранати РПГ-22 – знищити; оптичний носій інформації у вигляді пластикового диску з матеріалами безперервної відеозйомки обшуку від 15.05.2018 зберігати в матеріалах досудового розслідування. Грошові кошти у сумі 2500 грн конфіскувати на підставі ст. 96-2 КК України.

Однак, не можна стверджувати про усталеність судової практики в питанні призначення спеціальної конфіскації.

Поширеною помилкою у правозастосуванні є те, що суди під час ухвалення судових рішень не відмежують предмет спеціальної конфіскації згідно зі ст. 96-1 КК України від речових доказів та вирішують долю майна, яке не є предметом спеціальної конфіскації, застосовуючи ст. 96-1 КК України замість ст. 100 КПК України.

Такий приклад є у вирокі Генічеського районного суду Херсонської області від 29.01.2019 у справі № 653/2937/18, яким ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України. Зокрема, судом встановлено, що ОСОБА_1 восени 2017 року в лісосмузі знайшов (придбав) один кущ рослини коноплі, з якого відокремив верхівки та, шляхом подальшого їх висушування і подрібнення, виготовив канабіс, який зберігав за місцем свого проживання в господарському приміщенні без мети збуту до 10.06.2018 – моменту виявлення та вилучення наркотичного засобу працівниками поліції – у кількості 52,685 г. У вказаному рішенні суд дійшов висновку, що долю речових доказів необхідно вирішити в порядку, визначеному ст.ст. 96-1, 96-2 ч. 1 п. 3 КК України. Відтак ухвалив речові докази – наркотичний засіб (канабіс) масою 52,685 г – конфіскувати на користь держави та знищити.

Очевидно, що суд першої інстанції помилково вважає, що вказані речі є предметом спеціальної конфіскації. Як предмет вчиненого злочину ці речі є одночасно і речовими доказами у справі. Більше того, вказані речові докази належать до майна, пов'язаного із незаконним обігом, а відтак підлягають знищенню на підставі п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК.

Типовою помилкою є одночасне посилання судами першої інстанції у своїх вироках на ст. 96-1 КК України та ст. 100 КПК без чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується той чи інших захід.

Таким прикладом може бути вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 03.01.2019 у справі № 535/1403/18¹ щодо обвинувачення ОСОБА_2 у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України. Зокрема, суд встановив, що ОСОБА_2 20.10.2018 поблизу річки Котелевка, шляхом варіння на вогнищі в металевих каструлях та металевій мисці розчину аміаку, розчину ацетону, оцту та насіння маку, виготовив для власного вживання без мети збуту особливо небезпечний наркотичний засіб – опій ацетильований, частину з якого помістив до полімерного шприцу об'ємом 10 мл та зберігав у належній йому «барсетці». Під час огляду місця події ОСОБА_2 надав для огляду вказану «барсетку», в якій виявлено та вилучено шприц із цією рідиною. На підставі викладеного, речові докази у кримінальному провадженні суд вирішив, відповідно до вимог ст. 96-1, п. 3 ст. 96-2 КК України, ст. 100 КПК України, конфіскувати у власність держави та знищити.

Виникає враження, що, посилаючись на ст. 96-1, п. 3 ст. 96-2 КК України, ст. 100 КПК України, суд страхує себе від того, щоб ухвалене рішення було апелюване в цій частині. Водночас подібне формулювання лише дає додаткові підстави для цього. Зокрема, застосування спеціальної конфіскації до медичного шприца 10 мл з речовиною коричневого кольору, яка містить особливо небезпечний наркотичний засіб – опій ацетильований, є порушенням норм кримінального та процесуального права, адже вказаний речовий доказ не є предметом спеціальної конфіскації, а має бути знищеним на підставі п. 3 ч. 9 ст. 100 КПК України.

Ще одним прикладом подібного правозастосування є вирок Ренійського районного суду Одеської області від 20.03.2019 у справі

¹ Вирок Котелевського районного суду Полтавської області у справі № 535/1403/18 (набув чинності 05.02.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78993082>

№ 510/1590/18¹ щодо обвинувачення ОСОБА_1 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК України. Так, суд першої інстанції доходить висновку, що вилучені знаряддя лову підлягають конфіскації на підставі ст. 100 КПК України.

Отже, аналіз судової практики засвідчує, що, незважаючи на недосконалість правового регулювання питань спеціальної конфіскації у чинному кримінальному законодавстві України, практика застосування розглядуваного заходу кримінально-правового характеру розвивається активно.

Той факт, що суди активно застосовують під час прийняття судових рішень ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, свідчить, що вказана правова норма обґрунтовано знайшла своє місце в системі кримінального права. Водночас недосконала правова регламентація спеціальної конфіскації призводить до плутанини і помилок у правозастосуванні, що, своєю чергою, відображається на формуванні суперечливої судової практики.

Правовий аналіз судових рішень вказує, що сфера застосування спеціальної конфіскації на практиці є значно вужчою, ніж це регламентовано ст. 96-1 КК України. Зокрема, із 116 проаналізованих судових вироків спеціальна конфіскація застосовувалася так: за діяння, передбачені ч. 1 ст. 190 КК України, – 2 рази; ч. 1 ст. 204 – 7 разів; ч. 1 ст. 249 – 30 разів; ч. 1 ст. 310 КК України – 3 рази. При цьому підставою застосування спеціальної конфіскації в аналізованих вироків було вчинення злочинів, передбачених: ст. 309 КК України – 19 разів; ст. 185 – 12 разів; ст. 121 – 2 рази; ст. 263 – 15 разів; ст. 361 – 1 раз; ст. 201 – 1 раз; ст. 369 – 10 разів; ст. 246 – 3 рази; ст. 289 – 1 раз; ст. 303 – 2 рази; ст. 122 – 1 раз; ст. 110-2 – 1 раз; ст. 307 – 2 рази; ст. 115 – 1 раз; ст. 368-4 – 1 раз; ст. 187 – 2 рази; ст. 333 – 2 рази; ст. 297 – 1 раз; ст. 361 КК України – 1 раз.

Отже, із 30 статей, які містяться у переліку ст. 96-1 КК України, на практиці спеціальна конфіскація призначалася лише за чотири із них. Здебільшого умовою застосування спеціальної конфіскації була передбаченість у санкції конкретної статті

¹ Вирок Ренійського районного суду Одеської області у справі № 510/1590/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80598045>

відповідного виду покарання. Відтак, можна стверджувати, що законодавче розширення меж застосування спеціальної конфіскації на практиці не знаходить свого підтвердження, а визначення конкретного переліку діянь як умови застосування спеціальної конфіскації є таким, що переважтажує зміст вказаної кримінально-правової норми.

Ознайомлення із практикою застосування спеціальної конфіскації дає змогу констатувати, що судова практика в питанні застосування спеціальної конфіскації не є усталеною. Поширеною помилкою у правозастосуванні є те, що суди під час ухвалення судових рішень не відмежовують предмет спеціальної конфіскації згідно зі ст. 96-1 КК України від речових доказів та вирішують долю майна, яке не є предметом спеціальної конфіскації, застосовуючи положення Кримінального кодексу України, а не ст. 100 КПК України. Типовою помилкою є також одночасне посилання судами у тексті своїх рішень на положення вказаних статей без чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується той чи інший захід.

При цьому судова практика в частині прийняття рішень про відсутність підстав для застосування спеціальної конфіскації є більш-менш сталою, суди правильно тлумачать та застосовують положення норм кримінального права, хоча є випадки ігнорування судами положень ст. 96-1 КК України та безпідставне незастосування спеціальної конфіскації тоді, коли вона підлягала застосуванню.

Узагальнюючи, необхідно зазначити, що нині судова практика у питанні застосування спеціальної конфіскації проходить етап свого формування. Те, що суди активно застосовують під час прийняття судових рішень ст.ст. 96-1, 96-2 КК України, свідчить, що вказана правова норма обґрунтовано знайшла своє місце в системі кримінального права. Водночас недосконала правова регламентація спеціальної конфіскації призводить до плутанини і помилок у правозастосуванні, що, своєю чергою, відображається на формуванні суперечливої судової практики.

Висвітлені в рамках цього дослідження питання дають змогу запропонувати власне бачення вирішення проблемних питань, пов'язаних із спеціальною конфіскацією як заходу кримінально-

правового характеру та сформулювати пропозиції удосконалення спеціальної конфіскації як кримінально-правового інституту.

Для цього, насамперед, на законодавчому рівні необхідно чітко розмежувати сферу застосування схожих між собою заходів, а саме: конфіскації майна як виду кримінального покарання (ст. 59 КК України), спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру (ст.ст. 96-1, 96-2 КК України), а також конфіскації знарядь, засобів, предметів, що передбачено в ст. 100 КПК України як процесуальна (процедурна) категорія.

Із огляду на закріплення спеціальної конфіскації як кримінально-правового інституту, цей захід має призначатися відповідно до норм кримінального закону за невиконання (або порушення) правових приписів, що містяться у Кримінальному кодексі України, а також у відповідних міжнародних актах (конвенціях), ратифікованих нашою державою. Відтак, із кримінального законодавства України необхідно вилучити норми, які регулюють питання кримінального процесуального права. Зокрема, вважаємо за необхідне виключити ч. 3 ст. 96-1 КК України, оскільки вона передбачає вирішення питань процесуального, а не матеріального характеру та сприяє ототожненню спеціальної конфіскації та конфіскаційних заходів кримінально-правового змісту.

Водночас необхідно скасувати у ч. 9 ст. 100 КПК України вказівку на гроші, цінності та інше майно, які можуть бути предметом спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру, тобто виключити із вказаної кримінально-процесуальної норми положення, які стосуються питань спеціальної конфіскації.

Щодо розмежування сфери застосування спеціальної конфіскації та конфіскації майна як покарання, то для цього потрібно змінити підхід законодавця до визначення умов застосування спеціальної конфіскації, зокрема законодавчі зміни мають бути спрямовані на перелік діянь, за які може бути застосований розглядуваний захід кримінально-правового характеру.

Зокрема, нагадаємо, що нині критерій, за яким сформовано перелік діянь, вчинення яких дає можливість застосувати спеціальну конфіскацію відповідно до ч. 1 ст. 96 КК України, відсутній. Це не лише створює проблему в питаннях практич-

ного застосування вказаного заходу, а й зумовлює обґрунтовані суперечки щодо визначення правової природи спеціальної конфіскації та доцільності її застосування саме як заходу кримінально-правового характеру.

Відтак, для наближення спеціальної конфіскації за її правовою природою до інших заходів кримінально-правового характеру, пропонується вилучити перелік складів кримінальних правопорушень, за які застосовується спеціальна конфіскація, і не обмежувати її застосування будь-яким переліком, який у сучасних умовах законотворення може бути змінений під впливом різних обставин чи ситуацій. Натомість, необхідно передбачити застосування спеціальної конфіскації за вчинення будь-яких умисних кримінальних правопорушень та діянь, що підпадають під ознаки такого діяння, передбаченого нормами Особливої частини КК України, і не є кримінальними правопорушеннями. Іншими словами, спеціальна конфіскація має застосовуватися у випадках вчинення умисних кримінальних правопорушень або діянь, що мають ознаки таких кримінальних правопорушень, незалежно від ступеня їх тяжкості, чи виду покарання, яке застосовується за його вчинення. Вчинення умисно будь-якого кримінального правопорушення чи суспільно-небезпечного діяння має мати наслідком, крім покарання, ще й відібрання в особи всього отриманого від вчинення такого діяння майна, знаряддя та засобів, що використовувалися під час його вчинення чи підготовки, а також усіх благ від скоєного, незалежно від трансформації, якої вони зазнали.

Також доцільно закріпити на законодавчому рівні мету спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 96-1 КК України. При цьому, з огляду на завдання, поставлені перед спеціальною конфіскацією та сутнісні особливості останньої як іншого заходу кримінально-правового характеру, вона найбільшою мірою має бути орієнтована на досягнення цілей загальної та спеціальної превенції, а також відновлення соціальної справедливості, що повністю узгоджується з європейською практикою розуміння природи вказаного заходу кримінально-правового характеру. Відтак мету спеціальної конфіскації доцільно визначити у ч. 2 ст. 96-1 КК України так: «Метою

спеціальної конфіскації є припинення кримінально протиправної діяльності, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень».

У зв'язку з наведеними міркуваннями вважаємо, що ст. 96-1 КК України треба викласти у новій редакції. Зокрема:

Стаття 96-1. Спеціальна конфіскація

1. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

2. Метою спеціальної конфіскації є припинення кримінально-протиправної діяльності, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

3. Спеціальна конфіскація застосовується на підставі:

- 1) обвинувального вироку суду;
- 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Продовжуючи досліджувати систематизацію нормативного матеріалу в цьому аспекті, слушною є думка Н. А. Орловської, що паралельне існування конфіскації майна та спеціальної конфіскації переслідує мету максимально широкого «накриття» фінансових ресурсів правопорушників¹, такий стан речей лише посилює проблему встановлення галузевої належності спеціальної конфіскації. Відтак, наступний законодавчий крок вбачається у відмові від застосування такого виду покарання, як конфіскація майна, не

¹ Орловская Н. Актуальные проблемы уголовно-правовой регламентации специальной конфискации. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі*: матеріали інтернет-конференції, присвяченої пам'яті Л. В. Багрій-Шахматова (м. Одеса, 27 грудня 2013 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. С. 111–114.

лише тому, що вона порушує право приватної власності, а й тому, що видозмінена спеціальна конфіскація за своїм змістом повністю поглине конфіскацію як вид покарання.

Що стосується пропозицій щодо удосконалення положень ст. 96-2 КК України, то більш чіткої регламентації потребують випадки застосування спеціальної конфіскації, визначення кола осіб, щодо яких вона застосовується, а також порядок призначення спеціальної конфіскації. Насамперед потрібно виключити пункти 3, 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, оскільки йдеться про необхідність кримінально-процесуального реагування на наявні у кримінальному провадженні предмети, знаряддя, засоби, доля яких вирішується під час розслідування справи і судового розгляду. Спеціальна конфіскація має остаточно позбавити особу можливості володіти майном з огляду на те, що воно їй, як правило, не належить або має певні особливості, через які особа й позбавляється його, а не тимчасові правообмеження особи, обумовлені необхідністю розслідування та судового вирішення кримінального провадження, як кримінально-процесуальний захід¹.

Окрім того, правовий аналіз ст. 96-2 КК України, яка сформульована так: «спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення» (п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України), «спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення» (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України), «спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно були предметом кримінального правопорушення ...» (п. 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України) та «спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення ...» (п. 4 ч. 1 ст. 96-2

¹ Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda*. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–87.

КК України), дає підстави вважати, що умовою для застосування спеціальної конфіскації до майна, вказаного у п. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, є вчинення особою лише кримінального правопорушення. Вказане законодавче формулювання ст. 96-2 КК України може призвести до його неоднакового тлумачення та, відповідно, і правозастосування. Зокрема, трактуватися так, що за умови вчинення особою умисно суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 96-1 КК України, гроші цінності та інше майно, яке передбачене у ст. 96-2 КК України, не можуть підлягати спеціальній конфіскації. Відтак, із одночасним вилученням п. 3, 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, вказана редакції ст. 96-2 КК України, має зазнати змін і в цьому аспекті.

Варто також вказати, що, запроваджуючи спеціальну конфіскацію до системи інших заходів кримінально-правового характеру, законодавець цілком виправдано захищає права добросовісного набувача майна (абз. 3 ч. 4 ст. 96-2 КК України), а також власника (законного володільця) майна чи особи, потерпілої від кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 96-2 КК України). Такий підхід є виправданим, адже задоволення майнових претензій потерпілої особи сприятиме цілям запровадження спеціальної конфіскації – відновлення справедливості, а також спеціальній і загальній превенції.

Спеціальній конфіскації, за чинним КК України, підлягають також гроші, цінності, інше майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України). Це положення слід залишити загалом без змін. Але є сумнів щодо правильності його формулювання. Вважаємо, що гроші, цінності, інше майно підлягають спеціальній конфіскації й у випадку призначення, й у разі використання їх для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення. Тому пропонуємо до п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України внести такі зміни: «2) призначалися або використовувалися для схиляння ...».

Проблематика призначення спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, передбачених у ч. 2 ст. 96-2 КК

України, зокрема, відібрання в особи грошової суми в еквіваленті вартості майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, але відсутнє станом на момент постановлення судом вироку, пов'язана із правовою природою такої грошової суми, зокрема, можливої відсутності кримінально протиправного зв'язку між таким майном та вчиненням особою діянням.

З огляду на вказане, можна запропонувати два шляхи вирішення цієї проблеми. Перший полягає у виключенні із Кримінального кодексу України положень ч. 2 ст. 96-2 або принаймні внесення до останньої відповідних змін. Другий – у залишенні ч. 2 ст. 96-2 КК України у чинній редакції та виключенні положення ст. 54 КК України, які регламентують порядок застосування такого виду додаткового покарання, як конфіскації майна. При цьому, як уже зазначалося, більш обґрунтованим видається другий підхід, адже він узгоджується та відповідає практиці багатьох європейських держав та підтримується вітчизняними науковцями. Так, наприклад, М. І. Хавронюк вважає, що цей вид покарання треба трансформувати¹.

Правовий аналіз ч. 4 ст. 96-2 КК України дає підстави зазначити про запровадження на законодавчому рівні таких категорій, як «третя особа», «добросовісний набувач», а також «особа, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність або в стані неосудності». Перші два поняття позначають суб'єктів, до яких може бути застосована спеціальна конфіскація та, відповідно, до яких вказаний захід не застосовується. При цьому, жодне із цих понять не знаходить свого закріплення у нормах Кримінального кодексу України. Щодо третьої особи, то зі змісту ч. 4 ст. 96-2 КК України очевидно, що це є ніхто інший, як недобросовісний набувач. Відтак, незважаючи на підміну терміна «третя особа» замість «недобросовісний набувач», розуміння правового статусу такої особи не створює труднощів.

Натомість, можна цілком погодитися із зауваженнями І. В. Глов'юка щодо «винаходу» законодавцем нового терміна – «особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність або

¹ Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.

в стані неосудності»¹. Відтак, останнє із ч. 4 ст. 96-2 КК України має бути вилучене.

Деякі міркування потрібно висловити і щодо випадків, коли спеціальна конфіскація у чинній редакції ст. 96-2 КК України взагалі не охоплюється відведеними законом для неї межами. Зокрема, не зовсім зрозумілим є п. 5 ст. 96-2 КК України, у якому йдеться, що спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей, іншого майна, які згідно із законом підлягають поверненню власнику чи законному володільцю або призначені для відшкодування шкоди, завданої злочином².

Так, майно, яке незаконно набуте внаслідок вчинення кримінального правопорушення, або ж використовувалося (призначалося) для вчинення кримінального правопорушення має бути спершу конфісковане (відібране), а вже потім суд вирішує подальшу долю вилученого майна, тобто майно або повертається потерпілому, або ж залишається у власності держави. Зрозуміло, що поверненню підлягає все, що було набуто особою в результаті вчинення кримінального правопорушення. При цьому, коли особа використовує або призначає свої власні гроші, цінності чи інше майно для кримінально-протиправної діяльності, то після конфіскації вони не повертаються винному, а звертаються в дохід держави. Тобто, у вказаних випадках, спеціальна конфіскація спрямована на відібрання у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, майна, різного за своїм правовим статусом: у першому випадку – чужого для такої особи, а у другому – належного їй. І хоча вилучене майно потрапляє у розпорядження держави у двох вказаних вище випадках, у першому держава є законним володільцем вилученого майна, а в другому – власник.

Вказане дає змогу стверджувати про необхідність запровадження змін до чинної редакції ст. 96-2 КК України, зокрема виключення із неї п. 5.

¹ Глов'юк І. В. Спеціальна конфіскація і питання кореляції норм матеріального і процесуального права. *Кримінальна юстиція в очікуванні змін: збірка тез III Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 22–23 вересня 2017 р.). Львів, 2017. С. 44–47.

² Конституція Республіки Кипр от 16.08.1960. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/cypros/cyprus-r.htm

Уніфікації потребують також абзац 3 ч. 4 та ч. 5 ст. 96-2 КК України, адже в них, по суті, вирішується правовий статус майна і встановлюються наслідки щодо нього. Тому пропонується їх об'єднати і викласти частину 5 ст. 96-2 КК України у такій редакції: «Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, які, згідно із законом, підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначенні для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Спеціальна конфіскація не застосовується до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача».

Отже, пропонуємо ст. 96-2 КК України викласти в такій редакції:

Стаття 96-2. Випадки застосування спеціальної конфіскації

1. Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності, інше майно:

1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, та/або є доходами від такого майна;

2) призначалися або використовувалися для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

2. Якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у пункті 1 частини 1 цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини 1 цієї статті, на момент прийняття рішення про спеціальну конфіскацію не можлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що еквівалентна вартості такого майна.

3. Спеціальна конфіскація застосовується також щодо особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку

з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом, окрім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

4. Гроші, цінності, а також кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначені в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–2 частини першої цієї статті.

5. Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей, іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Завершуючи, зазначимо, що ті пропозиції, які сформульовані у цій монографії та стосуються удосконалення і уніфікації кримінального законодавства у частині, що стосується спеціальної конфіскації, є відповідними сучасним вимогам розвитку кримінального права держав Європейського Співтовариства.

Відтак перешкод, які б завадили удосконаленню норм кримінального права, що регламентують спеціальну конфіскацію, немає. Більше того, нині чітко визначається тенденція пришвидшення темпів міжнародного нормотворення, зокрема й у сфері кримінального права, що сприяє появі новітніх підходів до розвитку кримінально-правових інститутів.

Варто зазначити також, що запропоновані пропозиції щодо удосконалення правової регламентації спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, безумовно, можуть бути доповнені і розвинуті з урахуванням змін, що відбуваються у теорії і правозастосовній практиці.

ВИСНОВКИ

У монографії системно проаналізовано спеціальну конфіскацію як іншого заходу кримінально-правового характеру в кримінальному праві, здійснено теоретичні узагальнення, а також запропоновано нове бачення в напрямі вирішення наукової проблеми правової регламентації та застосування спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру в умовах сучасної кримінально-правової дійсності. Отримані у процесі дослідження результати, теоретичні висновки і практичні рекомендації можуть мати значення для подальшого розвитку теорії кримінального права та у правотворчості з метою вдосконалення кримінального законодавства з питань спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру.

Вивчення спеціальної літератури, кримінального законодавства України попередніх років та чинних кримінально-правових приписів, а також законодавства деяких зарубіжних держав у рамках цієї монографії дало змогу зробити такі висновки:

1. Нині у сучасній кримінально-правовій науці питання спеціальної конфіскації є одним із гостро обговорюваних та актуальних. Чимало питань спеціальної конфіскації залишаються нез'ясованими, а ті, що досліджувалися деякими вченими, й досі є дискусійними. Такими є: питання правової природи спеціальної конфіскації, її місця в системі кримінально-правових норм, предмета спеціальної конфіскації, її мети, умов, підстав застосування та дотримання при цьому принципу непорушності права власності особи, а також питання доцільності виключення конфіскації майна зі системи покарань України та застосування замість неї спеціальної конфіскації.

2. Аналіз стану правової регламентації спеціальної конфіскації у чинному законодавстві України (ст.ст. 96-1, 96-2 КК України) дав підстави для висновку, що попри нормативну визначеність питань спеціальної конфіскації її правова регламентація є недосконалою і потребує подальшого реформування. Зміни, яких редакція ст. 96-1 КК України зазнавала п'ять разів, не вирішили

всіх проблем регламентації цього заходу впливу і є наочною демонстрацією того, що вказаний інститут перебуває у процесі свого становлення та потребує вдосконалення.

Водночас, закріплення основних положень, які регулюють спеціальну конфіскацію у чинному КК України, зокрема визнання її матеріально-правовим інститутом, вважається позитивним кроком у розвитку кримінального законодавства України. Це обумовлено не лише прагненням України до входження у ЄС, а й необхідністю увідповіднення правового регулювання подібних правовідносин міжнародному досвіду і тими позитивними змінами, які відбулися в суспільному, економічному та політичному житті України як правової держави за минулі роки. Тобто поява інституту спеціальної конфіскації у чинному КК України обумовлена міжнародно-правовими, загально соціальними та нормативними чинниками, хоча історичних передумов для появи цього заходу кримінально-правового характеру у кримінальному законодавстві України немає.

3. Вивчення кримінального законодавства Європейських держав щодо регламентації спеціальної конфіскації дає можливість констатувати, що остання в тій чи іншій формі відома більшості держав ЄС. Водночас у європейському кримінальному законодавстві питання правової природи цього заходу, а також підстави і порядок його застосування регламентуються по-різному. Неоднаково вирішуються і питання, пов'язані з термінологією досліджуваного явища. На відміну від чинного КК України, у кримінальних кодексах більшості держав ЄС термін «спеціальна конфіскація» не вживається, натомість використовується поняття «конфіскація майна». Це обумовлено відсутністю одночасного існування у зарубіжному законодавстві конфіскації майна як виду покарання та конфіскації, яка, за своєю суттю, покаранням не є. Відтак розмежовувати ці заходи в системі кримінально-правових норм шляхом наділення одного з них такою додатковою ознакою, як «спеціальна», немає потреби. Крім того, конфіскація майна у законодавстві більшості держав ЄС (окрім Республіки Латвії, в якій конфіскація, як і в Україні, є видом покарання) тлумачиться як інший, ніж покарання, наслідок вчинення кримінального правопорушення, зокрема: як захід карального впливу, додатковий наслідок вчинення криміналь-

ного правопорушення, майновий захід безпеки або ж попереджувальний захід. А в окремих державах (скажімо, у Франції), де конфіскація в одній зі своїх правових форм є видом покарання, вона, з точки зору кримінального права України, є саме «спеціальною», тобто має на меті не каральну спрямованість, а є механізмом позбавлення особи того майна, яким вона володіє без законних підстав. Відібрання в особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, у рамках конфіскації не всього майна, що належить їй, а лише того, яке має «незаконний характер», було засобом або знаряддям вчинення кримінального правопорушення, якраз і об'єднує підхід законодавця у правовій регламентації цього заходу впливу у кримінальному законодавстві практично всіх Європейських держав та чинного КК України.

4. Визначаючи місце спеціальної конфіскації в системі заходів кримінально-правового впливу, на підставі аналізу положень чинного КК України, встановлено, що механізм кримінального реагування держави на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється за допомогою системи заходів, до яких належать і покарання, і некаральні кримінально-правові заходи впливу, які відрізняються від першого за своєю суттю та призначенням. Система таких заходів впливу в чинному КК України представлена у Розділі XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру», які поділяються на ті, через які реалізується кримінальна відповідальність, і ті, через які не реалізується кримінальна відповідальність. Аналіз ст.ст. 96-1, ст. 96-2 КК України дає підстави стверджувати, що спеціальна конфіскація може бути застосована і до особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, і до особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, що не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення. Тож, особливістю спеціальної конфіскації як некарального кримінально-правового заходу є те, що, в одних випадках, вона є формою реалізації кримінальної відповідальності, а в інших, – реалізується поза межами кримінальної відповідальності. Цю особливість спеціальної конфіскації помилково сприймають як таку, що відрізняє її від інших заходів кримінально-правового характеру всередині системи таких заходів. Натомість, доведено, що «іншість» спеціальної конфіскації криється у її відмінності від покарання, тому,

з огляду на її правову природу, вона цілком виправдано та обґрунтовано належить, відповідно до КК України, до системи інших заходів кримінально-правового характеру.

5. Встановлено, що як принципово новий та самостійний інститут кримінального права спеціальна конфіскація наділена власним кримінально-правовим змістом, характеризується особливим предметом і має визначену мету. Одночасно наголошено на розбалансованості кримінально-правових приписів, що, своєю чергою, є підґрунтям для продовження дискусій про міжгалузевий характер спеціальної конфіскації, або про необхідність її регламентації лише у нормах кримінального процесуального права. Це, зокрема, продиктовано тим, що поряд зі спеціальною конфіскацією КК України передбачає такий вид покарання, як конфіскація майна; тоді як ст. 100 КПК України також регламентує питання спеціальної конфіскації, чим дублює приписи кримінального права. Отож, обґрунтовано, що спеціальна конфіскація є галузевим інститутом кримінального права, який має відмінну від покарання правову природу, та наголошено на необхідності виключення зі ст. 100 КПК України приписів про спеціальну конфіскацію.

6. У результаті дослідження запропоновано авторське визначення поняття «спеціальна конфіскація» як примусового, безоплатного заходу кримінально-правового характеру, який: застосовується до особи за умисне вчинення нею кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України; полягає у позбавленні такої особи будь-яких майнових благ, отриманих у результаті його вчинення (незалежно від трансформацій, яких зазнали ці блага); має на меті припинення кримінально протиправної діяльності особи, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень; а також характеризується тим, що, в одних випадках, є формою реалізації кримінальної відповідальності, а в інших, – перебуває поза її межами.

7. З'ясовано, що метою спеціальної конфіскації є припинення кримінально-протиправної діяльності, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Водночас обґрунтовується, що мета спеціальної конфіскації як одна з її змістових ознак має бути

закріплена на законодавчому рівні у положеннях Особливої частини (зокрема, ч. 2 ст. 96-1) КК України.

8. Встановлено, що призначення спеціальної конфіскації є обов'язком суду, який виникає у передбачених законом випадках та лише за наявності відповідних умов і підстав. Згідно зі ст. 96-1 КК України, однією з умов застосування спеціальної конфіскації є вчинення особою кримінального правопорушення та суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, які чітко перелічені у ч. 1 ст. 96-1 КК України. Така прив'язка законодавця до конкретного переліку діянь, як умови застосування спеціальної конфіскації, а також критерій, що становить основу визначення вказаного переліку, визнані необґрунтованими. Адже останні передбачені не лише у різних розділах Особливої частини КК України, а й у різних частинах статей Особливої частини КК України. Це пов'язано із тим, що за діяння, які увійшли до вказаного переліку, не передбачено основного покарання у виді позбавлення волі або штрафу у розмірі понад три тисячі н.м.д.г. Тому подібне розширення меж застосування спеціальної конфіскації видається безпідставним і таким, що наділяє спеціальну конфіскацію надмірною репресивністю, яка притаманна радше покаранню, ніж іншому заходу кримінально-правового характеру.

Окрім того, недосконалість законодавчої конструкції, яка використовується у ст. 96-1 КК України: «...а так само передбаченого...», – викликає питання, чи можна вважати умовою призначення спеціальної конфіскації вчинення особою не лише злочину, передбаченого у ст. 96-1 КК України, а й суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки такого злочину.

Суперечності щодо розуміння ст. 96-1 та ст. 96-2 КК України призводять до неоднакового правозастосування їх положень. Зокрема, вони можуть трактуватися так, що за умови вчинення особою умисно суспільно небезпечного діяння, передбаченого положеннями 96-1 КК України, гроші, цінності та інше майно, яке передбачене у ст. 96-2 КК України, не можуть і не повинні підлягати спеціальній конфіскації.

9. Порівняльний аналіз конфіскації майна як виду покарання та спеціальної конфіскації майна як іншого заходу

кримінально-правового характеру засвідчив, що вони, хоч і мають деякі спільні риси, проте є самостійними інститутами кримінального права, кожному з яких притаманні свої особливості і характерні ознаки. Спеціальна конфіскація відрізняється від конфіскації майна не лише правовою природою та суб'єктами, до яких вона застосовується, а й підставами, умовами, порядком, метою і наслідками застосування. Головна відмінність між ними полягає у характері майна, яке вилучається: при застосуванні додаткового покарання конфіскації підлягає майно, яке належить засудженій особі на праві власності. Натомість ознакою предмета спеціальної конфіскації є те, що майно було здобуте незаконним шляхом або використовувалося для вчинення кримінального правопорушення, тобто привласнене особою незаконно. При цьому предметом спеціальної конфіскації є не тільки майна, яке було отримане незаконним способом, а також доходи від такого майна (неправомірна вигода та доходи від неї). Предметом спеціальної конфіскації є також майно, яке хоч і має законне джерело походження, однак використовувалося для вчинення кримінального правопорушення. Якщо таке майно відсутнє на момент постановлення вироку, спеціальній конфіскації підлягає грошова сума, еквівалентна його вартості. В цьому разі така грошова сума може належати особі і на законних підставах, а відтак її конфіскація, хоч і пов'язана зі кримінально-протиправною діяльністю особи, однак змінює напрям впливу. Зокрема, мета спеціальної конфіскації змінюється з попереджувального та правовідновлювального впливу на каральний вплив (позбавлення права власності).

Така законодавча можливість конфіскації грошового еквівалента майна не узгоджується зі змістом цього заходу кримінально-правового характеру та наділяє спеціальну конфіскацію ознаками покарання. Особливо чітко це простежується у випадках, коли спеціальна конфіскація застосовується за вчинення кримінального правопорушення на підставі рішення суду (тобто є формою реалізації кримінальної відповідальності), а відповідна грошова сума належить особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, на законних підставах. За таких обставин спеціальна конфіскація повністю збігається з конфіскацією майна як видом покарання і за своєю суттю та змістом, і за

метою. Вирішити цю проблему запропоновано шляхом законодавчих кроків, із-поміж яких: з одного боку, необхідність удосконалення правової регламентації положень ст. 96-1 КК України, а з другого, – відмова від використання конфіскації майна як виду покарання.

10. Встановлено, що сфера застосування спеціальної конфіскації на практиці є значно вужчою, ніж це регламентовано ст. 96-1 КК України (з 30 статей, які містяться у переліку ст. 96-1 КК України, на практиці вона призначалася лише за чотирма з них, натомість здебільшого умовою її застосування була наявність у санкції конкретної статті відповідного виду покарання). З огляду на це, констатовано, що законодавче розширення меж застосування спеціальної конфіскації на практиці не знаходить свого підтвердження, а визначення конкретного переліку діянь як умов її застосування є таким, що перевантажує зміст вказаної кримінально-правової норми.

Поширеною помилкою у правозастосуванні є те, що суди не відмежовують предмет спеціальної конфіскації від речових доказів і вирішують долю майна, яке не є предметом спеціальної конфіскації, застосовуючи положення КК України, а не ст. 100 КПК України. Типовою помилкою є також одночасне посилання судами на положення ст. 96-1 КК України та ст. 100 КПК України без чіткого розмежування, до якого саме майна застосовується той чи інший захід.

11. У результаті дослідження запропоновано ст.ст. 96-1, 96-2 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 96-1. Спеціальна конфіскація

1. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

2. Метою спеціальної конфіскації є припинення кримінально-протиправної діяльності, відновлення соціальної справедливості та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень.

3. Спеціальна конфіскація застосовується на підставі:
- 1) обвинувального вироку суду;
 - 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
 - 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
 - 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Стаття 96-2. Випадки застосування спеціальної конфіскації

1. Спеціальна конфіскація застосовується, якщо гроші, цінності, інше майно:

1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, та/або є доходами від такого майна;

2) призначалися чи використовувалися для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

2. Якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у п. 1 ч. 1 цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини 1 цієї статті, на момент прийняття рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд приймає рішення про конфіскацію грошової суми, яка еквівалентна вартості такого майна.

3. Спеціальна конфіскація застосовується також до особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим

Кодексом, окрім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі закінченням строку давності.

4. Гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначене в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–2 частини 1 цієї статті.

5. Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей, іншого майна, зазначених у цій статті, які за законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Отже, викладене у монографії не лише обґрунтовує важливість значення інституту спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру у боротьбі зі злочинністю, а й доводить перспективність і доцільність подальших наукових досліджень цього інституту кримінального права України та, відповідно, удосконалення вітчизняного кримінального законодавства в цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. К.: Атіка, 2007. 304 с.
2. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: sum.in.ua/s/inshyj
3. Алексеев А. Презумпция против коррупции. *Законность*. 2008. № 4. С. 2–4.
4. Алексеев С. С. Общие дозволения и запреты в советском праве. М.: Юридическая литература, 1998. 288 с.
5. Анисимов Д. И. Функции уголовного права. *Вестник юридического факультета*: сб. науч. тр. Самара: Изд-во Самар. гуманит. акад., 2006. Вип. 7. С. 41–52.
6. Бажанов М. І., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за редакцією проф. М. І. Бажанова. К.: Юрінком Інтер; Право, 2003. 480 с.
7. Батиргарєєва В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. С. 101–109.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
9. Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. *Питання боротьби зі злочинністю*: збірник наук. праць / ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. Х.: Вид-во «Кроссродд», 2006. Вип. 12. С. 23 – 35.
10. Березнер В. В. Спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру у боротьбі з підкупом працівника підприємства, установи, організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8).
11. Березовський А. А. Методологічні передумови дослідження проблеми кримінально-правового впливу на злочинність. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного*. 2011. № 1. С. 35–38.
12. Биктемеров Э. Л. Иные меры уголовно-правового характера и их роль в осуществлении задач уголовного права России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 2009.
13. Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 38–44.

14. Борисов В. І., Батиргарєєва В. С. Інші заходи кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 228–251.

15. Борченко Д. Ю. Конфискация имущества как мера уголовно-правового характера: понятие, природа, социальное предназначение и порядок применения: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Тольятти, 2007.

16. Бурда С. Юридичний аналіз спеціальної конфіскації майна, як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 4. С. 221–230.

17. Бурдін В. М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін. *Життя і право*. 2004. № 4. С. 44–51.

18. Ведерникова О. Н. Современные уголовно-правовые системы: типы, модели, характеристика. *Государство и право*. 2004. № 1.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

20. Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 2. С. 124–126.

21. Винник Г. О. Еволюція регламентації спеціальної конфіскації майна в умовах входження України до Європейського співтовариства. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 154–161.

22. Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним кримінальним кодексом України. *Південноукраїнський правничий часопис: науковий журнал*. 2019. № 2. С. 26–29.

23. Винник А. О. Правова природа майна, яке підлягає спеціальній конфіскації за Кримінальним Кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Випуск 42. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. С. 147–156.

24. Винник А. О. Соціально-правова обумовленість спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична / головний редактор Р. І. Благута. Львів: ЛьвДУВС, 2017. Вип. 2. С. 267–281.

25. Винник А. О. Специальная конфискация имущества по законодательству отдельных европейских стран. *Legal si Viata: международный научно-практический правовой журнал*. 2018. № 3. С. 26–30.

26. Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як засіб боротьби із корупційними злочинами. *Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів*: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (інтернет-видання) (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 47–51.

27. Винник А. О. Цілі спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру. *Соціально-правові студії*: науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. Вип. 2. С. 46–52.

28. Вирок Генічевського районного суду Херсонської області у справі № 653/2937/18 (набув чинності 01.03.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79584109>

29. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігів від 17.12.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78646303>

30. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 27.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80815609>

31. Вирок Донецького апеляційного суду від 31.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79566829>

32. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 26.12.2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63722411>

33. Вирок Київського апеляційного суду від 05.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80303999>

34. Вирок Київського районного суду м. Харків від 12.09.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68816001>

35. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 09.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79075433>

36. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 15.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79178764>

37. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 14.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79153068>

38. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харків від 27.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80771442>

39. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області у справі № 535/1403/18 (набув чинності 05.02.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78993082>

40. Вирок Мар'янського районного суду Донецької області від 23.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79500363>

41. Вирок Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 26.03.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73090801>

42. Вирок Млинівського районного суду Рівненської області від 29.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79476913>

43. Вирок Оболонського районного суду м. Київ від 05.09.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77466913>
44. Вирок Олександрівського районного суду Донецької області від 03.07.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75051083>
45. Вирок Очаківського районного суду Миколаївської області від 31.01.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79520729>
46. Вирок Попаснянського районного суду Луганської області від у справі № 432/3290/18 (набув чинності 05.03.2019). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79531474>
47. Вирок Ренійського районного суду Одеської області у справі № 510/1590/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80598045>
48. Вирок Харківського апеляційного суду від 22.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80676018>
49. Вирок Чернігівського апеляційного суду від 13.03.2019. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80401713>
50. Висков Н. В. Специальная конфискация: правовая природа и законодательная регламентация. *Адвокатская практика*. 2008. № 4.
51. Глов'юк І. В. Спеціальна конфіскація і питання кореляції норм матеріального і процесуального права. *Кримінальна юстиція в очікуванні змін*: збірка тез III Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 22–23 вересня 2017 р.). Львів, 2017. С. 34–36.
52. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса, 2008. 20 с.
53. Горбунов М. М. Заходи кримінально-правового характеру, як елемент кримінально-правової політики. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/2014/articles/horbunov.pdf>
54. Гугорова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.
55. Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*: елект. наук. вид. / гол. ред. Ю. М. Бисяга. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т», 2016. № 3. С. 174–176.
56. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
57. Єрмак О. В. Конфіскація в кримінальному праві України в періоді радянської державності й у сучасних умовах. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 156–162.
58. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна de lege ferenda. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.

59. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Х., 2006. 18 с.
60. Игнатова М. А. Уголовное право Италии: основные институты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2002.
61. Інструкція про касові операції в банках України, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2014 № 22.
62. Каплунов В. Н., Широков В. А. «Новая» конфискация имущества как иная мера уголовно-правового характера и новые проблемы. *Российский следователь*. 2008. № 6. С. 22–24.
63. Карне законодавство ФРН / переклад. К.: ВАІТЕ, 2016. 408 с.
64. Карпов К. Н. Иные меры уголовно-правового характера как средство противодействия совершению преступлений: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Омск: Акад. внуг. дел, 2010. 226 с.
65. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. *Вісник Луганського державного університету імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 101–114.
66. Киримов В. И., Старченко А. А. Логика для юридических вузов. Изд. 5-е переработ. и доп. М.: Юристь 1999.
67. Кличко А. О. Покарання у виді конфіскації майна за кримінальним законодавством України та інших країн: порівняльно-правовий аналіз. Міжнародний досвід. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 339–344.
68. Ковальов С. Г. Судебник Великого Князя Казимира Ягайловича: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112 с.
69. Ковальчук С. О. Забезпечення недоторканості права власності під час застосування спеціальної конфіскації як засобу вирішення долі речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. С. 188–194.
70. Козаченко О. В., Зіневич А. І. Види конфіскацій за кримінальним законом України. *Новітні кримінально-правові дослідження*. К., 2015. С. 129–135.
71. Козаченко О. В. Теоретичне визначення поняття та меж застосування кримінально-правових заходів. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 238–242.
72. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995>.
73. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. Вип. 50. С. 276–286.

74. Конституція Республіки Кипр от 16.08.1960. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/cypros/cyprus-r.htm

75. Конституція Бельгії від 17.02.1994. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=157>

76. Конституція Греції. URL: <https://legals.com/download/books/cons/greece.pdf>

77. Криміналізація корупції: відповідальність юридичних осіб за корупцію; конфіскація інструментів і доходів від корупції; взаємна правова допомога в діях, пов'язаних із корупцією: матеріали семінару для експертів країн Східної Європи і Центральної Азії / ОЕСР-ОБСЄ; Рада Європи; Управління ООН по наркотикам і злочинності з Агентством по боротьбі з економічною і корупційною злочинністю Республіки Казахстан. 2007. С. 76–77. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/resources/38951563.pdf>

78. Кримінальна Конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

79. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 528 с.

80. Кримінальний кодекс Естонської Республіки. URL: http://law.vl.ru/comments/show_article.php?art_id=458&sec_id=61&law_id=12&law_name=%EA&page=46

81. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

82. Кримінальний кодекс Австрії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

83. Кримінальний кодекс Бельгії. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=1867060801

84. Кримінальний кодекс Бельгії. URL: <http://crimpravo.ru/page/zar-uk/>

85. Кримінальний кодекс Італії. URL: <http://www.altalex.com/?idnot=36653>.

86. Кримінальний кодекс Латвійської Республіки. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=100107735,100107738,100107772#text>

87. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. URL: crimpravo.ru/codexs/litva/2.doc

88. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

89. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою В. С. Станіч. К.: ОВК, 2016. 138 с.

90. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013.

91. Кримінальний кодекс Фінляндії. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#a21.4.1995-578>.
92. Кримінальний кодекс Швеції. URL: http://adhdportal.com/book_1889.html.
93. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського; переклад українською мовою О. В. Лішевської. К.: ОВК, 2016. 284 с.
94. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
95. Лозінська І. А. До питання про поняття та зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 185–192.
96. Марчук Ф. М., Грабовський Л. А. Особливості застосування конфіскації майна. *Вісник Верховного суду України*. 2006. № 7. С. 32–39.
97. Мельнікова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація. *Право та Безпека*. 2005. Вип. 44. 89 с.
98. Миколенко О. М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2005. 19 с.
99. Михайлов В. С. Кримінальна відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби: соціальна обумовленість та склад злочину: монографія. Х.: Право, 2011. 248 с.
100. Московской В. В. Конфискация имущества как иная мера уголовно-правового характера. Некоторые проблемы теории и законодательного закрепления. *Право и политика*. 2011. № 9.
101. Набиуллин Ф. К. Некарательные меры уголовно-правового характера: природа, система и социально-правовое значение: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Казань: Казанск. гос. ун-т. В. И. Ульянова-Ленина, 2008. 208 с.
102. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
103. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-е вид. переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007.
104. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відповід. редактор член-кореспондент АПрН України, доктор юридичних наук С. С. Яценко. К.: «А.С.К.», 2002.
105. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. К.: Істина, 2004.
106. Новікова К. А. Деякі питання правової природи спеціальної конфіскації майна. URL: <http://center.law.univ.kiev.ua/index.php/tezy->

konferentsii/item/18-novikova-k-a-deiakipytanniapravovoi-pryrody-spetsialnoi-konfiskatsii-maina.

107. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2002. 20 с.

108. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2003. 20 с.

109. Орловская Н. Актуальные проблемы уголовно-правовой регламентации специальной конфискации. *Відповідальність за кримінальні правопорушення у сучасному вимірі*: матеріали інтернет-конференції, присвяченої пам'яті Л. В. Багрії-Шахматова (м. Одеса, 27 грудня 2013 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. С. 111–114.

110. Орловська Н. Регулювання спеціальної конфіскації в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 135–144.

111. Орловська Н. А. Спеціальна конфіскація як «інший захід кримінально-правового характеру». URL: <http://center.law.univ.kiev.ua>

112. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2004. 36 с.

113. Оцяця А. С. Щодо закріплення цілі в КК України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.): у 2 т. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. Т. 2. С. 206–208.

114. Павлова А. А. Иные меры уголовно-правового характера: дисс. ... канд. юрид. наук. М.: Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», 2011. 219 с.

115. Панов М. М. Щодо спеціальної конфіскації як виду покарання за кримінальним правом України. *Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (26–27 червня 2006 р.). Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. С. 257–262.

116. Пашенко О. О. Дослідження соціальної обумовленості закону України про кримінальну відповідальність (перша половина 90-х років ХХ ст.). *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол: В. І. Борисов та ін. Х.: Право, 2012. Вип. 24. С. 117–132.

117. Пашенко О. О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну

відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2013 р.)* / редкол.: В. Я. Тацій (гол. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 210–213.

118. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України: монографія / за заг. ред. О. М. Литвинова; Кримінологічна асоціація України. Х.: НікаНова, 2012. 294 с.

119. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти і еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11).

120. Податковий кодекс України від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

121. Поляков В. Правова природа конфіскації в законодавстві України: сутнісний та порівняльно-правовий аналіз. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 131–135.

122. Поляков В. М. Конфіскація в законодавстві країн романо-германської правової системи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 41–46.

123. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «ПРАВО». 2013. Вип. 20. С. 65–72.

124. Пономаренко Ю. А. Заходи безпеки за кримінальним правом України. *Вісник прокуратури*. 2011. № 9. С. 63–67.

125. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

126. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>

127. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18.02.2016 №10-19-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19>

128. Постанова Верховного Суду України від 07.06.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74630402>

129. Поширені запитання про європейські стандарти і порівняльні практики у конфіскації і поверненні доходів, набутих у злочинний спосіб. URL: eas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/faq_confiscations2_uk.pdf

130. Пропостин А. А. Конфискация имущества: прошлое, настоящее, будущее: монография. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2011.

131. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27.10.1999 № 1-15/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>

132. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

133. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Х.: Консум, 2001. 656 с.

134. Словник української мови: в 11 т. 1980. Т. 11. URL: <http://sum.in.ua/s/chynnyk>

135. Словник української мови: в 11 т. 1978. Т. 9. URL: <http://sum.in.ua/p/9/501/2>

136. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4.

137. Словopedia: словник синонімів. URL: <http://www.slovopedia.com>

138. Собко Г. М. Шляхи вдосконалення додаткового покарання у вигляді конфіскації майна. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 39–40.

139. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2008. 20 с.

140. Тихий В. П. Підстава кримінальної відповідальності за новим кримінальним кодексом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 3. С. 50–52.

141. Тихий В. П. Конституційні основи Кримінального кодексу. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. С. 1–7.

142. Туляков В. О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 7–11.

143. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Правова доктрина України: у 5 т.* Х.: Право, 2013.

144. Тенденції кримінальної політики України та деякі інститути сучасного законодавства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 92–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnyua_2013_13_11

145. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/conv.

146. Уголовное право. Общая часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. М.: НОРМА, 1998. 516 с.
147. Уголовный кодекс Австрии. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. 352 с.
148. Уголовный кодекс Франции. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104297,100105714,100105716,100105741,100105841,1a00105868>
149. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
150. Устрицька Н. І. Механізм кримінально-правового реагування на вчинення злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 311–320.
151. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 26.04.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66249438>
152. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.11.2017. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70710608>
153. Фесенко С. В. Коментарі до ст. 50 Кримінального кодексу України: науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відповід. редактор С. С. Яценко. К. «А.С.К.», 2012.
154. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищій навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.
155. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2018. 394 с.
156. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? *Юридичний вісник України*. 2013. № 21 (934). С. 6–7.
157. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
158. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні: перспективи розвитку та гармонізації з Європейським законодавством: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х., 2011. 37 с.
159. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
160. Шингулин А. П. Система категорій діалектики. М., 1967.
161. Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 23 с.

162. Шутов К. Н. Конфискация имущества в Российском уголовном и уголовно-исполнительном законодательстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Томск, 2000.

163. Щавінський В. Р. Підстави кримінально-правової заборони незаконної емісії недержавних цінних паперів. *Право України*. 2003. № 10. С. 64–67.

164. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 3: К–М. 2001. 792 с.

165. Яремко Г. З Система заходів кримінально-правового характеру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Т. 7. С. 89–96.

166. Ященко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 212–223.

167. Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. № 3. С. 775–783.

168. Ященко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 388 с.

169. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union EUR-lex. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=EN>.

170. Fernandez-Bertier Michaël. The confiscation and recovery of criminal property: a European Union state of the art. *ERA Forum*. September 2016. Volume 17. Issue 3. P.3 323–342. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-016-0436-1>

171. Simonato M. Confiscation and Fundamental Rights Across Criminal and Non-Criminal Domains. *ERA Forum*. № 18 (3). P. 365–379. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0#citeas>.

172. Stessens G. Money Laundering. A New International Enforcement Model. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Наукове видання

Алла ВИННИК

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Монографія

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 24.12.2020

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 11,4

Тираж 300 прим. Зам. № ____.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.